

1155

SZEGÉNY ERDÉLY!

ÍRTA
TÁBORI KORNÉL

2 1/4 or. 50f.

VILÁGKÖNYVTÁR

V. évfolyam. 99. szám. Budapest, 1917. nov. 12.

Egyes szám ára 2 korona.

Előfizetési ára negyedévre 3 kor., félévre 6 kor.

Felelős szerkesztő: Garai Ferenc.

Kiadótulajdonos: Tolnai Simon.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII. ker., Dohány-u.
12. szám. Megjelenik hetenként kétszer: szerdán és vasárnap.

20

fillérbe kerül az **Előre** képes ujság, mely hetenként jelenik meg. Európa legolcsóbb és legszebb képeslapja. Ahol nem kapható, előfizetheti a kiadóhivatalnál, félévre 5 koronába kerül. — Az Előre kiadóhivatala Budapest, VII. kerület, Dohány-utca 12. sz. alatt van.

984508

Ennek a könyvnek nem az a feladata, hogy hőstet-
teket zengjen. Főintenciója, hogy megmutassa a háboru
nyomorát és gazságait, hogy elmondja, milyen aljas és
becstelen a háboru — Erdélyben is.

SZEGÉNY ERDÉLY

IRTA

TÁBORI KORNÉL

6918

BUDAPEST

A MAGYAR KERESKEDELMI KÖZLÖNY HIRLAP- ÉS
KÖNYVKIADÓVÁLLALAT KIADÁSA

**MTA
KIK**

0 00005 99557 8

MAGYAR AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Kiadótulajdonos: Tolnai Simon. — Nyomatott a Tolnai Világlapja
nyomdai műintézetében. Budapest, VII., Dohány-utca 12.

Ajánlom ezt a könyvet

Kelemen Mihálynénak

(Szentivány)

az éjszakai órák emlékére, amelyeket vele
és 7 gyermekével a házsongárdi dombolda-
lon, egy máglyarakás mellett töltöttem el
igen tanulságosan,

Mély tisztelettel

a szerző.

A RESZKETŐ ERDÉLY

Homoród-Kéhalom, augusztus 29

Milyen az, ha egy ország reszket?

Nem így képzeltük. Amikor az ember igazán benne van az események forgatagában, úgy látszik, mindig egyszerűbbnek látja a legnagyobb történet is, mint amilyennek elgondolta. Vagy csakugyan egyszerűbb is.

A gyorsvonat, amely a hadüzenet napján Brassóba indult velünk — de oda soha meg nem érkezett — Kolozsváron túl majdnem csupa olyan utast vitt, akinek hivatalos dolga volt. Meg néhány sötétarcú, elszánt embert, aki hazaindult, el nem érhetett földült otthonába, de legalább minél közelebb akart jutni ahhoz. Köztük volt Urmánczy Nándor képviselő, aki hamar megtudta, hogy elpusztult a házatája; jajszava egy se volt azonban, csak halkan kérdezősködött a szemközti vonatok utasaitól.

(Itt 90 sor közlését nem engedték.)

Egyáltalán nem láttunk sirórívó embert késő estig. Aki reszketett, nem a félelemtől cselekedte, hanem elkeseredő haragjában. Mielőtt kimondta volna, elárulta arcuk:

— Hát ezt érdemeltük? Azt üzenték fölülről, hogy semmi veszély, maradjunk nyugodtan. Így híhetünk a fölülről jövőknek?

MENEKÜLŐK MINDENÜTT.

Székelykocsárdig egyre üresebbé váltak a mi vonatunk kupéi, azontúl pedig egyre bővebben érkeztek a hírek, még pedig előszóval: a menekülők vonatán. Segesvárig tizenkét ilyen vonatot számláltunk meg.

Az első hírek bizonytalanul számoltak be a történetekről. Vasutasok jelentik:

— Nyolcvankettes székely bakák állást foglaltak a Tömösi-szorosban, Brassó alatt. Föltartóztatják az oláhokat. Ezek már a hadüzenet előtt félórával támadtak. A székelyek ott veszttek.

Az utazás folyton izgalmasabb képet mutat. Mind több az olyan hír, amit *nem szabad megírni*.

Előgördül egy hosszú kocsisor, oldalán ez a felírás: *Mentett áruk*. Aztán a visszairányított *Carmen Sylva*-küldemények és a *Mercur-áruk*. Az előbbit a németek, az utóbbit a magyarok-osztrákok indították el Romániába, amely még a hadüzenet napján is nagy számmal kért, sürgetett és vett át ilyen vasuti kocsikat, pedig a maga *Ceres*-kocsisorát (ebben főképp gabonát és másfajta román árut kellett liferálnia) napok óta ügyesen visszatartotta már különböző fineszekkel.

Az egyik vasuti állomáson lefelé igyekvő német műszaki tisztek nagy örömmel üdvözlnek *három vadonatui, hatalmas német mozdonyt*, amelyet az utolsó órákban sikerült még föltartóztatni.

De negyvennél többet átvettek már a furfangos oláhok s azok vontatják javában a zsufolt katonakocsikat. Minden tekintetben jól becsaptak bennünket.

AZ OLÁHOK ÜNNEPE.

Gyönyörű napsütés, ünnepi hangulat. Furcsa. A kisebb állomásokon teli a perron oláh néppel. Vasárnapi gúnya rajtuk.

Huszár Károly, a katonaképviselő megszólítja a fratyékat :

— Miféle ünnep van máma, hé ?

— Szabadság-ünnep. A jegyző ur parancsolta, hogy máma ünneplőt vegyünk.

— Hát tiszteltetjük, csak mondjátok meg, hogy találkozunk még...

SZINÉSZKALAND.

Tövisen nagyon furcsa vonattal találkozunk : a teherkocsik már nem hoznak árut, csak embert, de a szép, kellemes nyári időben jókedvűen utaznak felfelé. Itt találkozunk Pázmán Ferencsel, az ismert nevű énekes színésszel, aki elmondja :

— Brassóból jövök, vendégszereplésen voltam Faragó Ödön színtársulatánál. Tegnap még játszottunk : délután a Tatárjárást, este a Varázskeringőt. Egy órával később megindult az áradat fölfelé. Nézze : milyen mulatságosan festenek elől a színfalak a nappali világításban.

Az egyik szuffitán ül a díszletmester, mellette két színpadi munkás és köztük egyik primadonna falatozza jóízűen a nyári szalámit. Hogy szégyelli-e ? Szó sincs róla. Különben a szomszéd teherkocsi tetején alispán-leányok ülnek egy szál vékony selyembluzban, ugyancsak eszegetve. (*Éjszaka már csak dideregve.*)

— Velünk utazik a predeáli állomásfőnök leánya — folytatja Pázmán — érdekes esete volt az édesapjának.

MEGGYILKOLT VASUTASOK.

A kipirult arcú fiatal leány néhány jellemző részletet beszél el. Apja este hétkor mondotta nekik, hogy Predeálról észrevétlenül menjenek át a magyar oldalra, mert a kis és nagy alagutat is elállják a románok és kezdik megszállni.

Egy-két órával később az állomásfőnököt, *Ungár Oszkárt*, amint újabb menekülők állítják, menekülés közben a lábán meglőtték.

(Itt ötven sort nem engedtek közölni.)

Szomorúbb hírek is érkeztek, amint egyre lejjebb haladt a vonatunk. Kiderült belőlük, hogy az oláhok ravaszul kiszámítva a hadüzenet előtt kezdték elkövetni a gyalázatosságok hosszú sorozatát. És kiderül belőlük, hogy *a magyar vasutasok megint kitűnően megállották a helyüket*, a legteljesebb elismerést követelhetik a maguk részére, mert a hivatali kötelességteljesítést nagyon messzire meghaladó mértékben állták meg a helyüket mindenütt.

Legnehezebb volt a helyzetük épp Predealban, amelynek vasuti állomása tudvalevően román területen van. Az oláhok ezt a helyet hivatalosan semleges területnek jelentették ki és mégis itt követték el a legoláhabb gonoszságokat. Sorra kapjuk a híreket: *elfogtak, sőt meggyilkoltak vasuti tisztviselőket*.

Ugyanitt történt, hogy *Burg Kornél* határrendőrkapitány autójára *sörtüzet adtak a reguláris katonák* és isten csudája volt, hogy a gépkocsi haláleset nélkül visszarooboghatott Brassóba.

KESERVES KALANDOK.

Küküllőszegen olyan vonat robog be az állomásra, amely nem hoz vasuti kocsit, csak mozdonyt. A kormosképu vezető leugrik és elkiáltja magát — itt halljuk először hiteles formában:

— Brassót elfoglalták az oláhok, azaz átengedték nekik. Este tizenegykor jött el az utolsó páncélos vonat.

(Itt 70 sort nem engedélyeztek.)

Óráról-óra érezhetőbb, hogy a Székelyföld vasuti hálózata nyomorúságos. Negyedszázad óta sűrítették a gyergyószentmiklós-parajdi, a csíkszereda székelyudvarhelyi, a málnásfürdő-ágostonfalvi stb. vonalak kiépítését. Hiányuk miatt milliók pusztulnak el.

ÁRULÓK MINDENÜTT

Segesváron hivatalos személy mondja :

— Három vármegye területét jártam be. Kaszárnyákban hatvan-hatvanötéves székelyek jelentkeznek katonai szolgálatra. Mintha összebeszéltek volna, az az öregek is így jelentkeznek : „Csak tűzbe, nem hadimunkára !“

Nem csoda, amikor ilyen hírek érkeznek :

— Petrozsényt elfoglalták a románok. Egy bányászszázlóalj védte, amelyet fölkoncoltak.

Hétfasfalván három szép román mozdonyt látunk. Német gépész kiáltja le róla :

— Na, dass wird schon nicht mehr in der wilder Wallachei kommen !

Ez az ötven új lokomotívból való, amelyet a németek „becsületesen“ leszállítottak új orvítámdóinknak.

Itt találkoztunk az első sebesültszállitmánnyal. Egy 82-es székely baka, a lábát robbanó golyó ronsolta szét.

(Itt 40 sort nem engedtek közölni.)

A következő állomáson találkozunk Dobry János kalauzzal, aki Predeálra ment föl a gyorsvonaton ezelőtt harminc órával. Csak a védjelzőig jutottak el, ott sortűzzel fogadták őket. Nagynehezen tolatva hozták vissza a vonatot Királykőhöz.

— Azt hallottam, — meséli — hogy Pokhé János vasutas málházót meggyilkolták a predeáli állomáson, tizennyolc éves Lajos fiát az alagútnál, huszonegy

éves János fiát ugyanott lőtték le. De talán élnek még ezek, ezzel vigasztaljuk a családjukat. Hasonló módon tűnt el *Kiss* államvasuti hivatalnok és *Lánzy* tisztviselő. Attól félnek, hogy meggyilkolták *Tutsek* Margit postáskisasszonyt is, de az is lehet, hogy csak elhurcolták.

Jön Pokhé veje, Horvát Lajos málházó, aki elmondja, hogy lelőtték volna Benkő kocsfékezőt és Juhász állomási főlvigyzó-gyakornokot.

— Az oláhoknak jeladása volt, — beszélik a vasutasok, — hogy meggyújtottak Predeálon egy petróleum-tartályt, amely kísérteties égéssel messzire megadta a jelt...

A FUTÓ MAGYARSZKI.

Az első hitelesebb és összefüggőbbnek látszó képet *Homoród-K'halom* táján kapjuk arról, hogy miképpen történt is hát az általános oláh betörés Erdély területére a szorosokon át.

A legkeletibb sik vidék középpontja, ahova az első jelentősebb hírek is összefutottak: Kézdivásárhely.

(Itt 80 sort nem engedtek közölni.)

Egy véres szemű, poros-piszkos ember beszélt Kőhalmon:

— Tegnapelőtt még tilos volt a menekülés: nincs veszély, mindenki a helyén maradjon. Tegnap: fusson, aki merre tud. *Andrássy* főszolgabíró intézkedésére a kézdivásárhelyi városi hatóság szólította fel a közönséget: meneküljön. Kidobolták hajnali öt órakor: készüljön mindenki a nyomban való utrakelésre. De hát nem mindenki tudott utrakelni a hétezer főnyi lakosságból. A környék népe szekereken indult el Udvarhely felé. *Elindult, de jelentős része soha nem érhetett oda.* Hajtották a gulyákat is — itt

van tán a legszebb állatállomány egész Magyarországon — s az uton elhullott kövér disznók feküdtek, amerre a menet elvonult. *Bálbányosfüreden* át haladt a hosszú menet, a többi menekülő pedig vonaton igyekezett az ország belsejébe.

— Három vármegyéből (Csik, Háromszék és Brassó) folyt a hullámozó néparadat északnyugat felé olyan hatalmas tömegben, hogy nem fért el az országutakon és néhol utólérték a román osztagok. Egyetlen uton torlódott össze a következő helységek népe: Bereck, Bélafalva, Szárazpatak, Kézdiszentlélek, Kézdiszentkereszt, Kézdialmás, Kézdiszászfalu, Kézdimartonos, Kézdisárfalva, aztán Lemhény, Nyujtód, Pozsdola, Oroszfalu, Hilib, Gelence, Imecsfalva, Zabolafürész, Páva, Kovászna, Szentkatolna, Hatolyka, Martonfalva, Márkosfalva, Alsó- és Felsőcernáton, Ikafalva, Futásfalva, Torja, Petőfalva, Dálnok, Kézdi-albis, alább pedig Pürkerec, Tatrang, Szászhermány, Szentpéter, Botfalu — ezek már Brassó közelében — ontották a parasztsaládokat.

A véres szemű ember, aki ezt elmondta, alig áll a lábán s egy vadászpuska is lehúzza a vállát. Leültetjük és megitatjuk: hangja oly rekedt, hogy már nehezen érteni. Vastagon belepte a por, véres kabátja — vasutasbluz — több helyen hasadt, inge szakadt. Ő rendezte jó szóval és erőszakkal a menekülők menetét az udvarhelyi nagyuton, ahol a székely hordósszekerek összeturlódtak. Az ökör- és bivalyfogatokat meg a lovas-szekereket megosztotta az uton, úgy hogy Nagybaconon túl elég rendesen vonult az órlási menet.

Sajnos, félnap múlva az újabb ezrek özönlése fölbontott minden rendet s azontúl már életveszedelemmel járt: Székelyudvarhelyig jutni.

Kérdeztük, hogy mitől véres a puskája?

— Orosz vértől. Menekülés közben felénk kiáltott egy a foglyok csapatából: *Most jutni magyarszki?* Mosolyogva, gunyosan kérdezte a jól kihizlalt ruszki. Se kedvem, se időm nem volt arra, hogy finom ironiá-

val feleljek. Reszkettem a dühtől. Egy összeesett székely asszony feküdt előttem, átugrottam és puskatussal válaszoltam. Röviden és velősen, véresen. Az a muszka nem fog többet gunyolódni.

A csupapor vasutas hátradőlt s egy perc multán aludt.

BETÖRÉS HÉT HELYEN

Csik-Tusnád, augusztus 30

Autón megyünk tovább Homoród-Kőhalomról. Nagy keservesen érünk el Csik-Tusnádra és közben a menekülők ezreit látjuk. A dühtől sokszor remegve beszél a határrendőrség főembere:

— Hát mégis engedték, hogy ilyen gazul megrohanjanak . . .

Sósmező az első magyar helység, ahol az oláhok Erdély területére behatoltak, így meséli a határrendőr.

A hadüzenet estéjén már félkilenc órakor átkeltek a határon, Gorzafalváról jöttek, ahol Nekroponti oláh milliomos hires fészke van. Könnyen előrenyomulhattak és tizedfél órakor már hirtelen meglepték a vámhivatal egész személyzetét, közte *Pál Sándor* főnököt és *Dániel* vámtisztet, valamint *Sárkány* határrendőrségi fogalmazót. Aztán a csendőrsre mentek az éjszaka leple alatt és rövid, kemény harc után elfogták az őrséget. *Gonda* népfőlkelő csendőr azonban megmenekült. A sósmezei lakosság körében semmiféle izgalmat nem keltett a betörés: a telep lakói oláhok és ezenkívül néhány magyar tisztviselő élt ott.

Ugyanigy hatoltak be *Leánymezőre* is, amely tulajdonképp nem is falu, csak havasi telep. Negyven csendőr volt ott, akik vakmerően szembeszálltak a

románokkal és feltartóztatták őket, amíg a polgári személyek el nem hagyták az egész környéket. A románok egy csendőrt megöltek, többet megsebesítettek és elfogtak.

A többi közt két román katona elfogta Kovács csendőrőrmestert is. Ez a hatalmas termetű ember — így mondta a határrendőr — felkapta a katonákat, egymáshoz csapta őket, úgy hogy orrukonszájukon megeredt a vér, aztán mind a kettőt földhözvágta és nyugodtan elindult a társai után, akiket sikerült is utolérni.

Ugyanakkor még hat különböző helyen törték be a románok, még pedig Putnán, Musán, Kommandón, Magyarbodzán, Krásznatelepen és az Uz-völgyön át.

Putnán, ahol persze a mieink szintén nem tudtak még a hadüzenetről, az oláhok könnyen meglephették az őrséget. De annyi idő volt még, hogy a fatelep egy részét felrobbantsák. Ez a határtól husz kilométerre történt és reggel kilenc órára három század román könnyen eljuthatott Putnán át Ozsdolára.

A virágzó gazdag székely község, mely Kézdivásárhelytől már csak tizenkét kilométerre van, nagy meglepetéssel fogadta a bevonulókat. A lakosságot egyáltalán nem bántották, a parancsnok formális beszédet intézett hozzájuk:

— Most már végleg hozzánk tartoztok és ha jól viselitek magatokat, senkinek baja nem történhetik. Minden vásárlásnál fizetünk. Az asszonyok most még szabadon távozhatnak. A tizenhat és ötven év közötti férfiakat azonban nem engedhetjük el.

Érdekes, hogy az ozsdolai székely asszonyok nagyrésze el is jutott Kézdivásárhelyre. A román katonák pedig felvonultak a magaslatokra és ott nyomban hozzáfogtak a deckungok ásásához. De nem ők maguk készítették a lövészárkokat, hanem a lakosságot használták fel erre a munkára és rövid idő múlva több száz méter hosszúságban elkészültek Hillib irányában.

Kézdivásárhelyről a jó Görztriederén át tisztán láthattuk, hogyan menázsíznak heverészve a román katonák. Így vártak ott a pótlásra és ez négy óra múlva meg is érkezett. Az idő nem épp elég volt arra, hogy Kézdivásárhelyről a lakosság *Andrássy* Gyula főszolgabíró vezetésével utnak induljon Erdély bel-sejébe. Kézdivásárhely hétezer főnyi lakosságán kívül hajnali öt óra tájban az egész környékről is megindult ökrös és bivalyos fogatokon, valamint lovasszekereken a tarka népvándorlás.

Említésre méltó talán, hogy akik szekéren menekültek, *ha a román osztagok el nem vágták az utjukat*, csaknem minden értékes holmijukat megmentették, míg a vonatokon felfelé igyekvők jelentékeny része kézitáskát sem vihetett magával.

Musán, amely negyven kilométerre van délre Kézdivásárhelytől, a csendőrök és pénzügyőrök rövid harc után visszavonultak és a románok így eljutottak *Musán* át *Zernyéig*. A Mikes-féle fűrésztelepet is felrobbantották — így mesélik — a mieink és a románok reggel nyolc órakor Gelencére értek, tizenegy kilométerre Kézdivásárhelytől.

Erről a következőket mondták el nekünk, mint ezuttal pontosan *nem* ellenőrizhető leírást:

— A székely lakosság egyrésze fejszével támadt a benyomuló románokra és megsemmisítette az egész csapatot. Csak az utána következő újabb román csapat tudta meghódítani hősiezen azt a községet, ahol egyetlen katona sem volt. Egy kis magyar Termopille alakult ki itt a szorosban, amelyről legendákat fognak még írni valaha. A székelyek közül, bár nagyrészt öreg emberek s egész fiatal fiuk voltak, egyetlen egy sem adta meg magát, mind ott pusztult el a katolikus templom előtt, amelynek tornyára kitűzték azután a román zászlót.

Életük árán sikerült így a gelenceieknek biztosítani, hogy az összes közeli helységekből: Csernátomból, Dálnokról, Szentkatolnáról, Barátosról és

Kovácsnáról zavartalanul elvonulhattak a székely asszonyok, leányok, gyermekek és aggastyánok.

Hogy a gelencei eset így történt-e, az csak később derülhet ki.

Kisebb harc volt Kommandó-telepen is, valamint Magyarbodzán, illetve Krásznatelepen. Innen csak tízenöt kilométerre van Nehoiás román város, tízenötezer lakossal, ahol huszonötezer román katona volt összpontosítva. Bárha csak két század katonaság volt itt készenlétben, olyan hosszú ideig tudták visszatartani a nagy román csapatokat, hogy ezek csupán másnap déltájban érték el Nagyborosnyót.

Uz-völgyön át ugyancsak a hadüzenetnek az ideje előtt törtek be a románok Kászonjakabfalva irányában. Egy Romániából átszökött némettől hallottuk, hogy vasárnap délelőtt tíz órakor már Jakabfalvától tíz kilométerre voltak nyugatra és csak így történhetett, hogy *Csiklusnádra* és *Csikszeredára* oly hamar el tudtak jutni.

EGY ROMÁN TISZT BRASSÓRÓL.

Magában Brassóban teljes a csönd. Egy onnan érkezett kém a várostól nem messzire levő *Botfalun* kihallgattak, mielőtt Sepsiszentgyörgyre kísérték át és ettől az álruhás román tiszttől hallottuk a következőket:

— Mi igyekszünk a lehető legjobban bánni nemcsak a román lakossággal, hanem a hátra-maradt magyarokkal és szászokkal is. Hiszen jól tudjuk, hogy itt maradunk és nem engedjük, hogy a kozákpéldákat bárki is kövesse legszebb régi álmunk megvalósulásának a színterein Semmi okom annak a tagadására, hogy kész *plakátokat* hoztunk magunkkal Brassóba (*Brasovnak* nevezte) és ezeken publikáltuk, hogy a magánvagyonnak és az emberéletnek legcsekélyebb bántódása sem eshetik. A legszebb rend van Brassóban, várják

a trónörököst, akinek a Cell-palotában, az erdélyi német konzulátus helyiségében rendeznek be irodát, fölötte pedig Goldfinger fakereskedő lakásában megfelelő lakosztályt. Kár, hogy a brassói Cellulosegyárt önök tönkretették, — folytatta mosolyogva — mennyi papírt lehetne még készíteni a hat millióért vásárolt erdőkből. Ez persze jó volna most a magyar lapoknak, a mieinknek viszont van elég ujság-papírjuk . . .

ÉGŐ KÖZSÉGEK.

Az a hír, hogy az *erdélyi határszél, különösen a délnyugati részen végig lángban áll*, erősen túlzott. Mindössze öt-hat község égett, de ezeket is a mi székelyleink gyújtották fel, akik távozásuk előtt szándékosan pusztították el a maguk házeit, hogy az orvul betört *mócok* ne vehessék ott hasznát semminek. Ezek a székelylek — ha nem tudták magukkal vinni — leszúrták a disznaikat és felgyújtották a gabonájukat is. (*Elhiszik ezt a — székelylekről?*)

BESZÉLGETÉS EGY ROMÁNIAI MAGYARRAL.

Patakfürdőn vettük fel a gépkocsinkba Gábor Mózes iskola-igazgatót, aki izmos kis mokánylován jött odáig, de a szegény állat már nem bírta tovább és összeesett. Gábor romániai magyar tanító és Focsániból indult el két nappal előbb. A következőket mondotta:

— Nem volt nehéz átjutnom a román határon, amelynek ismert szorosain kívül száz meg száz titkos átjárója, kis hegyi ösvénye van s ezeket talán több milliónyi katonaság sem tudná teljes pontossággal szemmel tartani. Ezeken a hegyi-utakon folyik békeidőben a nagymértékű állat-csempészes, az utlevél nélküli utazgatás.

— Magamról nem akarok beszélni, őszintén szólva, nem is volt semmiféle érdekes kalandom.

Sokkal fontosabb a Romániában élő magyarok ügye. Ezekre kell most gondolni, a legkomolyabb megfontoltsággal. Kevesen tudják, hogy milyen óriási számu magyarság él odaát Romániában, — csak a mult héten olvastam azt a kómikusan hangzó adatot, hogy harmincezren vagyunk. Eggedül Bukarestben negyvenötezer magyar élt, akik közül két esztendő óta legjöljebb tizezer távozott el. Moldvában hetvenötezernél több magyar és csángó lakos van és sokan élnek Plojestin, Galacon, a román Duna mentén lévő számos többi városban.

— Ha józanul fogják mérlegelni a romániai hatóságok, akkor nem lesz semmi komolyabb baja a romániai magyarság jelentékeny részének, mert az ipar és kereskedelem túlnyomórészt megbénul, ha ezeket a magyarokat összefogdossák.

— A bukaresti magyar egyesületben megbeszéltük, hogy a jártasabb emberek utra kelnek az országban és figyelmeztetik a magyar családokat, ahol csak lehetséges : hagyják el Romániát. Sikerült is ilyenformán sok derék magyart hazajuttatni. Sajnos, a szegényebb népből kevesen indulhattak el, mert a hihetetlenül korrupt román közigazgatás miatt csak aránylag nagy összegért, többszörös sáépért lehetett kapni utazásra való engedelmet. Román tisztviselők százezreket harácsolnak össze a magyarországi alattvalóktól.

SZÉKELY TÁBOR

Szászbuda.

A sima, keskeny országuton máskor szabad passzióval roboghat a gépkocsi, most azonban itt csak ügygyel-bajjal kinlódott előre, mert az utját bivaly-fogatok és lovas-szekerek állták el, több helyen pedig esett állatba ütközwén, fordult ki a mezőre hatalmas zökkenéssel. Mert sokfelé kövér

hízők is fekszenek az országuton, fölfelé meredt lábbal, kimultan.

Jó helyen álltunk meg, itt a vidék nem sivárul kihalt: négy vagy öt megyéből került össze a tömeg, amely az országut mellett tanyázik.

Az esti homályban Jósika Miklós leghosszabb történelmi regénye jut az eszünkbe, csupa székely sűrög-forog ebben az óriási szekértáborban is, tűz parázslik százfelé, a vacsorát már megfőzték s el is költötték, a gyerekek békén álmodnak a szénaalmon, az asszonyok ruhát szárítanak, a férfiak még körülpipázzák az egyre hamvadóbb farakásokat.

Távolabb az árokparton két öreg góbé szalonnázik állva, a vállukon rozsdás mordály — ezek az őrszemek.

Subás, puskás polgári őrszemek Erdély szívében, vigyáznak a táborra, melyről eddig sehol nem esett szó, pedig ennek a népe számosabb, *sok ezerrel több, mint azoké, akiket vonat vitt északra és nyugatra*, Nagymagyarországba.

A mellékutakról lassankint összegyűlt a tömérdek szekér, itt egyszerre négyfelől torkollott az út egybe, de a szomorú torlódás hamar megszűnt, rendet csinált az őszöreg pap, *Tibold* Mózes, akire igen hallgattak még az asszonyok is. Ezekkel akadt legtöbb dolog, mivel nagyon elkeseredtek és egész kis népgyűlésen szidták-szapulták azokat, akiket a kénytelen futásért okoltak.

De a keserűn izgalmas népgyűlés csudálatos aktussá változott *Tibold* Mózes révén. Egy kis dombon ládára állt a pap s kihirdette:

— Istentisztelet leszén, mert olyan idő szakadt ránk, hogy csak az Urban bizhatunk, aki mindenütt jelenvaló.

Helyeselte a fehérnép is ezt, hamar meg is csöndesült és a tiszteletes annyi embernek szónokolt, amennyi soha el nem férhet az almási fatemplomban, sőt az udvarán se a tölgyek alatt. Vagy tizezer személy

állta körül. A vigasztaló beszéd után felhangzott a szent zsoltár:

Erős várunk nekünk az Isten...

Énekelte protestáns, majd katolikus és zsidó egyaránt, átérzőbben és szárnyalóbban tán, mint a régi gályarabok.

Bizakodó, megkönnyült erővel oszlottak aztán családra a székely városok, falvak és tanyák lakói. Reggelre pedig dalolva keltek az asszonyok s öt-hat-tiznapos rohanás, az első rendes pihenő után frissen mentek tovább.

Ki hol várja őket, akikről eddig nagyrészt *megfeledkeztek*, melyik földél alatt fogják végre teljes nyugalomra hajtani a fejüket?

A SZANITÉC.

Apoldnál eltér az utunk s mi bevergődünk a *medgyesi* vasutállomásra.

Szokott kép már: vonatra váró csoportok, csomag-hegyek, élelemhiány, lehajtott fejű férfiak és síró gyerekek, meghült, köhögő, kis *bacillushordozók*.

Egy piros batyun — prázsmári szász menyecskéé — zöldkalapos, Ferencjózsef-kabátos ur ül, a nadrágja térdig felgyürve, kötözik a lábát. *Maksay* György háromszéki szolgabíró, Szentgyörgy szélén, a szőlőhegyen fölmászott egy bükkfára, nézte a messzilátón, csakugyan jön-e az oláh, de leesett és a ballábát eltörte.

Sógornője, *Orbán* Kálmánné, még többet szenvedett. *Zágonból* indult el ökrös-szekéren hét nappal ezelőtt, Segesvárig fölvergődött két gyermekével s ott már betegen szállott a vonatra. Intő fájdalom lepte meg — áldott állapotban volt — s kilenc órán át kinlódott Medgyes tájáig. *Rekonvalescens*-bakák indultak onnan Vizakna felé s mikor hallották, hogy mi történt az egyik teherkocsiban, rögtön segítségére szaladtak, mivel szanitécek voltak köztük.

Valkányi Péter szanitéc, harmadéves orvos-növendék, akinek minden szükséges orvosi műszer a kezeügyében volt, kitűnő eredménnyel asszisztált a fiatal asszonynál és a furcsa kis epizód a legjobb eredménnyel végződött.

— Végre szerencsém volt, — mondja a szanitéc — mert három napon belül *tizenhét gyermek pusztulását láttam. Javarészt csecsemők betegedtek és haltak meg. Végre egy született is.*

A bakák vigasztalták az egész utazó közöniséget, hogy nem lesz semmi baj nemsokára, „a rosszseb eszi már az oláhokat“, mennek a csapatok mindenfelé és megállítják a könnyű, dáridós előrenyomulást.

AZ ÁLRUHÁS KATONÁK.

Pihennek itt kézdivásárhelyiek, sepsiszentgyörgyiek és fogaraslak is, akik legtöbbet szenvedtek, mert az ő városukat mind a két oldalról elvágta a román a vasuti közlekedéstől. Százzámra akadt olyan fogarasi, aki gyalog indult el Szentágota, vagy Nagyszeben felé az első nagy kavarodásban. *Csernáty Béla* tanító meséli köztük sápadt arccal:

— Almásmezőn már a hadüzenet napjának délelőttjén bent voltak a román vámőrök, akiknek egy része azonban, amint csak később derült ki, *rendes sorkatona volt vámőrgúnyában.* Nagyvidáman ültek a vendéglőben, ittak, fizettek bőven, barátkoztak mindenkiel. Este tíz órakor pedig egy magas kocsin még két társuk érkezett, puskát hoztak rajta, gyorsan szétosztották és nyomban lövöldözni kezdtek. Nem is hiszem, hogy józanul cselekedtek volna ilyesmit.

— Dehogyan nem — szakítja félbe *Bikszádi János* vasuti előljáró — hiszen úgy cselekedtek Kézdivásárhelyen is, de megpróbálták Szentgyörgyön is, csak hogy itt kevesen voltak és csúnyán elverték őket.

BRAVERMANN ÉS TÁRSAI.

Azért nyugodtan, szidalom híján nézik a román foglyok első csoportját, amelyet Nagyszeben felől dirigáltak erre. Nyolc katona, barnás ruha rajtuk, sárga fényes gomb a sipkájukon, tiszta uj kamásnik a lábukon, csupa fiatal, erős legény, ezek még nem ismerik a háborút. Csinos fiu csaknem mind; bizony nem igaz, hogy gyilkosan vad a tekintetük, inkább jámbor, csendes fiuknak látszanak.

(Itt 60 sor közlését nem engedték.)

Az utolsó a sorban feltűnően különbözik a többi-től. Semita faji jellegét nem a külseje, hanem éneklőn kérdező beszéde árulja el.

— Hogyan került fogságba?

— Hát tudom én, nagyságos uram? Hát kérdezték tőlem, hogy akarok-e jönni ebbe a Gedräng-be?

— Mi a neve, hova való?

— A nevem? Braverman. Hova való vagyok? A bolondok házába, mert Romániában születtem.

— Mit beszél össze-vissza?

Braverman vitéz nagy értelmes kékszeme, amely azonban Basedov-ot mutatón dülledt ki, most könybe lábadt és egészen mélynek látszó szomorúsággal mondta:

— Unsereiner Romániában alávalóbb mindenkinél. Semmi politikai vagy másféle joga, csak kutya-kötelessége.

— Hol tanult magyarul?

— Hát hol? Moldvai vagyok, ott tömérdek a magyar. Egész falum az. Viszik is szegényeket a vágó-hidra.

— Mi maga tulajdonképp?

— Hogy mi vagyok? Hát mi lehet egy ilyen szegény romániai zsidó? Görög katolikus.

— Nem a vallását kérdezem, a foglalkozását. De kérdés nélkül feleljen.

— Kérdés nélkül? Jesivá-tanító voltam, de becsukták az iskolát. A második balkáni háboruban behívtak és most hős vagyok, a frász törje ki azt a részeges Ferdinándot, de leginkább Jonescut.

— Nem vétett az magának.

— *Ajaj, hát a nagyságos urék még nem szidják a nemzeti és hadi vezéreket?*

Cigaretta-tárcát veszünk elő. Most már nem várt választ Braverman a kérdésére, semmi egyéb nem érdekelt, csak a színivaló. Szeme úgy kigömbölyödött, mint valami Wells-féle Marslakóé. Sok katona meghal, ha nem is a hazáért, de egy kis jó dohányért.

A NAGYSZEBENI KOMÉDIA

Szászsebes.

Az egész erdélyi betörésnek talán legjellemzőbb részletei Nagyszeben körül játszódtak le. *Egészen különös, sőt szinte groteszk cselekmények torlódtak itt egymásra.* Határozottan érdemes elolvasni még utólag is a város kiürítésének részleteit, mert a történetek egységes képe valósággal háborus kuriózumnak mutatkozik.

Az első hirt a románok közeledéséről nem a városi vagy megyei hatóságok kapták, hanem egy ezredes, aki a szebeni villanegyedben lakott. Rögtön — vasárnap éjszakáján — értesítette néhány ismerőst, köztük egy alezredesnét, aki viszont egy-két állami tisztviselőnek szólt.

Lukács Aladár királyi mérnök beszélte, hogy először senki nem akarta elhinni a hirt; ő maga is hazament aludni. *Reggel* aztán, amikor az állam-építészeti hivatalba ment, a nagyszebeni ujságok különkiadását osztogatták már az utcán, benne a katonai parancsnokság hirdetményét, amely szerint

a nagyszebeni garnizont kiűritik és az *Evakuations-Leiter, Rückauf* ezredes ad felvilágosítást a vasuti állomáson.

Lukács Fehér Emil főmérnökkel együtt biztonságba helyezte az állami javakat és csomagolni kezdett *jelsébb intézkedés nélkül*, minthogy látták a katonai kórház készülődését. Az asszonyok egy része hétfőn délután elutazott, a férfiak maradtak és ez a második éjszaka már nem mult el olyan nyugodtan.

Hétfőn megjelent Wallbaum Frigyes szeben-megyei főispán és Dörr Albert nagyszebeni polgármester rendelete:

— Minden férfi tízenhétől ötvenöt esztendeig távozik, a fölmentettek jelentkezzenek az illetékes katonai hatóságoknál, a vagyontalanok Nagyküküllőbe fognak utazni.

A hatóságok *garantálták*, hogy egy-két napi idő van a kényelmes elutazásra, de kedden este nyolc órakor *hirtelen megíótt az a katonai rendelet, hogy mindenki azonnal siessen a vasuti állomásra.*

Kiderült, hogy az oláhok kedden délután öt óra tájban Riu-Sad községből *már levonultak a Cod felé.* Ezen az uton van a nagyszebeni villamosművek vizierős két turbinatelepe, amelyeket *Dachler* igazgató gyorsan hasznavehetetlenné tett, sőt a hidakat is felrobbantotta a Cod patakon.

Az állomáson féltizenkettőre zsufolásig megtelek a vonatok és elindultak hosszú, kinos utjukra az összes tisztviselők, a főispán, az alispán, az egész megye és az állami tisztviselői kar. A tekintélyesebb személyek közül ott maradt *Stroia* István megyei főjegyző, aki súlyos beteg.

Érdekes, hogy Nagyszebenből *sok román is elmene-kült.* Az Albina-takarékpénztár szintén mindenestől elhagyta a várost, a Nagyszebeni Általános Takarékpénztár, a Földhitelintézet és a Pesti Hazai fiókjának személyzetével együtt. Érdemes följegyezni, hogy hétfőn még bárkinek fizettek 2—300 koronát takarékpénztáraknak.

könyvére, sőt mivel az Albina utoljára maradt, ennek az igazgatója, *Lisza József* kedden még a Kereskedelmi Bank könyveire számos menekülőnek adott ki pénzt az *Albina* pénzéből.

A legutolsó órákban pénteken hagyta el a várost dr. *Gundthard* városi orvos és még nála is később *Brandsch* Rudolf országgyűlési képviselő, aki furcsa kalandokon esett át.

Brandsch reggel hat órakor indult el gyalog Kis-toronyra, ahol azonban már nem kapott vonatot. Nagynehezen tudott keríteni egy kétkerekű talyigát, rárakta a podgyászát és úgy tolta a *Szebentől* husz kilométerre levő *Iadamosig*.

EGY MULATSÁGOS EPIZÓD.

Gundtharték mesélték el a következő különös részleteket :

A románok már csütörtökön reggel Nagydisznódon voltak, amely tíz kilométerre van *Szebentől*. A városban szorongó szívvel várták őket. A városi hatóság pedig közhírré tette : *Jön az ellenség, aki mit tud, csak vigye el a közraktárakból*. Ezek teli voltak a felhalmozott élelmiszerrel. De csak a szászok és a magyarok vitték el ; a románok féltek, hogy az egész engedély csupán csalétek és még akasztófára kerülhetnek, ha követik a példát.

Délutánig vártak a szebeniek, aztán két ur : Dr. *Préda* Vazul ügyvéd és *Burger* Károly többszörös milliomos, a leggazdagabb szebeni lakos kocsin elhajtattak Nagydisznódra. Tárgyalni akartak a román parancsnokkal. Ez pedig kijelentette :

— Nagyon szívesen fogadom az urakat, a várost óvni fogjuk, lehetőleg semmi kárt nem ejtünk benne. A viszontlátásra uraim !

— Csak este méltóztatik bevonulni ? — kérdezte az egyik parlamentér.

— Azt már nem. Majd csak szombaton.

A két ur aztán visszatért Szebenbe és várták, vártak nyugodtan, mások viszont nagy izgalommal a románokra. De ezek úgy látszik, valami *csapdától féltek, fel se tették, hogy nincs odabent megfelelően nagy seregünk és bizony nem mertek bevonulni.*

A HARAPÓFOGÓ.

A román stratégiát jellemzi, hogy Nagyszeben „meghódítói” nem a vöröstoronyi szoroson át jöttek — amint eddig hitték — hanem Cod-Riusádnál, a Bucsecs havason át 1300 méter magasságban lopakodtak be. Egy másik sereg, a porcsesdi csapat volt az, amely a vöröstoronyi szoroson át érkezett, a Fedeles nevű havasrészen keresztül, a Surul alján.

Napokkal a hadüzenet előtt utnak indultak már, hogy a 2280 méter magasságu hegy utjain idejekorán átjussanak. Megtudták, hogy a mi katonáink már hétfőn fölrobbantották a feleki közuti vashidat és az olt-hidi megálló mellett lévő vasuti hidat.

A porcsesdi sereg azután egyesült a kódisereggel és most már olyan harapófogót alkotott, hogy a zárt vonalból vissza kellett vonulni a mi kis seregünknek.

A TISZTVISELŐK KÁLVÁRIÁJA.

Talán sehol olyan keserves kálváriát nem jártak a tisztviselők, úgy az állami, mint a megyei hivatalnokok, mint a szebeniek.

Amikor felszálltak a vonatjaikra, Nagyenyed volt a cél. De közvetlen az indulás előtt *új parancs érkezett*: Aradra mennek. A nehezen elhelyezkedett tömegben ez bizony nagy kavarodást támasztott.

Hosszu, kinos ut árán érkezett meg Aradra Fabritius Lajos alispán, aki aztán felsőbb rendeletet kapott, hogy a menekülőket *Bácsmegyében* fogják elhelyezni és a közigazgatás ezért mindenestől induljon Zomborba. Ez közben már meg is történt. Az állami

tisztviselők olyan rendeletet kaptak, hogy mindegyik csoportjuk kérje a saját miniszteriumának utasítását és ezt sokáig várták nagynehezen.

Nagyszebenből a lakosságnak legalább kétharmad része vándorutra kelt. A sok szomorú eset közül, amely utazásuk közben történt, csak egyet említünk meg: Szászsebes és Algyógy között a vonaton öröndetes családi esemény történt s az újszülött, aki miatt külön kis *evakuálást* rendeltek el — egy vasuti teherkocsit üritettek ki — vasuti tisztviselőnek a gyermeke.

A LEGDÉLIBB MAGYAR FRONTON

Herkulesfürdő.

LE A ROMÁN DUNA-RÉSZIG.

A keleti Erdély riasztó képei után Lugos felé már csöndesebb tájakon haladunk. Menekülő persze itt is bőven akad — még a *temesvári* polgármesternek, Geml Józsefnek is nyomatékosan figyelmeztetnie kellett a lakosságot, hogy nincs oka nyugtalan elsietésre — de már ezen a vidéken nem hallatszik annyi szívemarkoló magyar jajszó, mint a székely megyékben.

A románbetörés — első órájától kezdve okosabban szervezték errefelé az evakuálást. A menekülők száma nem is rug itt százezrekre, vasuti kocsik pedig bőven áll rendelkezésre. *Karánsebesen* például száraz humorral figyelmeztet bennünket a negyednapja inspekciózó tiszt:

— Nézze ott... hogyan bögnek.

Hosszu kocsisor, nem a gyerekek bögnek benne, hanem szép havasi tehenek. Két teherkocsiban báránybőr-mellényes asszonyok fejik épp a teheneket. Vasutasok; minden holmijukat elhozták még Orsová-

ról is s örömmel hallják, hogy ezt a csoportot a dunántuli Tapolcára szállítják.

Nem gyöngyélet a petrozsényieké, akiknek elfoglalt városa majdnem egyenlő magasságban van Karánsebessel; ők már csak a pusztá életüket menthették meg. A nők ketteje hirtelen megözvegyült:

— A férjünk — zokogják — a bányásszászlóaljba volt és ez védte a helységet, de az egész lemezárolták.

Ezt két helyen is hallottuk, de nem tudjuk elhinni.

Gyámoltalanul várakoznak, három napja alig ettek. Christea Miron, a Mangra által legyőzött román főpap városában nem várja őket a részvét megnyilatkozása. Az állomási vendéglőben legolcsóbb az ásványviz, amelynek kisüvegje egy korona. A délről menekülőkől kapnak a gyerekek a friss, párolgó tejből. De egy kis, pár hónapos lupényi gyerek már meghalt a dőcögő marhakocsiban.

Tovább haladva az ijesztőn meredő hegyek közt, már csupa csudálkozó pillantással találkozunk: civilek merészkednek lefelé, amikor csak fölhömpölyög az emberár.

A *Porta Orientalison* — ahol már az *Ad orientem* fölírást látjuk — egészen magunkra maradunk s nincs, aki válaszoljon kérdésünkre, amikor szinte tapogatózó vonatunk megáll a második nagy alagutban.

Sehol őr, sehol még csak egy öreg népfölkelő se. Mind leszaladt Orsova fölé, annyira szükség volt mindenkire. A mély szakadék fölött kigyózó vonatból látni a dinamitos dobozt, amely a hid karfájáról lóg le — alul aknázott is a hid — és csak egy kezét kell kinyújtani, hogy az egész hid fölrobbanjon.

Csudák-csudája, hogy épen maradtak itt a hidak. Ha az oláhok ezt és a több efélet tudták volna...

Mindenütt hasonló veszedelem. De végre mégis csak bajtalanul indulunk tovább s a harmadik alagut-tól lejtősödvén az ut egészen a Dunáig, simán befutunk

Mehádiára. Mielőtt a frontra jutnánk, megkapjuk az orsovai események első hiteles leírását.

AZ ORSOVAI BETÖRÉS

Az ormóttan hegyek közt, amelyeknek fehér feje szomorúan pipázik, míg aljukon a híres lávaközet feketél, egyetlen polgári ruhás férfi forgolódik a mehádiai állomáson. Innen már csak autón mehetünk tovább; óvatosságból nem engedik a vonatot *Cserna-hévizig*, amely csupán néhány kilométerre van a Duna partjától.

A karszalagos civil *I. upter* Károly vasuti főellenőr, aki az egész veszélyeztetett vonalon rendben tartja a súlyos szolgálatot. Ezer meg ezer ember neki köszönheti a megmenekülését, vagyonát s életét. Tegnapelőtt még Orsován lőtott-futott; a ruhája minden, csak nem szalonképes; a gallérja szakadt, az inge cafatos kissé; de a szívós nyugalma teljesen ép, akár a szerb „hecc” idején, amikor ugyancsak hosszú napokig ágyat se látott.

— A legfontosabb, — beszéli, — hogy az eltávozás Orsovától minden komolyabb vérvesztés nélkül sikerült. Az élet valósággal rendes volt lent; már a szerb bombázások hozzászoktatták ott az emberi idegeket a háboruhoz s az utolsó napig, sőt a hadüzenet után is másfél napig fönntartottuk a közlekedést. *Csekély számú* katonaság makacsul tartotta a várost s azalatt a polgári lakosság nemcsak vasuton, de nagyobbbrészt hajón — Buziásig — biztonságban utazott el. Mindenfajta holmiját elvitte magával.

— Önök mikor jöttek el?

— Elsején délben még ott voltunk. A román hártától most se vagyunk messzibb légvonalban 24 kilométernél. *Csekélységemen* kívül *Temák* osztálymérnök és *Patay* fűtőházvezető rendezte a távozás menetét. A vonatunkat golyóeső csapkodta; egyszerre négy-

ötszáz puskacsőből pattogott ; én csak egy *strei/schuss-t* kaptam a balvállamon.

— Pontosan hol kezdődött a háborujuk ?

— Az utolsó vonat elsején délben 12 óra 8 perckor indult Orsováról. Az oláhok elibénk kerültek s a legközelebbi állomásnál, *Tuffás* község mellett vártak, mivel előbb lejutottak már a lejtőkön. Vitézül támadást zuditottak arra a vonatra, amelyen katonacsapat egyáltalán nem volt. De még se fordultunk vissza. Többet azt hiszem, nem is tudnék mondani, ha önök folytatják is ellenem az offenzívát ; a legfőbb gondunk most tán az, hogy honnan szerzünk eszcájgot és hozzá egy kis ennivalót. Még csak annyit, igaz, hogy az oláhok Verciorováról jöttek át a legtöbbben s az ágyu Herkulesfürdőről dörög ide.

Megkérdezzük a többi vasutast is, aztán következik a sablonossá vált kérdés, amelyre Brassó-Földvártól idáig annyiszor kaptunk már keservesen igen-választ :

— Nem halt meg senki a vasutasok közül ?

— De igen. Egyikünk — román ember — azt mondta Orsován, hogy ő bizony nem menekül. Jókedvűen szalonnázott a váltóállító-bódében. Az oláhok, akik kedvezőbb pozíciókból lőhettek, mint annak idején a szerbek — az ő vonalukkal egy irányban huzódik az állomás meg a város — egy disztínkiót nem ismerő francia gránátot küldtek, amely épp a vig román vasutas házába esapott és letépte a fejét. Hát így csakugyan Orsován maradt.

A BRIGÁDPARANCSNOKSÁGON.

Az állomásról egy ideig kocsin mentünk tovább, — hogy merre és hová, azt természetesen már nem szabad leírunk. Nemsokára elsuhan a bágyadtság ; álomtalan éjszakák, gyötrelmes kalandozás, csiki és háromszéki víziók után fölcsillan a szem, kipirul az

arc és friss tartalmat kap a régi frázis: igazán fölpezdül a vér. Mert katonát látunk végre, komoly csapatokat, drága ismerős magyar bakákat.

Kedves magyar tiszt visz bennünket és félmilliót készpénzben az eráris köcsin, az uton vasínegyei gyerek dalolja a katrincás asszonyok felé: nyolcvanhat esztendő barna kis lány megyen a regiment után és izmosan rántja összebb a hevedert egy gépfegyveres muszka ló hasán, amely Albánián át került ide Volhyniából; mellette fehervári fiu énekl az uj nótát:

*Sose mentünk szivesebben a csatába,
Mint a kutya, de bitang Romániába...*

Valahogy másképp hangzik itt a nóta, mint a vonatokon, mintha fenyegetőn kemény volna a timbre-je, — teljes hijával a lágymielegségnek; a koromfekete hegyoldal se tompán döngi vissza, hanem éles rikácsolással.

Elegáns pesti főhadnagy köszönt ránk a parancsnokságon s egy-kettőre Fiebig dandárnok elé juttat. A parancsnok ezt mondja:

— Nagyon súlyos óráink voltak tegnap, de most már tökéletes bizalommal várjuk a további eseményeket. Minden rendbe jött és egyszerűen komikus, amit önnek Lugoson és Karánsebesen meséltek. Biztos kézzel tartjuk állásainkat. Volótlan, hogy Herkulesfürdőn ülnek az oláhok. Ugy-e, láthatják is, mi hol vagyunk, pedig háromszorosnál nagyobb túlerővel kerültünk szembe.

— De azt hallottam, nincs elég pótlás, a csapatok halálosan megerőltetik magukat.

— Már jönnek az erősítések mindenfelé; fönt vagyunk a döntő jelentőségű hegyeken s a közönséget észak felé megnyugtathatja: nem engedünk tapodtat se, bármi történik.

Itt csakugyan nem engedtek, pedig valósággal borzalmas helyzetben is voltak.

A MAGYAR BAKÁK KÜZDELMEI.

Bevallhatjuk már, hogy tökéletes volt a — készületlenség. Messziről jöttek ide a magyar katonák túlnyomó részben, de azonmód és rögtön vonulnak az állásokba, énekszóval, már egészen mesébe illő elszántsággal.

Lugosról és más közeli városokból beteg, üdülő katonák rohantak ide a 69-esek egy része *még a strájos kórházi ruhában volt*, amikor kiugráltak a vonatból és itt kapták a mundért — puskát. Talán az egész világháboruban példátlan az, ami itt történt.

Csak később jöttek meg *Albániából*, Szerbiából a pótlások. *A mi bakáink három napig ágyú, egyetlen ágyú nélkül védtek meg a magyar földet.* Ágyú és zúgolódás nélkül ömlött a vérük s ontották bőséggel az oláhokét.

Most fönt vannak itt a hegyormokon, az alattomos vidék titkos átjárói, az orvul sötétlő bozótok közt és a mezítelen sziklákon is.

Az első ágyukat most viszik föl előttünk széjjel-szedve, csudásan szívós kis hegyilovak hátán.

A váltásra készülő bakák egyszerre gyorsabban nyüzsögnek a legrőtebb hangyák bolyánál is, aztán fegyelem ide, fegyelem oda — kiugrálnak a sorból és lobogó szemlánggal kiáltják:

— Éljen, csakhogy ágyut is látunk már, az istenit az olájnak, de most már siessünk!

Szegények.

ADA-KALEH ÉS ORSOVA.

A végtelennek tetsző népvándorlás kettős medrében, menekülő vonatok és szekérsorok között vezet

az ut szép szomoru Erdély déli részébe; vasuton és gépkocsin negyvenkét óráig tart, míg elérünk a legdélibb frontra. Itt értesülünk most — néhány kilométer távolságban a csodaszép Kazán-szorostól — egy olyan eseményről, amely érdeklődésre tarthat számot, bár katonailag nincs jelentősége. Legfőljebb a románok fogják ezt is felfujni nagy győzelmi aktussá.

Ada-Kaleh az új diadal színhelye, az a fantasztikus kis sziget, amelyet a magyar közönség főképpen az *Arany ember* című Jókai-regényből ismer.

Tímár Mihály *Senki szigete* tudvalevőleg hosszú ideig furcsa közjogi helyzetben volt az Aldunán: három ország, a mi hazánk, Szerbia és Románia határa között, míg nem rövid ideje parancsoló szükségből anektáltuk. A boldog kis török sziget most oláh gonoszság áldozata lett.

Ada Kaleh ég. Az oláh ágyugolyók felgyújtották. Az első lövedékek már hétfőn csaptak a kis szigetre, de a csekély számú lakosság ott maradt, mert a katonai különítmény, a maroknyi magyar — itt is magyar — sereg parancsnoka, *Kőszegyalvy* főhadnagy tartotta a maga kis körében fontosnak mondható pozícióját is. Ezzel módot nyújthatott a környékbeki lakosságnak arra, hogy aránylag biztonságban eltávozhassék lakóhelyéről.

A hétfői bombázás után még körülbelül ötven család maradt ott, fatalista muzulmánok, fehérszakállu turbános öregek és fátylas török nők.

Aztán eljöttek a csendőrök és a katonák is, mert csütörtöknél tovább nem lehetett kibírni. És ott hagyta a csöndes exterritoriális szigetecskét a törökök háromnegyed része is, akiket később *Moldavára* szállítottak.

De sokat kellett szenvedniök, amíg biztos fedél alá tudták lehajtani a fejüket. A románok a verciroval hegyekről lötték Ada Kaleht, ahonnan csütörtökön éjjel két órakor indultak meg a szomoru vándorok

hajó-sleppeken *Tekiára*, onnan pedig Orsovára, majd tovább Básiásra, ahol végre vonatra szállhattak.

Négy-öt magyar család lakott a szigeten, ők üzték ott azt, ami nem hagyományos csempészet, hanem becsületes kereskedelem volt. Akadt köztük iparos, vendéglős, pék, stb. Ezeket a békés embereket üldözte a román fegyveres erő vízi és szárazföldi utjukon.

Az utolsó, aki csónakon menekült, *Marim* Andrásné és leánya volt, ők tartották fenn a kantint azóta, hogy a családfő is bevonult katonáékhoz és ott maradtak a katonaság mellett az utolsó órákig.

Amikor nagynehezen Orsovára értek, a hajó-állomásra, épp akkor csaptak le a gránátok az Ozanics-szállóra. Letépték a szobaasszony lábát és egy kis tizennégyéves pikkolónak a fejét sebesítették meg.

Pénteken este meg több polgári sebesültje is volt az így hősködő románoknak és ezeket a szerencsétleneket a hajóra vitték, hogy Básiásra szállítsák.

Orsován — amelyről téves hír jelentette Budapesten, hogy ezen a napon visszafoglaltuk a románoktól — az ellenséges lövedékek felgyújtották a kanna-gyárat és a petroleumfinomítót. Oly hirtelenül tört ki itt a veszedelem, hogy éjszaka kellett riadó^t fuvatni, de sajnos, csak reggel lehetett elmenekülni, a legtöbb lakosnak csak egy szál ruhában minden élelem nélkül. Amikor utnak indulnak, az *Alionról* már javában ereszködtek le a románok. A magyar polgárok közül *Pfafl* Mihály hat másik lakossal ott maradt és őket az oláhok el is fogták.

Ez a hat foglya volt a dicső oláh előrenyomulásnak, mert a mi csapataink önként vonultak át a Cserna nyugati partjára, hogy a sokkal kedvezőbb pozícióban, Herkulesfürdő fölött foglaljanak új állást. Ezt kétségtelenül szilárdul tartják is, sőt több magaslatról le is szorították a románokat, akiknek gyors előrehaladása itt teljességgel megakadt.

A SZÖRÉNYSÉGI HATÁR TITKA

A Cserna völgyében.

Végre olyan, amit szíves örömet jelenthetünk: páratlan érdekessége ennek az országrésznek, hogy nem tapossák földjét oláh katonák, nem dög itt oláh ágyu a sziklautakon, a Retyezáttól, illetve a Vulkán-hegységtől délre fordulva a határ mentén csak román területről dörögnek az ágyuk, mindössze legalul Orsovától északra — husz kilométeren — sikerült bejutniok. De csak azért, mivel Herkules-füredn túl van erre a legkedvezőbb pozíción.

A megvihatatlanoknak hirdetett Kárpátok, Dukla Uzsok és Körösmező után váratlanul újabb szívet-facsaró nevekkel szolgált a hadijelentéseknek, csak földrajzi fogalmakkal, de olyanokkal, amelyekhez a magyarságnak minden hite és reményége fűződött: Törösvár, Tömös, Vösöstorony, Petrozsény, Cserna-héviz, Orsova, — Petrozsénytől csaknem Orsováig azonban nem tudtak betörni a románok, a Retyezát, Gugu, Godián, Mura-hegyeken nem hatoltak át.

Mi az oka, hogy a szörényi havasok szüz utjait nem tapodta oláh katonaláb?

Elsősorban a rendes ágyu nélkül, de mégis megérkezett magyar katona, de maga a földrajzi helyzet is. Az erdélyi havasok déli vonulatát jellemzi, hogy bár a Táttra mellett legmagasabb hegységei az országnak, *rendkívül* keskenyek.

A járhatatlan szakasz tulajdonképpen csak a hegyek gerinc-zónája, tehát semmiesetre sem széles öv. Jól kifejlett szorosvölgyek merőlegesen szelik át a keskeny hegységet.

Egészen mások a szörényi havasok földrajzi viszonyai. A Sztrigy és Zsil-völgyétől nyugatra az egész hegrendszer élesen délnyugati irányt vesz, egyszerűsmind több parallel futó láncra oszlik. Keresztvölgyek nem szelik át, ellenben több mély, hosszanti völgy választja el a parallel láncokat.

A Retyezáttól kezdve ilyen láncok : a mi Gugu-Godián láncunk, ezen belül a Szárkó-Nedea-vonulat, kifelé pedig a Vulkán-Damogled-lánc.

A völgysek, amelyek ezeket a láncokat egymástól elválasztják, az Oláh-Zsil és Cserna meg a Rio Mare és Hideg-völgyek *rendkívül mély, vadul sziklás* völgyek, amelyek a szó szoros értelmében járhatatlanok és sokkal inkább legyőzhetetlen akadályokat gördítenek nemcsak a katonai, de a turista-közlekedés elé is, mint a 2100—2300 méteres hegyláncok.

Ez a parallel völgyrendszer védi a Szörénységet, de ezáltal közvetve az Alföldet is egy erősebb invázió ellen.

A Zsiltól egészen a Herkules-fürdőig sehol sem próbálkoztak eddig az oláhok s remélhetőleg nem is fognak kísérletezni. Már Mehádia alatt, Herkules-fürdő és Csernahévíz közt súlyos veszteséget okoztak nekik a magyar bakák.

CSENDŐRÖK ÉS GRANICSÁROK.

Ezen a vidéken beszéltünk dr. Fodor Ferenc karánsebesi főgimnáziumi tanárral, aki az egész környéket kítűnően ismeri és rövid idővel ezelőtt ismételtén bejárta a közeli havasokat. Dr. Fodor mondotta a következőket :

— A havasokon igen érdekes összehasonlítást tehattünk magyar csendőreink és az oláh granicsárok között is. Utunk egyrésze kényszerűségből oláh állami területen vezetett át. A velem levő nagyobbbrangu katonatiszttel együtt, őszintén szólva, aggódva léptünk román területre, a levegő akkor már nagyon puskaporos volt. A csendőrök azonban, akik bennünket kísérték, egyáltalán nem aggódtak, sőt egyetlen biztató szóra hajlandóknak mutatkoztak : saját területükön elfogni a granicsárokat. Egészen furcsa, de jóleső tapasztalat volt látni az óriási különbséget a két emberfajta közt. Az oláh granicsárok, akikkel román területen találkoztunk, rendkívül alázatosak, szolgálá-

latrakészek voltak csendőreinkkel szemben. Igyekeztek magukat kellő távolságban tartani tőlünk, de a csendőreink hívására gyorsan közeledtek hozzánk, szinte parancsra. Néhány szivar egyszerre beszédességre változtatta a bizalmatlanságukat és hihetetlen ostobasággal *olyan adatokat mondtak el, amelyekre semmi áron nem lehettek volna kaphatók a mi csendőreink.*

Látnivalóan átérzett megvetéssel mondták a magyar csendőrök, hogy szívük mélyéig ismerik ezeket az oláhokat, akik betörhetnek ugyan Erdély területére, de *mihelyt komoly erejű csapatokkal kerülnek szembe, meghátrálnak.*

A LEGHASZNOSABB ZSÁKMÁNY.

Talán mindennél inkább jellemzi határőrségünket az a kis, de följegyzést érdemlő epizód, amely ott fönt 2000 méter magasságban történt.

A hadüzenet hírére egy-két csendőrünk nyolc *debreceni* népfölkelő társaságában átlépte a határt és 1700 juhot, 40 lovat zsákmányoltak, miután a románokat jól elverték. Hogy pedig legyen, aki vigyázva hajtsa is a juhokat, magukkal hoztak hat oláh grani-
csárt, akiket Karánsebesen adtak át a katonai parancsnokságnak.

(Itt 45 sort nem engedélyeztek.)

A közeli határmenti havasokon komoly összecölközés nem történt, a föntlevő őrséget ugyan állandóan tűz alatt igyekeznek tartani az oláhok, de még öt sebesülés sem történt, a mieink azonban többször bent jártak az oláh területen és újabb nagymennyiségű zsákmányt, közte száztíz szarvasmarhát hoztak magukkal.

FÉLTEK AZ OLÁH PAPOK.

Amikor lefelé jöttünk pár nappal ezelőtt, épp letűpőpontján volt az izgalom, sőt már *pánikká is fokozódott ezen a vonalon.*

A tömeg szinei lassan elmosódnak, uj meg új látás tünteti el őket, de egy-egy arc, egy-egy szempár, amely rémületben ég, újra meg újra fölmerül a homályosuló káoszból. A sok közül Karánsebes állomáson ötlött szemünkbe ilyen alak: urinő volt, magyar asszony, a vendéglő ablakában, mert ki nem engedtek senkit a perronra. Tisztára facies hippokratika benyomását keltette, amint reszkető hangon kétségbeesve sirta felénk:

— Mi az ujság? Jönnek már, igazán?

(Itt 70 sort nem engedélyeztek.)

Lugoson okosan megnyugtató kijelentéseket tett közzé dr. Medve Zoltán főispán, de Karánsebesen már a hatóság semmiféle intézkedést nem tett a lakók megnyugtatóására.

Nagy izgalmat okozott az álhírek terjedése is, amit szokatlan mértékben elősegít az a körülmény, hogy bár a harcterek közel esnek, a lakosság mégis csak napok mulva, a fővárosi ujságok elkésve érkezett számaiból értesülhet a Petrozsény és Orsova körül lejátszódó eseményekről.

A karánsebesi románság, valamint az egész környék nemzetiségi lakói az első napokban roppantul megijedtek: különösen a papság döbbent meg, de mivel a várakozás ellenére egyetlen letartóztatás sem történt, most már köztük is elmúlt az izgalom.

A BÁNSÁG ELLEN TERVELT TÁMADÁS.

A magyarok mélységes örömmel hallják, hogy az egykori határőr-ivadékok milyen hűségesen segítettek most is a határvédelemben. Általában a régi *granicsár-községek megbízhatóknak bizonyultak eddig*, sőt egyáltalán nem örülnének a „fölszabadító testvérnek”; elsősorban az ő családjaik menekültek hanyatt-homlok, pánikosan.

Ma láttuk másodszor a karánsebesi szegény magyar asszonyt; a facies hipokratika eltűnt, csak két mély ránc maradt az ajkai körül, de most már bizakodva várja sokadmagával a további eseményeket. Megnyugtatta őket a herkulesfürdői jelentés: ha nem is történt nagy győzelem, de annyi mindenetre, hogy az első hatalmas rush után az oláhok megtorpantak s véres fejjel huzódtak vissza a hegyek közé.

Az a román akció, amellyel a *Bánságot* *jenygették* főképp, egyelőre kétségtelenül megheusult.

A KAKASTOLLASOK

Mosolyogva beszélt az öreg csendőrezredes, akivel együtt néztük az oláh csatátért:

— A fogalmak eltolódásáról s az értékváltozásról szóló tételnek nagyon is groteszk mértékben érvényesülnek a háboruban. Hányszor olvasunk páratlan vitézségről, mennyire elkoptak már a superlativuszok. Mit mondjak ezekről?

Nagy paksamétát vett elő, csupa olyan följegyzést, amely a magyar csendőrök viselt dolgairól számol be. Gyűjti, hogy a háboru után egységesen földolgozza, ha isten élteti. Találomra kivesz egyet, amelynek címe: Csendőrök harcai Erdélyben, — egy jelenvolt elbeszélése.

— Becsületes kötelességet végez, — folytatja az öreg ezredes — ha ír a kakastollasokról. Valóban, kötelességet is. Mert azt hiszem, senkinek annyit nem köszönhet a menekülő székelység, mint a csendőrnek, akiről csak egy napig, az oláh betörés elején irtak futólag egyes ujságok. A magyar csendőrök közt vannak a legvitézebb magyarok.

Csakugyan ezt tapasztaltuk mindenütt. Erdélyi csendőr elbeszélése nem túlzott s teljes egyszerűséggel reprodukálom.

HOGYAN KEZDŐDIK EGY HÁBORU ?
(DE CSAK ERDÉLYBEN)

Négy csendőr és tizenhat népfőlkelő volt összesen a Brassó megye keleti határán levő Prázsmáron. Augusztus 28-ika délutánján nem is sejtették ott, hogy baj lesz. A pazarszínű ruházatukról híres prázsmári asszonyok vígan ünnepeltek.

Öt óra felé jelentette az egyik csendőr Bikes János őrsparancsnoknak, hogy feltűnően sok repülőgép látszik tizenhat kilométerre, Brassó fölött. A 43-ik gyalogezred egyik zászlóaljánál hasztalanul kérdezősködtek, ott se tudtak bővebbet.

Bikes nyugtalanzkodott s elindult a román határ felé, amely 25 km.-nyire van, egy kiszolgált *őregcsont*, Erdélyi István népfőlkelő-csendőr társaságában. Éjfél előtt, 11 óra tájban óriási menydörgéskéle robbanást hallottak az eloláhosodott Szászhermány közelében. A robbanás pár perc múlva ismétlődött. Besiettek a szászhermányi községházához. Akkor kereste a főszolgabíró telefonon a bírót, de csak az oláh éjjeli őr volt ott. Így tudta meg az őrsparancsnok, hogy Románia hadat üzent.

— Vigyázni a telefon- és táviróvonalra! — mondta a főbíró. Bikes pedig hajnali négykor tért haza. Várta már az új parancs:

— Összeszedni a környéken munkára kiadott 240 muszka foglyot és azonnal, föltűnés nélkül bekísérni Homoródra.

Ez roppant fáradsággal sikerült. Arról persze szó se lehetett, hogy Prázsmárt védjék, ha jön az oláh. A piac közepén volt ugyan egy öreg templomkastély s ennek régi, (a 13-ik századból való) templomát 12 méter magas fal övezi; de hát ez a hely csakis egykoron szolgált oltalmul a környékbeli népnek, amikor katonát és puskát is tartottak benne háboru esetére. A brassói szárnyparancsnok, *Ilarsányi* Barna 29-én este adta ki a „felriasztási parancsot”,

TÜZES ÉJSZAKA.

A környék lakói persze igyekeztek rajta, hogy megmentse a vagyonukat. Kocsin-gyalog menekültek, csak a csendőrség két nő altisztje nem dolgozhatott családjá és vagyona megmentésén: „szolgálati kötelességüket” teljesítették.

Az alájuk rendelt 19 népfölkelőt ügyesen fölosztva a hidak őrzésére siettek, hogy a lakosság akadály nélkül menekülhessen.

Keresztényfalva már ekkor lángba borult és nagy pánik támadt az uton összezsúfolt menekülők közt. A csendőrök nagynehezen rendet csináltak, aztán parancs szerint egyesülniök kellett volna a zajzoni, hosszufalui és keresztvári csendőrökkel, de ezek közben harcbaszálltak a hegyekből letóduló oláhokkal.

Augusztus 29-én este már se a telefon, se a távíró nem működött, az utolsó vonat elment és a lakosság nagyrésze elmenekült. A hátrahagyott állatok uton-útfélen gazdátlanul bőgve szalagáltak összevissza s a zürzavarban utászaink, hogy az oláhok előnyomulását megnehezítsék, felrobbantották a *Kökös* vasuti- és országuti hidját is.

A kis csendőrcsapat ott maradt és helyt állott késő éjszakáig az oláh túlerővel szemben. A sötétben aztán a fölrobbantott hid el nem szakadt vasuti sínjein kúsztak át egyenkint.

HARC ÉS KÉMUT.

Ilyefalvára vonultak vissza. Ott már csak pár hláh lakos volt, a többi — csaknem mindenét hátracagyva — elmenekült. Az örsön nem volt élőlény, osupán néhány hizó, amelyek gyötrő éhségükben orditoztak. Másfél napi koplalás után kenyeret szereztek s aközben Erdélyi egy talált kerékpáron *Sepsiszentgyörgyre* ment. Itt parancsot kapott, hogy Szentpéter-hegyre vonuljanak s lőszert is vigyenek a szorongatott helyzetben váró társaiknak.

Néhány száz csendőrt és egy tüzérüteget találtak Szentpéterhegyen. Kopstein alezredes vezetésével ott volt a 43-asok egyetlen zászlóalja is, amely alaposan lefogyott és óriási túlerő elől vonult oda.

Szóval: *sehol rendes katonaság.*

Mégis rajvonalba fejlődött a csekélyszámu, nagyrészt csendőrből álló csapat s várta az oláh támadást. Közben Erdélyi és Komanics őrmesterek parancsot kaptak, hogy kisebb csapattal az oláh állásait és erejét kémleljék ki. Komanics csapatából egy ember tért vissza, a többi elpusztult az oláh golyózáporban. Erdélyiek Prázsmárig eljutottak, cserjés közt, mélyebb vizekben is, összefogózva. A kémút sikerült, tájékozódtak s éjszaka visszatértek.

SZOMORU FURFANG.

Olyan kevesen voltak a csendőrök, hogy szakadatlanul jártak-keltek a rögtönzött lövészárokból: így akarták becsapni az oláhokat, hogy ezek minél nagyobb-számu sereget gyanítsanak.

Valóban azt hitték az oláhok, hogy túlerővel állnak szemben s nem is mertek előre törni, hanem tüzérségük a *tartalék* állásait vette nagy ostrom alá. A tartalék azonban — nem létezett, csak az állásai voltak meg. Amikor végre azt hitték az oláhok, hogy a tartalék elpusztult, kezdtek előre törni.

Súlyos volt a veszteségük a szentpéterhegyi magaslaton, mert a csendőrök majdnem mind egyenként leszedték a lassan felfejlődő ellenséget.

A sokszoros túlerő elől végül persze mégis csak retirálni kellett, miután se tartalék, se hadtáp nem volt. Ebben az ütközetben egy nagy gránát eltemette Erdélyit (a lövedék-földobta földhalom alá került). Belső sérüléssel kórházba vitték, ahonnan pár nap mulva visszatért a sereghez. Akkor már csendőrezreddé alakultak *Imreh* alezredes parancsnokságával.

Az oláhok már azt hitték, hogy csak a kis számú magyar csendőrökkel szükséges megküzdeniök s azok

vége is elfogynak tartalék híján. De közben már végre kezdett fölfejlődni a Goldbach-hadosztály rendes tartalékkal és hadtáppal.

A MAGYAR CSENDŐRSÉG NAGY NAPJA.

A csendőrezred így már nagyobb ütközetre is vállalkozott október 2-án *Pusztacelinánál*. Itt több oláh ezreddel került szembe és súlyos veszteség árán meg is törte az ellenállásukat, úgy hogy az oláhok megkezdték a visszavonulást.

A Drina mentén, a gyászos emlékü fenyvesvölgyi vidéken, Galiciában és Albániában egyaránt nevezetes haditetteket hajtott végre a magyar csendőrség; de sehol annyira emberfölöttit nem, mint a pusztacelinai ütközetben. Körülbelül *ötvenszeres túlerővel szálltak szembe s visszavonulásra kényszerítették az oláhokat*.

Többször egymásután vezette rohamra csendőreit a csodás *Sikorszki* Zsigmond őrnagy, aki hősi halált halt. Csata közben, rövid visszavonulás ideje alatt egészen kifosztották az oláhok *Sikorszki* holttestét. Az előnyomulás közben megtalálták a mieink és ideiglenes, közös sirba tették két csendőrével együtt. Később *Zöldi Mihály* őrmester bevitte a közeli Mohára és egy jómódu szász virágos kertjében földelte el.

A csendőrök csapata előretört egészen *Kőhalomig*, ahol rendkívül hosszú pergőtűz alatt állt, de itt mégis letörték az oláhokat. Messzire, Bereckig üldözték az ellenséget s itt sebesült meg a folyton harcoló Erdélyi. Nagy tüzéséget kaptak az oláhok, pergőtűz alá fogták a magyarokat és srapnelszilánk érte Erdélyt. Szakadatlan gránáttűzben volt Bereck, amíg Erdélyi oda bevándorolt a kötözőhelyig. Kézdivásárhelyre vitték, majd a budapesti Erzsébet-kórházban gyógyították súlyos sebeit.

Mint ez a derék Erdélyi, száz meg száz magyar csendőr harcolt úgy vitézül, szívósan, névtelen hősként.

A FÖLSZABADULT
ERDÉLEYN VÉGIG

ERDÉLY SZIVÉBEN

A kolozsvári pályudvar annyira zsufolt, hogy katonai erőszakkal vágnak benne utat. Már csaknem teljesen kiverték az oláhokat Erdélyből s még mindig érkeznek ide *menekedők*. Hogy lehet ez ?

Szóba állunk egy értelmes arcú, tiszta ruházatu székely asszonnyal : *Mezey* Ferencné, Gyergyóditróból. Gyerekestül tétovázik, miután egy sárga-karszalagos baka kiküldte a perronról.

- Mikor érkezett ide ?
- Épp hogy ma hajnalban.
- Magyarországból mennek haza ?
- Dehogy is ! Csak most jöttünk keletről. Sok ezeren nem értek el idáig a hosszú gyaloglásban.
- Mióta jöttek így ?
- Öt-hat hét nem sok, azt mondta a jegyző ; de nyolc hetet is vall a dagadt lábam.

Az ilyenek szenvednek legtöbbit.

— Hát csak menjenek a városházára, ott adnak gyerekruhát és kenyérjegyet.

— De előbb az Isten házába szeretnék, ha már élve hagyott. Sokan *ottveszték a csiki erdőkben*.

— Ugyan. Maga tán rémeket látott.

Csak később tudtuk meg, hogy mennyire igaz volt az a sok hátborzongató eset, amit három asszony mesélt el utközben, amíg a Mátyás király-térre vezettük őket, a templomhoz.

Csupa menekült töltötte meg az ötszázéves

templomot, amelynek rájuk nézve stilszerű a neve is : *Szent Mihály* plébánia-templom.

A főtérré, különösen a délisorra, ahol a városháza van, özönlenek a menekültek. A tizenhárom méteres bronzóriás : Fadrusz János Mátyása büszke nyugalommai néz le most is. Folyton-folyvást kigyóznak a szekerek és hozzák a jelentéseket :

— A monostori külvárosba négyszáz szekér érkezett Csikmegyéből.

— Homoród felől kétszázhatvan.

— A Gyalui-havasokból most ereszkedik alá száznál több szekér.

— A kétvizközi részbe megjött negyven kócsárdi.

A kormány kiküldöttei megdöbbenéssel hallják, hogy a segítségre szorulóok számát mily óriási mértékben szaporítják olyanok, akik a hadszíntértől messzi eső vidékről menekültek.

A kolozsváriak azonban nem kérdezik, hogy ki honnan jött, igyekeznek segíteni mindenkinek. Sajnos, nincs elég erejük hozzá. A Mátyás-szoborral szemközt van egy *jótekonny-bolt*, ahol fehérneműt, ruhát osztogatnak ingyen báró *Huszár Pálné*, *Bornemisza Adél* és *Jósika Marianne* bárónők. Nagyon szorgalmas, derék jó munka folyik itt, éppugy, mint a megye- és a városházán.

De sokáig nem látták meg a hatósági urak azt, *hogyan csallak-loplak* a nyílt utcán a menekülőkhíénál. Hogyan vásárolták meg például a marhákat, potom áron, hazug ijesztő-fogásokkal.

MENEKÜLÉS NYAKRAFŐRE

A vármegye-házán, ahol épp a háromszéki alispán fizetgette a gyorssegélyeket, egy fehérhaju asszony tipegett gyámoltalanul. Az ura földbirtokos, elhurcolták az oláhok, a fia lent van az olasz fronton — *mi köze véle*, kérdi a matrona, — s ő egy szál ruhában, de öt gyerekekkel menekült. Kérdezzük : honnan ?

— A gyerekek ketteje Nyáradszeredáról, tetszik tudni, ahol a székelyek Bocskayt erdélyi fejedelemmé választották. Azon a vidéken vannak a legszebb faragású székely házkapuk. Én magam három gyerekkel Nyárádtőről indulék.

— De hisz ott nem járt oláh...

— Nem, hála istennek, *de hisz tőlünk keletre van Marosvásárhely és onnan nyakrafőre menekültek. Mindenütt azt rebesgetik, hogy nem lehet már hinni a kormánynak*. bécsapták a székelyeket akkor is, amikor a háború kitört. Ugyi, milyen váratlanul rohanták meg a legszebb vármegyéket? Hát mink is eljöttünk. Három gyerek a fiamé; ezt a két árvát meg úgy talál-
tam az uton; hát csak nem hagyom el őket.

— Mit akarna most?

— Valami szép magyar városba esengek. De vonaton.

— Persze, hisz másképp nem is lehet.

— Dehogynem, csak mi nem bírjuk azt. Ma hajnalban is elindultak ezernél többen gyalog a Királyhágó felé. Nem bírják ki tovább itten.

— Mit nem bírnak ki?

— Az ácsorgást. Mindenért, ruháért, cipőért, kenyérjegyért, kenyérért, ebédért, vacsoráért.

A kolozsváriak igazán sokat dolgoznak, önzetlen szeretettel, de hát nehezen bírják, olyan sok most a segítségre szoruló.

KIK PUSZTITOTTAK?

Székely ur, túlzást kerülő és országszerte igen komolynak ismert képviselő mondta nekem:

— Mélységes hálát érdemel Kolozsvár. Nem csuda, ha mindenkit nem elégíthet ki, mivel túlsok a szegény. Nem bíztak már sokhelyt a kormányintézkedésekben és *legalább százötvenezerrel többen menekültek hazulról, mint amennyinek kellett volna*. Így pusztult el sok-sok érték, nem az oláh katonák,

hanem erdélyi oláhok, otthonmaradt rosszraajló lakosok, aztán meg átvonuló katonák által.

— A mi katonáink pusztítottak volna ?

— Igen. Hisz tudjuk nem tekinthetnek mindent himes tojásnak. Sokszor éheznek és a lakosság pénzért se akar adni itt-ott. Hát szereznek, ahogyan lehet. Minden országban, a legderekabb nép és hadsereg körében is történik kár a háborus forgalomban. Nálunk azonban speciális gázságok is történtek. Kérdezősködjék csak utközben.

— Kik a bünösök ?

— Főképp cseh étapposok, akik visszahuzódtak, amikor az oláhok előretörték. A mi derék csendőreink szálltak harcba a végeken, *mig a cseh zászlóaljnak legénysége vonaton indult haza teljes kényelemben.*

— Eddig azt hallottam, sehol nem volt elég vasuti kocsi.

— Igaz, de nekik volt. Miattuk nem tudott a lakosság rendesen utrakelni. A cseh altisztek egész kocsikat lefoglaltak butornak és miegyébnek, a magyar anyák és gyermekek útszálen gyötrődhettek. De legalább egyik csoportjuk megjárta.

— Hogyan ?

— Egy kemény legény, magyar vasutas leleplezte Tizenkét vasuti kocsit foglaltatott le, amelyeken nagyrészt *idegen holmit vittek a csehek hazafelé.* Harmincöt cseh vitézt *jölakasztottak Kolozsvárott.*

— Majd végigjárjuk egész Erdélyt és ezekről a gázságokról is gondosan kérdezősködünk.

— De jól följegyezzen minden adatot, mert ugy se engedik mostanában közölni s elfelejti a részleteket addig, amig ujra szabad lesz kiírni a tiszta igazat.

BOLYONGÁS HÉT HÉTIG.

Hegyoldalón állunk, bokán jóval fölül érő sárban. Az eső makacsul szítál és köröskörül apró tüzek

küzködnék az égi öntözővel, csak egyetlen farakásból csapkod magasra a láng. Csiki menekültek vannak körötte s ők mindig nagy máglyát raknak.

Mindenütt „tengelyes” székely családok, gyerek a legtöbb, asszony a vezető, férfi csak néhány mutatkozik, az is fehérhaju. Szekérrel — nem szekéren — menekültek, tehén vontatta, ők mellette baktattak, vánszorogtak és az *oláh betörés óta így élnek a szabad ég alatt.*

— Ez a szenvedés tanyája, — mondja a legszélső ágastűz mellett egy sovány, barátás arcú asszony.

— Hogy hívják ?

— Kelemen Mihályné, Háromszékmegye, Szentivány-Laborfalva. Nem vagyok én olájdigány, birtokunk van odahaza, marhánk, gabonánk bőven.

— Hol az ura ?

— Épp az oláj fronton. Népfölkelő csendőrkisegítő volt a krasznakisbotai őrön, mert jól ismer arra mindent. Egymaga maradt meg negyvenkilenc emberből, de jó. hogy nem lát minket.

— Mi van a kocsin ?

— Hat gyerekem, a hetedik segít a tűznél. A legkisebb háromhónapos, aztán kétéves, három, négy, így tovább.

— Mióta élnek így ?

— *Hét hétig jöttünk.* Kiskapus, Torda felé nagyot kerültünk is, mert rosszul küldözgettek. Már Baróton túl elveszett a csikó, még a borju. Ez a két sovány tehén maradt.

— *Ezen a helyen mióta élnek így a szabadban ?*

— Két hete épp. Eső vert, szél csapkodott minket, a legkisebb gyuladást kapott, én is beteg lettem, de hát ez nem nagy baj. Csak már mehetnénk vissza.

— Mit esznek ?

— Reggel-este teát. Csak egy szem cukor volna. A kis fiam a boltokba cukrot kért, de hiába mondta, hogy menekült családnak vásárolná, kilökték. Délben főzeléket kapunk. De nézzen szét, aztán folytatom.

Ez a beszélgetés Erdély fővárosában folyt le, a Házsongárd városrész szélén.

Még tizenöt más családdal épp így folyt le a beszélgetés. Láttunk mezítlábas gyermekeket, didergő, éhes apróságokat minden tábortüznél.

(Itt 60 sort nem engedélyeztek.)

A LEGSZOMORUBB FEJEZET

Marosvásárhely . . .

A háboru történetének szomorubb fejezete nincs annál, amely a menekültek útjáról számol be. Senki nem festett még erről teljes képet, de nem is lehetett, sok iszonyu részlet *egyáltalán nem is kerülhet még a nyilvánosság elé*. Amint az erdélyi kormánybiztos mondotta, soha a világon még olyan nagyszabásu evakuálás nem történt, aminő Erdélyben és *a tragédiák egész zuhatagai áradtak mindenfelé a jélezer kilométeres úton, amelyet a szerencsétlen magyarok nagyrészt gyalog tettek meg*.

Most nem is az a feladatunk, hogy a menekültek kinjainak leírását tárjuk a közönség elé, a leginkább jelentős és sürgető feladat az, hogy az otthontalanok végre megtalálják az igazi nyugodalmat s mindenekelőtt eligazodjanak *a túlságosan bonyolult* intézkedések közt. A belügyminisztériumban jószándéku rendeletet dolgoztak ki a visszatelepítés dolgában, de a végrehajtás módzatai sok helyen *csütörtököt mondanak* és — bizonyára nem akarattal — *ujabb kálváriákra hajtják a hazavágyókat*.

A KORMÁNYBIZTOS NYILATKOZATA.

Még mielőtt Erdély legkeletibb részébe eljuttunk volna, fölkerestük azokat a hivatalos személyiségeket is, akik a mentés nagy munkáját intézik.

Az erdélyi kormánybiztosság, amely Kolozsvárott kezdte meg a működését, átköltözött *Marosvásárhelyre*, az Agrár-takarékpénztár házába és itt beszéltünk *Betegh* Miklós kormánybiztossal, aki igen nagy apparátussal és hatáskörrel végzi sűrű és fárasztó utazgatással egybekötött működését. A kormánybiztos ezt mondotta:

— A Királyhágón túl, az ország nyugati részén 202.000 erdélyi menekült irtak össze s akik *innen* maradtak, azoknak a számát én legalább 150.000-re becsülöm. Összesen 730.000 magyar és német lakik az evakuálás területén és *nagyon sokan távoztak el* azokról a helyekről is, ahol hivatalosan egyáltalán nem rendelték el a kiűritést. (Ezek az önkéntes menekültek rendkívül nagy mértékben szaporították a szerencsétlen helyzetbe kerültek számát s ezekkel együtt csaknem *nyolcszázezer a menekültek száma.*)

— Minden erdélyi megyébe bizottságot küldtünk ki elsősorban a károk megállapítása végett, másodsorban azért, hogy megállapíthassuk: hová mikor térhetnek vissza a lakosok, hol mire van szükség.

— Az udvarhelyi bizottság elnöke *Betegh* Sándor földbirtokos, a csikmegyei bizottságé *I.ázár* Miklós csiktaplócai földbirtokos, a háromszékié gróf *Teleky* Arthur tancsi nagybirtokos, a brassóié pedig *Schuller* országgyűlési képviselő. Ebben a négy megyében pusztított leginkább az ellenség. Az általános jelentés már valamennyi megyéből beérkezett hozzánk. Sok helyen örömmel állapították meg, hogy nem olyan óriási a kár, amekkorától féltek. Annyi bizonyos, hogy a románok elfogyasztottak minden élelmiszert, amihez hozzáférhettek, ha nem is prédálták ostobán. Gyujtogatás csak elszórtan történt, aminek magyarázatát a visszavonulás gyorsaságában találják meg. A tüzesetek jelentős része gondatlanságból eredt; hogy világos példával szolgáljak, mint *Szovátn*, ahol a

románok szalonnát piritottak és tüzet raktak a szobákban, úgy borult lángba néhány nyaraló : nem volt, aki oltsa, a láng tehát tovább szökött és több ház is elpusztult, javarészt faépület.

— Az eddig beérkezett részletes értesítések nagyjában megerősítik az általános jelentéseket. A városok külsőleg nem szenvedtek annyira, mint Galiciában vagy Kelet-Poroszországban, *belül a házakban pedig annál nagyobb volt a rombolás.*

— Ezt már a legrosszabb indulatu barbarizmussal végezték.

Még a butorokat is összetörték és kidobálták, a legtöbb esetben azért, hogy helyet csináljanak szalmának, alomnak. A legnagyobb mértékű égés, valamint fosztogatás Csikszeredán történt, amely igazán megérdemli az állam és a társadalom segítségét.

Az akció második részéről, a visszatelepítés munkájáról, Betegh kormánybiztos így nyilatkozott :

— Elsősorban a hadihelyzettel függ össze a visszatelepítés s aztán a pontosan tisztázandó föltételek sorozatától, amelyek az otthon való tartózkodást csakugyan biztosíthatják. Sorra vizsgálják a megbízható embereink, hogy milyen állapotban vannak a házak, lakások, gazdasági épületek, az emberi és állati táplálkozás szükségletei. A menekülő lakosságból munkásosztagokat is alakítanak s ezeket gyorsabban szállítják tovább ; meg akarjuk menteni a terményeket, amelyek még kint vannak, a kukoricát, krumplit stb.-it, amit az oláhok meghagytak.

— *Nehéz, ágas-bogas ügy az állatállomány kérdése.* A legtöbb marhát megvásárolta a földmívelésügyi kormány és rezerválja a menekülők számára, hogy kellő időben visszakaphassák. A családoknak kilencven százaléka marhával együtt menekült. Becslésünk szerint tíz százalékát adták el, a többi meg van. *(Legalább a statisztikában, mert bizony a hosszú, kinos vándoruton legyöngült és elpusztult igen sok az*

élelemhiány miatt.) Megvásároltunk összesen *hetven-öt* ezer darab marhát.

— Eközben kiderült, hogy bizony *rendkívül sok bűncselekmény is történt*, husz marhát is lopott olyan, akinek az előtt egy se volt. Természetes, hogy az ilyen ember nem kapja vissza az államtól. A *kupec-kedők* is hasztalanul számitanak erre; kapnak majd annyit, amennyire tényleg szükségük van.

(Itt 45 sor közlését nem engedték.)

— Arra kérjük a menekülőket, hogy viselkedjenek türelmesen, minden intézkedés lehetőleg tisztára az ő érdeküket szolgálja, de a hadműveleteknek is megvannak a maguk hátráltató követelései. A hatóság a maga idejében értesíteni fogja az össze menekülőket. Nem szólva azokról a megyékről, amelyekben hivatalosan nem történt kiürítés. Az udvarhelyieket hozzuk vissza először. Igyekszünk rajta, hogy a vasutat is minél nagyobb mértékben kihasználhassuk; ahol csak lehet, rendes vasuton, szabályozott menetrenddel fog történni a hazaszállítás.

Nem volna igazságos, ha elhallgatnók, hogy az erdélyi kormánybiztosság szakadatlan szorgalommal dolgozik a több százezer menekült érdekében. Elég sok időt tölt Erdélyben a kormánybiztos támogatása végett. gróf *Bánffy Miklós* is, akiről mesélik, hogy számos okos dolgot művelt, elsimitott afféreket is, eljárta olyan kényes ügyekben, amelyek finom tapintatot kívánnak, de sajnos, olyan nagyarányu és széleskörű föladatokat torlaszódnak a hatósági személyek elé, amelyeket alig tudnak eltávolítani. Beszélünk menekülőkkel, erdélyi képviselőkkel, polgármesterekkel és egyéb megbízható személyekkel, akik a viszonyokat bizonyára jól ismerik, s talán egy kis szolgálatot is tehetünk a nemescélú akciónak ha — hozzátevés nélkül, egyszerűen — közöljük az ő nyilatkozataikat is.

A FENYEGETŐ TRAGÉDIÁK.

A *haboskáv* városában — egy tábornok adta ezt a nevet Marosvásárhelynek — így beszélt az egyik vezető férfinak:

— Valósággal *rettentő bonyodalmakat okozhat* a menekültek visszatelepítése, ha új, gyors intézkedések nem történnek. Őszintén meg kell mondani nekik, de úgy, hogy *csakugyan értesüljenek is róla: igen sok helyre még hosszú ideig nem térhetnek vissza*. A legzavarosabb tájékoztatatlanság van köztük, ami a hazatérés időpontját és módját illeti.

— Ma a visszatelepítő központban kezdik már pontosan tudni, hogy hová, mikor lehet hazamenni a székely keleti vidékre. Megbízható urak igyekeztek megállapítani, hogy milyen a pusztulás, hol mi maradt, hová mit kell okvetlenül szállítani, mielőtt a primitív életrend komolyan megkezdődhetné. Óriási tömegű szállításnak kell megelőznie a lakosság hazatérését. De aki azt hitte, hogy Marosvásárhelyről szállíthatnak, az *csunyán csalódott*. Néhány apróság kitűnően jellemzi a helyzetet — érdemes meghallgatni.

— Marosvásárhelytől, mint mondani szokás, el voltak ragadtatva a német tisztok s az a pár haditudósító, a ki rövid ideig itt tartózkodott. Az egyik költeményt írt arról a *habos kávé*ről, amelyetbármelyik vásárhelyi kávéházban kaphat. De ez csak tejszín és fölszín. Mert a város lakóinak nagyrésze keservesen küzdöklik.

(Itt 40 sor közlését nem engedték.)

— A legfurcsább hullámvázások mutatkoztak itt. Pár héttel ezelőtt a legszebb marhának kilója egy korona volt élő sulyban, most boldog lehet az, aki ötért kap. A várost és vidékét ugyszólván *jölették* a katonák, a menekültek és az *internáltak*, akiknek hatalmas telepük van itt.

— A város adott szívesen mindent, sőt önként is nagy terheket vállalt magára, messzi vidékről összegyűjtött például hatszáz menedékhelyes gyermeket, akiknek egyrésze máig is itt van. Hosszu időn át örömmel gondoskodtunk *huszonötezer* menekültről, de épp azért fogyott ki a nagy készletünk.

— Amikor az oláhok közeledtek hozzánk s már csak 35 kilométernyire voltak, persze sokan menekülésre gondoltak s *elkötyavetyélték a készleteiket*. Már a legteljesebb éhínség volna, ha *Bernády* főispán követi nagyon is szépszámu notabilitás példáját és titokban elmenekül.

Roppantul vigyázni kell azonban, hogy a vissza-telepítés teljes gonddal történjék az egész erdélyi utvonalon és odahaza is élelmet találjanak a vissza-özönlő százvezrek, különben *olyan tragédiák lesznek, melyek sokszorosan felülmulják a román betörést követő eseményeket*.

— Országszerte tudni kellene a menekülőknél, hogy jelentős részük csak hónapok múlva gondolhat a visszatérésre. Számos községben tömérdek gabonát, burgonyát rejtett el ugyan földbe ásva, de az oláh katonaság és az *oláh lakosság elrabolta a készleteket*, ahol csak módját ejthette.

— Már nem minden székely teheti azt, amire néhány példát láttunk, hogy a *potomáron eladott marháját most drágán visszavásárolja* és a legsúlyosabb áldozatot is meghozza a hazatérés érdekében. Nem akarok leplezgetni, de annyit el kell mondanom, hogy én mint erdélyi ember, *a kiuzsorázásnak ennél keservebb fajtáját nem ismerem*.

A nostalgia üzi-kergeti haza a székelyeket minden árkon-bokron át s arról is be fogunk számolni, amit az urak után ők maguk mesélnek el egy országrész megpróbáltatásáról.

SZÉKELY ASSZONYOK ÉS GYERMEKEK

A síkosra ázott hegyoldalon három görnyedő asszony kapaszkodik fölfelé kettős teherrel. Karjukon meztlábos gyerek, hátukon nagy zsák. Kettejük fiatal, a harmadik ősz : ezt a szegényt úgy tolják-huzzák a rossz uton. Megkérdezzük : kicsodák, hová mennek ?

— Én fiatal Imre Mártonné vagyok — feleli halkan, fáradtan az egyik menyecske. — Ez öreg Imre Mártonné, emez Biró Sándorné. Gyergyóujfaluba igyekszünk.

— Nagyon messzire esik az innen és rossz világ van ott. Élelem is kevés maradt.

— Van egy kis *pityókánk* *illetve*, már ezt csak kiszedjük. Két vagy három hét múlva mégis hazaérünk.

— Honnan indultak ?

— Marosvásárhelyről, a téglagyárból. *Itt se jöttül jobban a szél.*

Igy mennek mendégélnék visszafelé a székely vándorok. Megyei főutakon s még többen a mezei és a hegyi ösvényeken vonulnak hazafelé, igazolvány és vezető nélkül. Estére kis táborokba gyűlnek össze, máglyát gyujtanak s úgy főznek-melegednek.

Azt mondják, legszivesebben törekednek így hazafele a csikiek, akiknek pedig legkevésbbé volna szabad még visszatérniök. Csaba királyfi tejutja és más ilyen szép csillagok után igazodnak, nem igen tévednek el.

Lent a völgyben nagy tréntábor s a tüzrakások mellől nóta száll föl :

Ne félj pajtás oláh katonától,
Tudod már, hogy gyáva.
Elfut az a honvéd rohamától,
Nem sokáig állja,

Menj neki, fuss neki, szidjad, üssed,
Verjed, szurjad, löjved, vágjad!
Boszulója te légy a legyilkolt
Sok székely családnak!

Öreg Imre Mártonné csöndesen mondja, hogy
nem bosszu kell neki, hanem egy kis liszt. Aztán
más nóta repül a szél szárnyán:

Az erdélyi hegyek között
Hideg szél fuj este,
Melegedni majd elmegyünk
Innen Bukarestbe.

Az már igaz, nagyon vág itt a szél s az eső sem akar
elállni. Négykerekben is csak lassan haladunk, hogy
megnézzük a téglagyári menekülteket. Sokan bujnak
még itt össze, pedig már jócskán eltűntek. Hallgassuk
ki őket egész röviden.

A LEGENYHÉBB VALLOMÁSOK.

Ferenc Gergelyné, Szárhegy: Négy gyermekem
van, a legöregebb kilenc esztendő. Az uram bevonult,
a harctéren orosz fogságba esett. Hadisegélyt utoljára
juliusban kaptam. Könyvem az előljáróságon maradt.
Négy hétig sokat éhezünk, de itt már jobb, kapok
ebédet.

Daradics Istvánné, Gyergyóalfalu: Három fiam
katona, az egyik félkaru, hát elengedték. Őt nappal
előttünk menekült, mert azt mondták, az oláhok
minden legényre vadásznak. Én az erdőben bujdos-
tam, három hétig menekültem, egy nap tíz forintot
kért a szekér gazdája. Őt, vagy hathete vagyok itt,
elszököm én is.

Erős Józsejné, Gyergyóremete: Három apró gye-
rekkel vagyok itt és *egy kis árvalánnyal,* akít magam-
hoz vettem, mert nagyon megsajnáltam szegényt.
Az uram a harctéren volt a 82-eseknél, elfogták sebe-

sülten. Az anyám hazament innen széjjelnézni, hogy talán már münk is mehetnénk.

Fodor Andrásné, Gyergyóaltalu : Négy gyerekkel tengődöm itt, az uram a harctéren van a 62-eseknél. *Mezítláb vagyok, amióta hazulról eljöttem, a gyermekekkel együtt.* Volt család, aki több pár cipőt is kapott, münk semmit, de nagyobb baj az, hogy egy *hatéves kislányom eltűnt.*

Vánca Józsefné, Gyergyószárhegy : Öt gyermekkel élek itt, a legidősebb tiz esztendő, a legkisebb három, az uram harctéren. Mindent otthagytunk, a disznót becsaptam a kertbe, a csöbörbe vizet öntöttem. Hetedmagammal vándoroltunk. Az egyik gyerek Nyárádköszvényesen beteg lett, orvos nem volt, *egy hét múlva meghalt az uton. Száz is meghalt így.*

Simó Viktor, Szárhegy : Nehéz volt a gyaloglás, mert én még gyöngé voltam. A *hathetes jiam meghalt a mezőn*, amikor Sóváradot elhagytam.

Bíró Lucuj altalui menyecske : Két hónapos gyermekem *Parajdon halt meg menekülés közben.* Isten nyugosztalja, pap temette, mert épp egy ditrói embert is temettek ott. *Jobb tán, mert itt nagy a járvány.*

Sajgó Alajosné, Szárhegy : Hat gyerekkel vagyok itt. Az uram a harctéren. Galiciában. Volt egy szép négy esztendő kislányom, Annának hívták. *Valami feketeség ütött ki rajta, a torkából kezdett görözdélni, negyednap éjjel szellemjáráskor meghalt.* Magyaroson felül, a mezőn temettük el.

Illyés Ferencné, Altalu : Öt gyerekkel voltam itt. Az uram honvéd a huszonkettes ezredben. Tizenöt esztendő lánykám, Améli hirtelen beteg lett ; *a vásárhelyi kórházban halt meg.* A másikat, a kilenc esztendő Marit *ma vittük be.* Skarlátban van. Amália is abban halt meg, csak két napig volt beteg. *Ilej de sokat vittek innen a kórházba.*

Özvegy Buna Ferencné, Háromszék-Barátos : *Öt gyermekem a harctéren van, itt még egy.* Csak már egy kis hadisegélyt kapnék, nagyon lerongyolódtam.

Vaszy Ferenéné, Barátos : Hat gyerekkel lakom itt az égetőkemencében. Fagyoskodunk nagyon, gyalogolni is jobb, elindulunk holnap.

Sokan csak ezért nem indulnak el, mert várnak-reménykednek, hogy megkerül, aki elveszett. *Ijesztően sok az ilyen. Várnak és egyre halnak a járványtól.*

Kozma Antalné (Gyergyószárhegy) ezt vallja : Hat gyermekem volt, most három fiam van, kilenc-tizen négy évesek. Három lányom előttem menekült hazulról, a jó isten tudja, hova lettek.

Bogdány Ferenéné, Ditrchódos : Két gyerekkel jöttem. A nagyszülőkkel másfelé menekült az egyik gyerekem. Azt hallottam, *elfogták őket az oláhok.*

Lőrinc Lajosné, Alfalu : Hat gyerekem volt, az uram a harctéren 24-es honvéd, négy gyerekkel jöttem ide, *kettő meghalt a járványkórházban, az anyósom egy gyerekkel elveszett.*

Buday Józsejné, Sepsiszentgyörgy : Hat esztendő fiam, Ferenc *eltűnt a nagyanyjával*, Gergely Jánosnéval együtt. Talán vigyáz rájuk a jóisten, én meg vigyázok egy kis árvalányra, ennek a szülei veszték el. Fodor Rózának hijják.

Gyarmaty Lajosné, Alfalu : Két gyerekkel és a nagyapjukkal szenvedek. A testvérem, Székely Teréz, tizenkilenc éves, *eltűnt Magyaroson*, csak az oláhok kezébe ne került volna.

Pléga Simonné, Köröspatak : Négy gyerekkel jöttem el és a beteg urammal. Áron fiam kilenc éves, már a falu közelében *eltűnt.*

Gaál Jánosné, Alfalu : Én is négy gyerekkel reménykedek itt. *Eltűnt az uram és külön utána a fiam*, tizenhárom esztendő, a neve János.

Sinka Lajos, Barátos : Tíz esztendő vagyok, az apám is Lajos, katona. Szolgáltam Pál Antal gazdánál. Mire hazamentem, az anyámék már elmene-kültek. Magamba jöttem, *gyalogoltam két hétig mezít-láb*, nincsen senkim, csak az édesanyámat baj ne érné. *Borzasztó, hogy halnak itt a gyerekek.*

Biró János, Szenttamás : Egy fiammal vagyok itt, a feleségem, lányom, tizenhat-tizenkilenc évesek, hiányzanak. Székelyudvarhelyt vesztett a nyomuk, nagyon csúnyán bántak ott velünk.

Bálint Ferenc, Szenttamás : Magamba ödöngök itt, a feleségem négy gyerekkel Székelyudvarhelynél tűnt el. Azzal vigasztaltak, hogy a vonatba rakták őket. Csak legalább ez igaz volna.

Széplaky Ferenc, Bükkfalva : Nyomavesztett a feleségemnek és lányomnak, aki négy esztendő. Utoljára Felsőrákoson, Köpec mellett láttam őket, nagyon összetorlódtak a szekerek, a gyalogosok, meg az állatok, tengernép nyüzsgött akkor, de az Ur mindenütt látja őket, bízom benne.

Görbe Jánosné, Gyimesbükk : Csak egy gyerekkel vagyok itt. *Eltűnt a lányom*, Borbála, huszonöt éves, meg Anna, huszonhárom éves, meg Kata, huszonkét éves. Szűzmária segítse őket, nem vétettek még senkinek. Gyorsan kellett szaladni, Gyimesbükkön maradtak, azt mondták, az olájok elfogták őket.

György Péter, csiki földmives : Hét gyerekkel várom itt a sorsunk jobbrafordulását. *Elvesztett a tizenöt éves Lajos fiam*. Hazulról ment el Urmánczy ur marháival, a Jósika-telekig méne, azóta nem látta senki *Tóth Antal, Alfalu* : Két gyerekkel vagyok itt. *Eltűnt a tizenhét éves Mari lányom*. Utoljára Csikszeredán beszéltem vele, ahol szolgált, én Alfaluból mentem be, azóta nincsen hír róla.

Illyés Istvánné, Gyergyóditró : A testvéreim tűntek el, Kinda Péterné öt gyerekkel. Száva Jánosné négygyel, Kis Agostonné hárommal.

András Ferencné, Alfalu : Az unokám tűnt el, András István tizenöt éves, az alfalui erdőben.

Portij Györgyné, Gyergyóremete : *Eltűnt Portij János, feleségével együtt a gyergyói határoknál.* (Azt mondják, legyilkolták az oláhok.)

Ince Péterné, Alfalu : *Elvesztett a hajadon lányom*, Ince Róza, még Bucsiban.

Szász Józsefné, Szárhegy: Keresném Madarász Lajosnét, Gábor Krisztinát, eltűnt Gyergyószentmiklós közelében a Gyilkostónál.

Öreg Szabó Gergely sirva mondja: Eltűnt huszonhatéves Anna lányom Köröspatakon a kislyányával együtt és több rokon. Eltűnt a ditrói Bors Károlyné tizenöt éves Jozefa leánya Udvarhelyen. Eltűnt a gyimesbükki Kis Péterné tizenhat éves Róza leánya. (Már otthon az oláhok megölték.) Eltűnt a gyergyóremetei Nagy Simonné tizennégyéves Anna lánya Marosvásárhelyt. Eltűnt az alfalui Bars Mihályné tizennégyéves Mihály fia, ugyancsak a vásárhelyi határban; ez Kopasz Lukács gyergyószentmiklósi földbirtokos marháit hajtotta. Eltűnt a csiki Baczona Vera; Gyimesbükkön látta utoljára a huszonegyéves leányt s állítólag magukkal hurcolták az oláh katonák.

Elég, vagy talán sok is ez a porció? Egyhangu vagy talán nagyon unalmas is az ilyen hosszú szürke névsor? De aki elmondja, annak a számára bizony benne van egy-egy család tragédiája két-három sorban és a székelyföldön most ezrek, tízezrek zokognak és inségeskednek ilyen háromsoros tragédiák szereplőiként.

Mindre nincs hely és egyre-egyre nincs több hely, de változatosabbá könnyen tehető:

A KIZSAROLT MENEKÜLŐK.

A csikszeredai Rákóczi-uton beszélte el például nekünk egy sáros, szakadtruhájú asszony, aki három hónappal ezelőtt még akár talpig selyemben is járhatott, annyira jómódu volt, Keresztes Sándor földbirtokos leánya, Csizsér Lajosné a következőket:

— Ugy menekültünk, mint a hajszolt vadak,

vagy betörő vándorcigányok. Pedig sok mindent vittünk magunkkal, amikor elindultunk. Segesvárt öt darab szép marhát adtunk be, *négyért fizettek, az ötödik ráadás volt. Kilóját egy koronáért vették meg, úgy szemmérték szerint.* Öt marháért 750 forintot kaptunk. Aztán jött a keserűbb része. Egy tehenünk utközben felfordult, mert takarmányt kapni nem tudtunk. A legelső pesti fogadóban egy hétig megélhettünk volna abból a pénzből, amit a menekülés közben itt-ott elkértek tőlünk, hogy *éhen ne vesszünk.* A következő hetekben segílyt egy fillért se kaptam és most itt vagyok három gyermekemmel, azon gondolkozva, *hogy hová-merre lehetne visszamene-külni.*

Hasonló panaszokat hallottunk mindenütt. A legfurcsább talán az volt, amit a kereszturi jegyző mondott el:

— Amikor fölfelé indultunk, két pengőért adtunk el egy malacot és a tövisi állomáson ugyanannak a malacnak húsából egy adagot hat koronáért adtak. Kocsárdon *egy pohár tejért 30 (harminc) koronát fizettettek.* Tessék most a többit hozzáképzelní. És tessék végignézni a meztelen lábakat.

Budapesten azt írták és szavalták, hogy a menekültek el vannak látva ruhával-cipővel. Marosvásárhelyen csináltunk a téglagyári telepen egy fotografiát, amely hitelesen igazolja, hogy ezen az egyetlen menekülő-telepen *száznegyven apró gyermeknek nem volt cipője a dermesztő hidegben.*

Amikor már senki nem tudott segíteni, Az Est segített, ezt becsületes kötelesség hangoztatni. Irattam az egyik kollegámmal Az Est-nek Vásárhelyről és nyomban lejött Fényes László, aki úgy Kolozsvárott, mint Vásárhelyen és másutt, ahol a szörnyű helyzetet tapasztaltuk, pénzt és cipőt osztogatott szét. Az Est igenis többet tett a menekültekért, mint három minisztérium és harminc lassukezü hatóság.

KIS KORKÉP.

Magyarország területén elég jól bántak az erdélyi menekültekkel s a Királyhágón innen is Kolozsvárt és Marosvásárhelyt; de sajnos, akadtak községek, *ahonnan nem valami finom uton-módon eltávolították õket.* Eljön majd az ideje annak, amikor *teljes részlete*sséggel beszámolhatunk a menekültek szenvedéseirõl, amelyeknél riasztóbbakat a legnyargalóbb fantázia sem tudna kitalálni.

Most csak egy eset, a lehető legrövidebben. Fõszereplõi a *szepsiek*. Ők Békésbe menekültek és a gróf *Wenckheim*-féle uradalomtól a következõ ajánlatot kapták írásban.

Ha a székelyek az uradalom szolgálatába akarnak állni, kapnak három liter zabot, szénát állatjaiknak, élelmet, ami az orosz foglyoknak jár. A kiváló munkások 1 (egy) korona bért. Családját senki sem hozhatja magával s az uradalomtól senki családja nem igényelhet semmit.

Ezt merészelték.

S az ilyen esetek okozzák nem kis részben azt, hogy a székelyek mennek, sõt menekülnek és szöknek haza, olyan vidékekre is, ahová még sokáig nem ajánlatos, sõt tiltott a hazatérés.

A PUSZTULÁS SZINHELYEI

Székelyudvarhely.

A vármegye területén nagyban gyilkolják még egymást legalább öt nemzet katonái, amikor utnak indulunk *Marosvásárhelyről*, hogy végigutazzunk hét erdélyi vármegyén, — már ameddig a hadihelyzet engedi.

Amerre haladunk, eleinte alig látni a pusztulás

nyomait. Őszintén szólva, Galiciához egyáltalán nem hasonlíthatjuk Erdélyt; itt kevés leégett helységet látunk s eleinte azt kell hinnünk, hogy nem is történt valami komoly baj.

A VI. hadsereg parancsnokságán kapunk erről először némi magyarázatot:

— Fölületesen, ha csak autóról futtában nézzük Erdélyt, nem látunk sok részvételt. Leégett házsor, végig üszkös utcákat Csíkszeredán kívül alig. Az oláhok nem is akartak rombolni, amint intelligens foglyok részletesen elmondták, mivel ők Erdélyt már *Mare Romaniához* tartozónak tekintették; a magukét pedig csak nem teszik tönkre. Viszont a kiverésük többnyire oly gyorsan történt, hogy a dúlásra kevés idejük maradt. De annyi idejük volt, hogy *belül pusztítsanak* a visszavonulás előtt, hogy kifosszák a jobb-fajta házakat.

— Hol pusztítottak leginkább?

— A három székely megyében: Udvarhely, Csik és Háromszék területén.

Sokat megmagyaráz a következő apró statisztika:

Udvarhelymegye lakói közül magyar	113. 07,	román	2 838
Csikmegye	110 9 3,	„	15 9. 6
Háromszék megye	11. 755	„	19 9

Összesen . . . magyar 337.125, román 38.293

AZ ANYAVÁROSBAN.

A székelyek ősi anyavárosa, Székelyudvarhely — ahonnan apróbb kirándulásokat akartunk tenni — volt az első pihenőhelyünk.

Temetői csönd fogadott bennünket ebben a szép városban. Égés nyomát csak három helyen láttuk, emberét alig. Az első információ szerint egyetlen nagyobb épület égett le s ennek mindenki csak *örülhet*; a csizmadia-ipartestület ócska háza városrendezési nézőpontból botrányos helyen, a főutca tengelyében éktelenkedett.

— Talán valamelyik eszteta érzésü székely hazafi gyujtotta föl a házat, — mondta keserü mosollyal egy szürkehaju tüzerhadnagy (udvarhelyi tanár) a hadosztályparancsnokságon. — Különben a város épségben maradt. Az ipartársulati hodályon kívül a pályaudvar rongálódott meg és az Erzsébet-szálló égett.

De aztán kiderült, hogy aki utcáról utcára végigjárja Székelyudvarhelyt és a megye községeit is, az hiába veszi föl a rózsaszínü pápaszemet.

Udvarhelyen a lakásokat és boltokat is meg kell nézni, hogy az ember a pusztulás igazi mértékét megismerhesse. Az első üzlet, amelyben jártunk, *Barcsay* Károly nagy női- és férfidivat-boltja, amely katonai felszerelést is árusított, a Batthyány-tér 1. száma alatt. Itt vált érthetővé a furcsa tapasztalás, hogy az elfogott oláh katonák nagyrésze *frakkinget* és női alsóruhát viselt.

Az oláhok, amint *Szakács Zoltán* főkapitány mesélte, eleinte mindent készpénzzel fizettek — persze a korona értékét úgy állapították meg, amint nekik jólesett, — de viszont minden csomag mellé ráadásul még hármat elvittek. A kivonulás előtt azonban lemondtak az összes *formalitásokról* és *Barcsay* üzletéből már fizetség nélkül vittek el ezer darab férfiinget és lábravalót, sok posztót, hásomszáz darab télikendőt, százötven darab hárászkendőt, száz vég vásznat. Gondosan kiválasztották az értékesebb holmit és az olcsót otthagyták a háromszázötvenezer koronát erő raktárban. *Hat érckoporsót* is magukkal vittek, háromban román tiszteket temettek el, a másik hármat pedig azért szállították el, hogy „kéznél legyen, ha kell, mert a keletibb városokban már nincs koporsó”.

Amikor benéztünk az egyes lakásokba, arra gondoltunk, hogy a *Pesti Napló* szerencsétlen, elmenekült székelyudvarhelyi előfizetői a lehető pontossággal értesüljenek majd az otthonuk állapotáról.

Közülök, sajnos, *Dózsa* Aladár telekkönyvezető lakását, a barompiacon, teljesen feldúlták. — *Bleyer* Balázs lakását a Malom-utcában meglehetősen épen találtuk, a butor és a berendezés sértetlen, az ingóság-ból sokat elvittek, a lakás különben most le van zárva. — *Glatz* Károly pénztári ellenőr lakását a Bethlen-utcában feltörték, az ágyneműt elvitték, a lakás egy részét feldúlták az oláhok, de a butorok épen maradtak. — *Bartha* Károly nyugalmazott igazgató lakása a Király-utca 20. szám alatt aránylag kedvező képet mutat. — *Vas* Dénesné pénzügyi számellenőr nejének lakását a Kossuth-utca 109. szám alatt teljesen kirabolták, mindenét elvitték. — *Csillag* József takarékpénztári könyvelő lakását a Szentimre-utcában szintén jórészt üresen találtuk; itt nagyon jóhiszemű betörők járhattak. — Özvegy *Szeles* Félixné lakását az Alsómalom-utca 30. száma alatt ugyancsak nem kimélték az oláhok; úgy hallottuk, hogy itt a harmadik községből berándult oláh lakosok garázdálkodtak.

Biró Dénes tb. főszolgabíró Árpád-utcai lakásán határozottan kevés a kár.

A legnagyobb pusztítást *Jánosy* Gyula nyugalmazott táblabíró lakásán követték el az oláhok a Bethlen-utcában. Nem maradt itt a helyén semmi és csaknem elképzelhetetlen az a dulás és az a mocskok, amely a belépő orrát facsarta itt. Ugyanigy járt *Rössler* Károly vaskereskedő, akinek üzlete és lakása *Jánosy* táblabíróé mellett van. Tökéletesen kirabolták.

Egyáltalában legjelentősebb káruk a kereskedőknek volt Székelyudvarhelyen. Az oláh tisztek büszkén hangoztatták, hogy mindenért fizetnek, nem is bonnal, hanem készpénzzel; az oláh katonák pedig mindent elraboltak. Az egész városban legsúlyosabb kárt szenvedett egy budapesti cég, a *Klein*-féle fatelep.

EGY ÉRDEKES NAPLÓ.

Az oláh megszállás idején készült följegyzéseket is kaptam a *Pesti Napló* egyik előfizetőjétől. Legjellemzőbb részletei a következők:

Szeptember 18. Négy nap óta várjuk az oláht, mert a mieink 14-én kivonultak. De nem mer jönni, vagy furfangos dologra készül ellenünk. Hát eléje mennek...

A bevonulás furcsán folyt le. A Szentimre-utcán mentek az oláh elé. A küldöttségben csupa ötvenöt-évesnél öregebb udvarhelyi polgár vett részt: *Stefáni* Károly helyettes polgármester (de csak most), *Láng* Lajos nyugdíjas hivatalnok, *Persián* János kereskedő, *Szabados* Ferenc és János iparosok, *Bartha* tanító, *Fekete* István csizmadia és *Ráduj* birtokos. Elmondták, hogy a városban nincs magyar katona és a románok nyugodtan bevonulhatnak. Szuronyt tartottak feléjük, úgy hallgatták a beszédet, a parancsnok aztán így felelt:

— Ha nem lesz bántódása katonáinknak, akkor jó, de ha csak egynek a hajaszála meggörbül, minden harmadik lakos meghal. Amelyik lakásban nincs ott-hon senki, azért nem állunk jól.

Szeptember 19. Karóvet kaptak az itthonmaradtok, amiért fizetni kellett és kihirdették, hogy mindenki tüzze ki a román zászlót. Ahol nem láttak ilyen lobogót, oda rögtön betörtek a fegyveres katonák.

Több százan is rohantunk egyszerre szövetért. *Persián* rőföskereskedőhöz és sebbel-lobbal összetűztünk a sárga-kék-vörös vásznakat, amiért darabonkint hat koronát kellett fizetni, aztán kutya-futásban kitértük. De csak kevesen maradtak idehaza, veszett fejszének a nyele is alig maradt meg.

Szeptember 21. Az éjjel végigjárták az oláh katonák a külső utcákat és feltörték a pincéket, spájzokat. Bort és pálinkát kerestek leginkább.

Szeptember 22. Folytatják a rablást, a boltokat is fölfeszegetik már. *De inkább a környékiek!*

Szeptember 23. Negyedórára innen a Budavár sziklahegyén állították föl az oláh ágyukat és sokat lövöldöznek a mieinkre. Ott állt a hagyomány szerint Attila öccsének, Budának vára és a főrabonbánok székhelye is volt, most pedig rablófészekké sülyedt. Sokféle lopott holmit vittek oda és leányokat is, akikkel dorbézolnak.

Szeptember 24. Beszélik, hogy Székelykeresztúr mögött áll a magyar sereg, és oda már nem engedik be az oláht. Repülők érkeztek Udvarhely fölé; úgy látszik, meg akarják figyelni az oláh fölvonulás további útját. Csakugyan Udvarhely most a csapatelosztás főhelye.

Szeptember 25. Itt volt két oláh vanatorilur, árpát és zabot kerestek. Panaszkodtak, hogy rettentő a hideg odakint a Bükkhegyen és a Csicseren, ahol ők állnak. A szomszédban mindenütt fosztogattak.

Szeptember 26. Akit csak lehet, kényszermunkára visznek innen és Boldogasszonyfalváról, meg Rejkéről is. Néhány öreg székely makacszkodott, ezért botbüntetést kaptak. Már az utcán is megállítják és kirabolják az embert.

Szeptember 27. Plakátokat ragasztottak ki, amely szerint a román a hivatalos nyelv, továbbá tilos a csoportosulás, esti 9 órán túl tilos az utcára lépni és minden kémkedés halállal büntetetik.

Szeptember 28. Jönnek az oláh csapatok a Hargita felől, sok ágyuval és municióval, lovassággal. Meg se állt itt a gyalogság, sietnek Szentlélek felé, ahol erős harc folyik. Rejkefürdőn túl.

Szeptember 29. Csatáznak Bikafalva táján. Oláh szanitécek nyolc sebesültet hoztak egy autón. Izgatottan lótnak-futnak.

Szeptember 30. Azt mondják, megverték a magyarokat úgy Székelykeresztúr előtt, mint fönt Korond-fürdőnél, a Sóvidék alján.

Október 1. Székely szolgám, aki három napja eltűnt, ma éjjel visszaérkezett. Azt mondja, hogy Kereszturon nem vertek meg bennünket, sőt inkább az oláhok szenvedtek súlyos vereséget. Hoztak is száznál több sebesültet onnan és a szentléleki csatából.

Október 2. A helyzet egyre rosszabbodik. A tisztek még mindig fizetnek a boltokban, de a közlegények csálnak, lopnak, sőt rabolnak, hiába büntetik őket konkrét panaszra. Városszerte nagy az aggodás, mert dandárparancsnokság érkezett s a magánlakásokat sorra kinyitják. Lovakat állítanak uriszobákba.

Október 3. Szabados János vendéglős panaszolja, hogy nyitva kell tartania. Érdekes részleteket mesél. Az oláh tisztek egynek kivételével mind fizettek, még pedig a következő módon.

Beállított például egy autós főhadnagy, aki ötven liter bort rendelt.

— *Ez a mi földünk* — mondta — *a ti pénzetek pedig leesett.*

— Tessék fizetni, amennyit akar.

— De annyira leesett, hogy már csak öt frankot kaphatsz.

Egy oláh kapitány, aki egészen részeg volt, csirkepaprikást, kávé és tojáást rendelt, aztán le akarta lőni az öreg Szabadost.

— Nem kérek én semmit, kapitány ur — mondta a vendéglős oláhus — csak tessék békében hagyni, nem bántottam én senkit.

— De máma jókedvem van, hát egy magyart akarok leteríteni.

Rá is lőtt. De a vendéglős hirtelen lehajolt és aztán sikerült kimenekülnie a részeg tiszt elől.

Október 4. Felnyitották Sámson lisztüzletét és osztogatnak az oláh népnek, de magyar is kaphat. Ma már Csikszereda felé is vonulnak hosszú szekerek, amelyeknek egyrészén a rabolt holmit viszik. Nagyon dörög az ágyu Korond felől. Rendkívül sokan elpusztultak odafönt, nyíltan beszélük. Folyton hozzák a

sebesülteket. Nagyon drukoltunk délelőtt, mert azt hallottuk, hogy fosztogató-bandák járnak a városban. Délután hallottuk, hogy visszafelé megy a trén, a katonák pedig már korlátlanul fosztogatnak, nem is tiltják a tisztek. A kórházak felszerelését utnak indították Szeredára.

— Este résen legyenek! — ezt súgta be egy oláh tiszt, akit régebből ismertem.

Betörők akartak nálunk is fosztogatni, mint annyi helyen, de eliszkoltak, amikor észrevették, hogy nem üres a ház.

A környékről szekérrel, nagy ládákkal, zsákokkal jött be az oláh nép és tömegestül vitték ki a lopott jószágot.

Október 5. Fura dolgot meséltek el egy öreg könyvkereskedőről *Zabolai Szabó Dávidról*. Az utcán súgva figyelmeztette egy oláh katonatiszt:

— Menjen haza, bujjon el Szabó bácsi!

— Miért?

— Gyanussá vált és indexre került. Golyót kap, ha nem tűnik el.

— Köszönöm, de kinek?

— Azzal ne törődjék. Maga jó ember volt, én diák voltam itt.

Többet nem mondott és elsietett a tiszt.

Sok ilyen oláh tiszt járt a székely anyavárosiskoláiba. Hárman fölkeresték régi szobájukat is Flórián Gergely házában s újra fölirták nevüket a falra a régi diáknév alá.

Október 6. Azt mondják, nem sokáig lesz már itt oláh, mert kikaptak Korond és Parajd fölött. Nagy búcsúebédet rendezett a vendéglőben egy csomó tiszt s egyikük azt mondta, hogy öt-hat nap múlva visszajönnek.

A Szabados-féle vendéglő az egyetlen, amely a megszállás alatt nyitva maradt. Egy alezredes, aki csaknem mindennap *fatányérost* rendelt, így szólt a vendéglőshöz:

— Ha ez a vendéglő nem volna, szétszednék a várost. Így pedig te meggazdagszol.

Alig hogy távozott, beállított egy főhadnagy, lehuzta Szabados csizmáját és rendelt harminc üveg bort, amelyért fizetett is — négy pengőt. A vendéglős úgy meggazdagodott, hogy harmincezer koronára becsüli a kárát.

A nagy körrablás után, amelyet a kivonulás előtt rendeztek, fél óra alatt mindenkinek sárga cipője, civilnadrágja, és más eféle ruhadarabja volt, amelyben nagyrészüket úgy festett, mint valami régi vándor ripacstársulat.

Este még igazolvánnyal ellátott lakosokat is kiraboltak. Egy *Kassai Béni* nevű nyolcvanhat esztendőös nyomorék embert leütöttek, mivel csak egy koronát tudott már adni. Egy *Komló* nevű embert, s egy *Székely József* nevű öregurat fiastól magukkal vittek. Az állomáson gyujtogattak és még az utolsó percekben temettek el a baromfipiacon az út mellett egy tábornokot, aki hirtelen halt meg. A gránát, amely a román főtisztet megölte, *Désy Antal* házáat is felgyújtotta.

Október 7. A pernyeszag kiállhatatlan. Ég az ipartársulat háza, fölgyújtották az éjszaka. Az oláhok szaladnak a Hargita felé.

Délután megjelent *tizenkét magyar huszár*. Bizony sirtunk, örömkönbek. Akkor még *százötven oláh katona* volt itt, akik telhetetlenül folytatták a rablást. Pincékben, oláh nép lakásain is találtak katonákat és a nagy dúlás láttára ezeket sorra lelőtték a huszárok.

Október 8. Szabadok vagyunk, most már biztosra vesszük, hogy nem jön vissza az oláh. Nehezen várjuk a mi nagy agilitású alispánunkat, *Sebesi Jánost*, aki leginkább tud rendet csinálni. Kevés az élelem. Ma vonultak át a 39-es honvédek, sose hittük volna, hogy így tudunk lelkesedni.

A MEGYÉN KERESZTÜL.

Mindenekelőtt egy általános képet akarunk a közönség elé vetíteni, hivatalos objektíven át. *Betegh Sándor* földbirtokos, aki az erdélyi kormánybiztosság megbízásából apróra megvizsgálta az egész megyét, ezt mondotta nekünk:

— Százharmincnégyszáz községe van a megyének, százban jártak az oláhok. Elhajtottak körülbelül 10.000 marhát és lovat. Nem egy olyan község van, ahonnan kétszáz lovat is elraboltak. — csak *Alsófalván* (Parajd közelében) ennyi volt a zsákmány s ráadásul még 1200 darab juh és persze gabona, ruhaféle, mindenféle más értéktárgy. Főképp a kisbirtokosok károsodtak nagymértékben.

(Itt 30 sort nem engedélyeztek.)

Ami az egyes községeket illeti, Szentegyházas-Oláhfalván nyolcvan telek pusztult el részben a migránátjainktól, részben az oláh gyujtogatástól. Itt nagy ütközet is volt. A szomszéd községekben, Kápolnásfalván tizenöt ház és gazdasági épület égett porrá. *Etéd* községben harminc telep pusztult el. Itt is erős harc dult. A megyében harmincnél több embert öltek meg az oláhok, leginkább parasztokat és öreg asszonyokat. Az önérzetes székelyek, amint ez a parajdi járásban kétszer is megtörtént, megakarták akadályozni a pusztítást, arcul is vágták az oláht, amikor kukoricájukat szedte, mire a katonák lelőtték őket. Körülbelül kétszáz férfit hurcoltak el hadimunkára. (Kettejük Sófalvára viasszaszökött és azt mesélték, hogy a legtöbb elhajtott férfit meg is gyilkolták.) A megyében rendkívül sok szép zöld vetés mutatkozik, még augusztusi, de a rettentő takarmányhiány mindenkit nagyon aggaszt.

— Öt napig a subámban aludtam, amíg végigjártam a megyét, egyetlen ágynemű sem maradt

itt sehol és ez egyetlen adatból következtetni lehet arra, hogy *mennyi mindenre szükség lesz még az igazi életrend helyreállításához.*

A legnagyobb kárt az okozta, hogy a házakat és a lakásokat kifosztották és ez nem minden kedélyesség nélkül történt. Székelyudvarhely mellett van *Boldogasszonyfalva*, amelynek szélén most ilyen felirású tábla szomorkodik: *Boldogtalanfalva*. Itt van *Fülep* volt képviselőnek a villája, ahol román tisztek laktak, táncoltak zongora mellett csinos fátákkal, távozásuk előtt az udvarról behordatták az egész trágyát a szobákba s egyik kapitányunk, aki nyomukban érkezett oda emberekkel, három napon át takarított a nyaralóban. A zongorán egy családi fényképalbumot talált, amelyet telefirkáltak a román tiszt urak. Jellemzők ezek a margójegyzetek:

— *Ezek a te lányaid? Kár hogy nincsenek itt!*

(Itt 5 sort nem engedélyeztek.)

— *Sajnáljuk, hogy nem vihetünk el mindent. Lesz még visszatérés s ha kozákok járnak előttünk, nem marad itt már semmi.*

Csekélyebb a pusztulás Almáson, Oklándon, Magyarhermányon, Bögözön, Nagy- és Kisgalambfalván, valamint Székelykeresztúron is, amelyben nem tartózkodtak oláhok, mert épp a két front közé esett.

Annál több gyújtogatás, rablás és gyilkosság történt Bikafalván, Farcádon, Horgyán, Miklósfalván és Vágáson. A többi közt agyonlőtték *Pálly Sándor* öreg székelyt és *Keresztes Ferencet* Miklósfalván, továbbá egy öreg székely nemest Vágáson, mert a kertjében egy elhagyott gepfegyvert találtak, *Vajda Ferenc* nyugalmazott jegyzőt pedig Farcádon azért gyilkolták meg, mert a futó oláh katonáknak nem tudta megmutatni az utat gyöngesége miatt.

Kezdjük tisztán látni, hogy miért kellett a 82-es és más székely bakáknak *hivatalosan tompítani a dühét és bosszúvágyát*.

Zetelakáról nagyon kevesen tudtak már elmene-külni. Az oláhok itt gyötörték a lakosságot, agyonlőtték *Kalapács* P. Jánost és kirabolták a boltokat. A határon túl kezdődik a Hargita szűz őserdeje, sokan odabujdostak s így nem történt bajuk.

Homoródjárdő, ez a csudaszép helység elpusztult, a fürdőket tönkretették, a kádakat kidobálták az utra, romboltak és gyujtogattak.

Kápolnáshalva épp úgy. Leégett házak üszke-romja végesvéig.

Mádéhalva szintén földúlva.

De a gyujtogatáson, rabláson kívül *egyéb, nagyobb gazságok is történtek* a megye területén. Ezekről külön fejezetben, később számolunk be, mivel több vármegyéről kell hasonló szörnyű adatokat összeállítanunk.

ÉJSZAKA CSIKSZEREDÁN

Gyönyörű, de rettenetes volt az ut Székelyudvarhelytől Csikszeredáig, az ország egyik legszebb vidékén, de vaskerekű teherautón szabadon csapkodó esőben-szélben.

Koromsötét a város, a világításnak mindenfajta eszközei elpusztultak. Polgári lakosság nincs még itt. Különös egy ilyen kihalt város, amelyben üszkös falak konturjai közt vergődünk el a katonai parancsnokságig.

Messziről lámpa világít. Csinos uriház ablakához érünk. Nagy szép francia baba áll az ablakban. Később tudjuk meg, hogy ez szimbolum. Azé a nagyobb élő babáé, aki bent a pamlagon sziesztázik a vacsora után. Két házzal odább a vármegyeháza, a kommandó székhelye.

Tisztelettel mondja kísérőnk :

— Mari, az ezred leánya. Sőt a hadtesté. De leginkább a fenséges ur kedvéért van itt. Nagyon kedves fiatalember, Albrecht főherceg. Vadászhadnagy és Frigyes főherceg fia.

Szemközt a leányiskola épülete, mi ott kapunk szállást. „Átutazó tisztek részére.” Hatalmas terem, az iskola díszterme, benne vagy harminc ágy, divány kifosztott lakásokból összeszedve. Ágyneműről szó sincs, de nem is kell a harctérről jövőknek vagy oda-küldötteknek.

Óriási protekcióval kapunk egy kis lámpát. Mig a hálósákat kibontjuk, fölébred valaki mellettünk — kapitány, amint reggel kiderül — és valósággal meglepődve szól :

— Petróleumlámpa ? Melde gehorsamst, Herr General . . .

— Kérem, én nem vagyok tábornok.

— Pardon, legalább is annak hittem.

— Bocsánat a lámpafüstért.

A kapitány fölnevetett.

— Nem rossz. Amikor Csikszereda is füstölög s maga az egész város is bűdös.

A romok még csakugyan jól füstölögnek és a szél sűrű pernyét vagdosott az ember szemébe.

És nekünk elegáns uri lakásunk volt ahhoz képest, amilyenben az öreg alispán, *Fejér Sándor*, a vizsztatért megyei tisztviselőkkel meghuzódott. Neki már csak gyöngye gyertyaszál jutott. Mindene elpusztult, csak legalább egy pár csizmát mentett volna meg, mert a cipője igen átereszti a pocsolyás vizet és most nem jó az időjárás.

Az ablakból kitekintve, lidérces fények látszanak az éjszakában. Tudjuk már, hogy *menekedő székel*ek gyujtják a Tolvajostetőn, amelyen át hazalopakodnak a katonai tiltás ellenére is. Eső veri, éhséges búhaj bántja, katona kergeti őket, mégse tágitanak.

SEBESÜLTEK KÖZT.

Ágyudörgés a hajnali harangszó, amely riasztón kelti föl itt az embert. Lemegyünk az utcára, ahol sügyig sáros mokánylovak álldogálnak „landes-übliche Fuhrwerke“-k előtt: sebesülteket hoztak kelet felől.

Ezek már boldogok. De sokan gyalog vánszorogtak két-három napon keresztül a hegyi utakon és bizony nem egy fagyos, benuit lábbal maradt el. Most szedegetik össze őket.

Sorban fekszenek a Mobil Reserve Spital folyosóján a tragacsokon; csaknem valamennyit meg kell operálni. A kórház zsufolásig tele, nem is lehetne őket elhelyezni, de az előbb jötteket hamarosan továbbítják Udvarhelyre. Az orvosok borzalmasan nagy munkát végeznek, délig tizenkét ember lábát vágják le. Mind üszkösödik.

— Pajtás, — szólal meg az egyik sebesült baka a folyosón — örülhet már kend.

— Ugyan miért?

— Panaszkodott, hogy olyan olcsón vették el az asszonytól a szarvasmarhát. Most a lábunkat veszik el, de kevesebbet, mint a marhát ugy-i. Nekem térgyig, kendnek csak bokán fölül. Hát örülhet.

Most két zászlóst hoznak a tragacson. Megkérdezik tőle:

— Mi a baj zászlós ur?

— Muszkaországban egy golyót kaptam, itt hármát. Mert ez magyar harctér és három a magyar igazság. Rohadjon el, aki kitalálta.

Ismétli, pedig alig tud beszélni: karjába, combjába és vállába kapott egy-egy golyót. A neve: Kováts József zászlós, szatmárhegyi állami tanító. Vig lesz, mert fájdalmat egyáltalán nem érez deliriumában.

A fiatalabbik sebesült *Vitális* zászlós, aki az Obcina Loposu-n kapta a golyót, egészen nyitott tere-

pen, mivel a gyors mozgóharcban egyáltalán nem volt idő és mód a rendes állások kiépítésére. *Juhász* alezredes épp úgy földözék nélkül állott szembe az oláhval, mint a szegény *Vitális*, aki már aligha látja többet a *Hargita* zöld fenyőit...

Délben öt nagy teherautó indult el *Udvarhelyre* a sebesültekkel. Mi elég jó helyet kaptunk a soffőr mellett, de hát az mégse járja, hogy egészséges ember a helyet elfoglalja beteg katona elől s át is engedték két bepólyált kadétnek. Beálltunk a kocsiba; ülni nem igen lehetett, mivel harmincnál több bakát raktak föl oda.

Feledhetetlen volt az út. Ahányszor nagyot zökent a vaskerekű teherkocsi, fölhangzott a fájdalom-üvöltések kórusa. Őszintén szólva, annyi szentről még sose hallottunk, mint ezen a szürke novemberi napon. De a háború némely főszereplőjét is szentté avatták a gyötrődő bakák a fogcsikorgató káromkodásban.

Annyi bizonyos: egyetlen háborús párti ember sem volt ezen az autón, csak kinlódó, beteg, földszakadó sebű férfi. Hetedfél óráig tartott infernós utunk az eltorzult arcú bakák közt. Kettő elcsöndesült *Udvarhelyig*, a többi életben maradt.

Erről a tájról való a következő kis vers, amelyet *Nagy Pál* huszár írt. Egyszerűen reprodukáljuk, nem is volna szabad másképp:

Milyen itt az élet

Otthoni virágok,
Ha ti azt tudnátok,
Milyen itt az élet,
Mind lehullanátok,
Mind elhervadnátok.

Asszony és lány-szemek,
Ha ti sejtenétek,

Milyen itt az élet,
Sohse nevetnétek,
Mindig könyeznétek.

Ti lélekharangok,
Ha ti azt tudnátok,
Hogy egy idő óta
Mennyi az uj fejfa,
Mindig csengetnétek,
Mindig temetnétek.

Ez volt a zsengeje. Mert a katonák legtöbbje dühösen, átkozódva beszélt „erről a ronda, aljas, piszkos, gaz . . . háborúról.”

KÁROLY A SZÉKELYFÖLDÖN.

Magyarország jövődő királya bejárja az erdélyi frontot és elég fáradságos utján most jutott el Csikszeredára. Az üszkös város közepén, a megyeháza udvarán fogadja a VI. hadtest parancsnoksága és a vármegye néhány tiszviselője, akik már visszatértek.

Egyikünk nagysietve le is fényképezte Károlyt, amikor a német tábornokok épp sorra jelentkeztek előtte.

— Hát ön? — kérdezte az egyik adjutáns.

— Bocsánat, ezuttal tiszta magyar vonatkozásu képeket csinálok az erdélyi pusztulásról, a magyar katonákról és más eféléről. Ma itt aligha lesz dolgom.

Nem sokkal később a trónörökös karonfogta a hadtestparancsnokot, — aki véletlenül magyar ember — Fabinyi tábornokot és az I. „fölszabadító hadsereg” parancsnokát, Arz tábornokot — aki erdélyi, nagyszebeni származásu — magához intette mosolyogva Balassa vezérkari főnököt is.

— Egy kis magyar csoportképet!

Távozása előtt — Zitához indult, aki Székelyudvarhelyen várta — sötétedni kezdett már, amikor az utolsó fölvétel készült. Visszafordult a kapuban,

vidáman megállt s türelmesen várt. A legszebb égi ajándék, az egészséges, fiatal jókedv sugárzott róla.

Meghajoltunk, a tisztek szalutáltak és a megyei urak, akiknek keserves panaszát meghallgatta, igazán megatódva köszöntek. Egy öreg székelyből pedig a vasrácson túl kitört:

— *Éljen Károly Ferenc József, — szeretett képviselőjeltünk.*

CSIKMEGYE PUSZTULÁSA

HOGYAN MENT TÖNKRE 200.000 EMBER.

Egészen meglepő és nagyon keserves adatokkal szolgálhat az, aki nemcsak egy-két nagyobb erdélyi városban járt, hanem a kisebb helységeket is gondosan sorra látogatta a román határ szélén. Eddig a közönség nagyrészt olyan tudósításokból ismeri a román betörés adatait, amelyeket valamelyik nagyobb városba vetődött utasok meséltek el. A legnagyobb szenvedést Csikmegyére mérte ki a sors s ebben is Csikszeredára, amelyről rövid jelentésben számot adtunk már.

A nagy pusztításnak megvan a különös oka. Csik a legmagyarabb székely megye s érthető, hogy az oláh katonák sokkal gonoszabbul bántak itt el a lakossággal, mint például Fogarasban, ahol a megye lakóinak kilencvenhét percentje román.

(Itt 50 sort nem engedélyeztek.)

Hogy a közönség tisztán lássa a helyzetet, közlünk egy hiteles leírást a betörés percétől kezdve.

A CSIKI FŐISPÁN MEGYÉJE PUSZTULÁSÁRÓL.

Butorraktárnak tetsző nagy teremben, tizféle helyről összeszedett butorok közt, összekoldult petró-

leum világánál jegyeztük föl azt, amit *Gyalokay Sándor* főispán Csikszeredán elmondott.

— Váratlanul, késő éjszaka, augusztus huszonhetedikén jelent meg itt a megyeházán két katonatiszt azzal a hírrel, hogy azonnal rendelkezsem, a megyét huszonnégyszer órá alatt ürítessem ki, mert Románia hadban áll velünk. *Nagyon nehezen* indult meg a lakosságunk elvonulása. Én huszonkilencedikén délből két órákor távoztam el innen, akkor mindössze hatnyolc ember volt már csak itt, a csendőrség és katonaság is kivonult. Az utolsó percben rám üzentek: Siessek, hogy az Olt-hídon túl legyek, mert már ágyutüzbe kerülök.

— A menekülés viszonyait leginkább jellemzi, hogy a saját feleségemet sem tudtam vasutra feltenni és kocsin indultunk vándorutunkra a hegyek közé.

(Itt 35 sort nem engedtek.)

— *Csak Udvarhely felé lehetett menekülni egész Csikmegyéből.* Szeredától Udvarhelyig az első község Oláhfalú. Egyetlen kocsit Udvarhelyig, teli marhákkal, sertésekkel, szekerekkel. Este érkezünk Udvarhelyre, miközben folyton remegni kellett, hogy átjussunk a *Tolvajostetőn*.

Azt hittük, hogy Udvarhelyen pihenhetünk s aztán vasutra ülhetünk. De hirtelen este riadót fújtak: egész Udvarhely-megye kiürítését elrendelték, olyanformán, hogy először azok meneküljenek, akik távolabbról jöttek Csik- és Háromszékmegyéből.

(Itt 8 sort nem engedtek.)

— *Három-négy napig tizezrével ültek az állomás előtt a csikmegyeiek.* Én még négy napig maradtam Udvarhelyen.

— A mieink már a Tolvajostetőig vonultak vissza Csikszeredától, már csaknem egész Csikmegye el volt

foglalva. Megint kocsin dőcögtünk tovább Székelykeresztúron, Erdőszentgyörgyön át Marosvásárhelyre. Marostorda nagyrészt már itt el volt rendelve a kiürítés, innen Tordán át még mindig kocsin mentünk harminc-negyvenezer szekér és több százezer állat közt Kolozsvárra 550 kilométeren át.

Kolozsvárt szeptember közepéig intéztük a menekülők ügyeit, osztogattuk a segélyeket, aztán Debrecenbe kellett menni, mert a megyénket odainternálták, de már két-három nap múlva visszamentünk Kolozsvárra s onnan Marosvásárhelyre.

— Október 12-én rendelte el a belügyminiszter a hazatérést a közigazgatási tisztviselőkre nézve. Még az nap visszaindultunk, de csak Segesvárig hozott a vonat és onnan két napig dőcögtünk parasztszekéren. Éjjel a földult udvarhelyi megyeházán háltunk és délután félőtkor érkeztünk haza.

— Igazán rémes látvány fogadott bennünket, a házak még javában égtek, a csűrökben lángolt a takarmánykészlet, az állomáson több vagon köszén terjesztette a világosságot, zsarátnokhalmok mindenfelé. A középületek egytől-egyig földulva, kirabolva. Az első hírek *nagyon tévesen* számoltak be Csikszere-dáról, mert sajnos, az igazság az, hogy itt ötszáznál több épület leégett.

— A megyeházán minden fölforgatva, a nagyteremben embermagasságig ganéj-domb, a régi festmények összevagdosva a falon,

(Itt 10 sort nem engedtek.)

az összes bőrbutorok lenyuzva, a főispáni lakásban minden ezüst, selyem ruha, ágy és fehérnemű elrabolva. A pincéből a borokat s még a tűzifát is elvitték. A képeket lakásomban *szakértő* kezek, román *tisztek* távolították el, 125 festményt vettek ki ügyesen a rámából. Minden középületet hasonló módon kiraboltak. Különös sulyt vetettek a kórházra és a két gyógyszer-

tárra, amelyekből az összes orvosságokat és műszereket elvitték.

— Csikszereda nemcsak remek fekvésű, hanem lakosainak számához képest föltűnően szépen épített város és kevés helyen akad annyi szép butor, kép, szőnyeg, mint itt. A lakosság háromnegyed része tisztviselő, honorácior volt és ezek *mindenüket elvesztették*.

Három utcában volt rendkívüli a pusztulás, de ez viszont tulajdonképp az *egész városnak romlását jelenti*, mert Csikszeredának a sajátossága az, hogy nem sok, de nagyon messzire elhuzódó utcája van. Az egész országban szétszórt menekülőket keserves módon érdekelheti az, hogy közülök kinek az otthona pusztult el teljesen. Leégett a következők háza: dr. *Szekeres József* római katolikus plébánosé, a gazdasági épületei is. *Pekry József* csendőrőrnagy emeletes háza. *Márton Ignác* nyugalmazott városi tanácsos összes épületei, ifj. *Dávid Ignác* takarékpénztári főpénztáros háza és összes gazdasági épületei, *Éltes Zsigmond* királyi táblabíró háza, *Cseh István* mészáros emeletes háza, *Mihna József* fűszerkereskedő szép nagy emeletes háza. *Albert Ödön* kereskedő, *Kovács Albert* ügyvéd. *Márton István* földbirtokos háza.

— Legsívárabb a vasut felől és az Udvarhely felé vezető városrész, amely csaknem teljesen leégett. A Vörösmarty-utca, a Kossuth utca (itt a sik területen jóformán minden elpusztult, csak üszkös romhalmazt látunk), a Vasut-utca, az Apaffy Mihály-ut egy része.

— Legnagyobb a kára *Fehér Sándor* alispánnak, emeletes háza, összes gazdasági épületei porrá égtek, még a pincéi is beszakadtak és mindenét elrabolták. A Kossuth Lajos-utcán, amely az állomáshoz vezet, *Potocky Márton* házánál kezdődik a pusztulás, még a fal sem maradt meg *Orbán János* rendőrkapitány özvegyének házából. Leégett azután az államinépiszkola, *Keresztesy János* háza és innen a paplakig kivétel nélkül minden épület. Az utca tulsó oldalán *Ádám*

József háza, azután Szabó Miklósétól Szenté Gergelyéig nincs egyetlen ép ház. Szentes házától tovább minden épület áll, Lázár Miklós három háza leégett s onnan tovább.

Igen sok épületet a gránátok gyújtottak föl, mert Csikszeredának az a különös szerencsétlensége is megvolt, hogy épp a tűzvonalba esett. A román katonák Csikszereda és Szépvíz között álltak pár kilométerre a várostól, a mieink pedig a Csikszeredától Udvarhely megyébe vezető uton a nagyerdőben voltak s e fölött lövöldöztek egymásra. Akkor még a románok azt hitték, hogy győzni fognak, az Apaffy-utcában levő Vigadó emeleti nagytermében táncmulatság folyt épp, az oláh lányok nagyban táncoltak, amikor a gránát az udvari részen át lecsapott és kettejüket megölte.

*

Itt említjük meg, hogy a város belső területén három magyar katonasírt is láttunk. A kórház mögött az uton szép magaslaton van eltemetve *Almásy Balogh* József tüzér-százados (eperjesi), *Stöckl* Károly huszárfőhadnagy és a zsidótemetőben *Fenyves* Ödön tüzérzászlós, akik 23-án estek el Uzvölgynél.

GYILKOSSÁG, RABLÁS ÉS GYUJTOGATÁS — VESZTEGETÉSEL.

Egyetlen erdélyi városban sem maradt olyan csekély számú lakosság, mint Csikszeredán az oláhok bevonulása alkalmával. Mindössze nyolc-tíz egészen öreg ember volt a városban. A város azonban lassan mégis benépesedett, mert a környékbeli helységekből — részben erőszakkal — hozatták be az embereket és főképp a nőket, köztük, sajnos, idős székely asszonyokat is.

(Itt 60 sort nem engedtek.)

A férfiakat kivétel nélkül mind kirabolták. Így cselekedtek *Botár Béla* budapesti rendőrkapitány özv. édesapjával, *Botár Józseffel* is. Ez az öreg ur napokon át a pincében rejtőzött, állandó rémületben, két más csikszeredai polgárral együtt. A pénzét elrabolták s azután *kegyetlenül legyilkolták*. Az aggastyán holttestét a közelben, a csiktaplócai sónagytúr, *Szentes Gergely* házában az udvarán találták meg. Az oláhok *szörnyű módon megcsonkították*. Egy öreg polgárnak háromszor tették nyakára a hurkot, miközben vallatták hol a pénze. Ily módon bántak el a többi lakossal is.

A visszavonuláskor *szervezett gyűjtogató bandák* járták be a várost benzinnel, petróleummal és kátránnyal.

A többi közt egy Géza nevű özv. pincér maradt itt, aki egy faházban rejtőzött el a feleségével együtt. Ennek az oláh katonának meg is mondták, hogy nyolc csoportba osztva, benzinnel locsolják le az épületeket és más gyúlékony anyagokat, aztán kátrányba és petróleumba mártott csóvákkal gyűjtják föl. A Géza pincér házában is föl akarták gyűjtani, de sikerült negyven koronával *megváltani* egy zsidó katonától.

— *Wo kann man noch verdienen?* — kérdezte a katona és amikor kiderült, hogy még csak két lakos él Csikszeredán, aki vesztegetni tud, a gyűjtogatók parancsnoka nevetve szólt:

— Akkor is egy kis pechje van ennek a városnak, az egész el fog pusztulni.

De már nem volt idejük arra, hogy kivétel nélkül minden házat fölégessenek, mert gyorsan menekülniök kellett. Arra sem volt idejük, hogy a vasuti állomás mellett felgyűjtsák azokat a barakkokat, amelyeket a *magyar-osztrák joglyok számára építettek*.

A fölébe épített hosszú barakkokban most csupa oláh katona lakik, akik reggeltől estig dolgoznak a saját piszkuk eltakarításán városszerte.

Elpusztult azonban a vasuti állomás mellett a

másfélmillió korona értékű nagy fatelep, továbbá a vasuti kocsik jelentékeny része, köztük román vagonok. Három kocsiban még javában égett a szén, amikor ott jártunk.

Hogy Csikszeredán az összes lakásokat, üzleteket, raktárakat és pincéket is teljesen kirabolták, annak főoka az, hogy az egész környékről rablók lepték el a várost. Nemcsak a hatkilométerre levő Csikménaságból, de még a hatvanöt-hetven kilométerre levő Csikgyimesből is jöttek ide harácsolni és kocsikon vitték a gabonát, ágyneműt, sertéseket, majorságot.

Amit nem tudtak elvinni, azt elpusztították. Dr. Szabó Alajos törvényszéki bíró Mikó-utcai házának udvarán láttam például baromfit, valósággal lekaszálni. A sok szárnyas mellett ott feküdt még a kasza, amellyel lefejezték őket. Baromfivérrel irták föl ott, ahol már a kréta elfogyott a házak falára: *Treasca Romanie Mare!* (Éljen Nagy-Románia!) mint Kuncsák János házában a Kossuth-utcában.

ÉHSÉG MINDENÜTT.

(Itt 40 sort nem engedtek.)

— Láthatta mindenfelé, — mondta később a főispán, hogy a pusztulás itt igazán sokkal nagyobb, mint bárhol másutt. Hogy miért? Fokozott dűhvel vetették magukat a románok erre a városra és erre a megyére, amely színmagyar megye és csak a szélén van csekély román lakosság. Erős kulturális gócpont volt, amely tényleg sokféle kulturmisszót teljesített. És ez az életerős határszéli magyar város most a legprimitívebb igényeket sem elégíti ki. Délután, öt órakor vak sötétben botorkálunk, nincs petroleum, nincs gyertya, nincs semmiféle élelmiszer, még víz se. A kutak megfertőzve, aljukon csak mocsárlé.

Körülbelül háromszáz tisztviselő van itt, hiszen vármegyei központ ez, minden hivatal meg van benne

s ezek a szerencsétlen tisztviselők valósággal hihetetlenül élnek itt. Se posta, se telefon, se táviró, csak gyalogos küldöncök útján érintkezhetünk a megye községeivel. Ma indult el egy próba-vonat, a hidakkat most állítják helyre.

(Itt 30 sort nem engedtek.)

A közlekedési nehézségek és más súlyos bajok miatt még rendkívül nagy akadályai vannak az élelmezésnek.

(Itt 40 sort nem engedtek.)

Csikvármegye a legnagyobb mértékben megérdemli a társadalom és a kormány rendkívül sürgős figyelmét. Segítsenek ezen a szerencsétlen városon, amely igazi magyar végvár.

(Itt 25 sort nem engedtek.)

Akik a polgári lakosságból hazajöttek, azaz inkább *hazalopakodtak*, olyan gyötrelmes módon élnek itt, hogy egyrésztük *igyekszik visszamenekülni*. Amikor a környékbeli községekből, a román határszéltől négy nappal Csikszeredába való visszaérkezésünk után visszatértünk a városba, már némi életet találtunk benne, de nincs köszönet ebben. Az utcán vánszorgott a többi között öt szerencsétlen alak: *Keresztes* János gazdálkodó, *Nagy* Ödön postaszolga felesége, *Szabó* Bódogné (az ura csendőrorrmester és sebesülten fekszik kórházban), özvegy *Timár* Lászlóné fogházőr (ura a harctéren van). Sírva panaszolták, hogy mindenük elpusztult.

(Itt 60 sort nem engedtek.)

Leirhatatlan, borzasztó részleteket is beszélt el még néhány visszamenekülő a megyének sok helysége-

gében és mindebbõl okulva, hangsulyozni kell, hogy a csikiek minél tovább maradjanak még ideiglenes otthonaikban.

A TÖNKREMENT ALISPÁN ELBESZÉLÉSE.

Fejér Sándor vármegyei alispán, aki mindenét elvesztette az oláh dulás alatt, a következõ föltünõ részleteket mondotta el nekünk :

— Vigye el a szomoru hírt Nagymagyarországba, hogy ez a megye szorul leginkább a komoly és gyors segedelemre. Az értékes holmi jórésze itt maradt, mivel a menekülés csak egyetlen vonalon történhetett az 1800 méter magas Hargitán át a Székelyudvarhely felé vezetõ 52 kilométeres állami müuton. Vasútról szó se lehetett, *halálos zsúfoltság gyõtrött mindenkit az egész uton, tízezrek torlódtak össze, emberek haltak meg, az egész sertésállomány elpusztult és a többi fajta állatból is rengeteg sok.*

Urinõk gyalog vánszorogtak a hegyeken át és sajnos bõven szolgálhatok nevekkal is. Az idevaló fõszolgabíró, dr. Sándor Gyula neje és gyermekei is gyalog indultak el. Éltes Zsigmond hetvenesztendõs királyi táblabíró a feleségével gyalog ment. Csiszér Imre árvaszéki elnökhelyettes és felesége öt kicsi gyerekkel szintén.

Az egyetlen menekülõ irány miatt Csikmegye lakosságának ötven százaléka nem tudott átvergõdni a Hargitán és a többi hegyen. Az erdõkbe elbujva tengõdtek, szenvedtek sokáig. Nagyrészüik itt is maradt a szabad ég alatt három hétig. Iszonyu dolgok történtek.

(Itt 60 sort nem engedtek.)

Aki nagynehezen átvergõdött a Hargitán, azt Székelyudvarhelyen újabb meglepetés fogadta.

(Itt 40 sort nem engedtek.)

Tizenkét hosszú napon át utaztak Kolozsvárra, disznók között a nyitott marhakocsikban.

Maga Kolozsvár elég jól fogadta a menekülteket és egyáltalában a magyar vidékeken elbirhatták még valahogy a szenvedést.

(Itt 15 sort nem engedtek.)

Hányan voltak, akik hegyeken át nagy kinnal Udvarhelyig cipelték a holmit és azután ott elhajigáltak mindent.

Ezek után nem csoda, ha az ellenség megszállása alatt is sokan maradtak kényszerűségből a csiki területen.

Hogy az oláhok mennyire otthon érezték magukat bizonyítja a többi közt a kezemben levő írásos dokumentum. Eszerint a határszéli három gyimesi községben: Gyimes-Felsőlokon, Középlekon, és Bükkön szabályszerű statisztikai összeírást készítettek; amint láthatja, ebben az összes házak, tulajdonosaik, családtagjaik, állatállományuk s ennek értéke fel van tüntetve, pontos kimutatás az egész lakosságról, még az is benne van, hogy a férj katona, vagy *la jugite*, elmenekült. A statisztika-alapján a *kivetett adót* is feltüntetik s ilyen összeírást valamennyi helységben készítettek.

Rendkívül sokat elvittek tuszokul és hadimunkára. Ezek közül sokat kiraboltak és meggyilkoltak. A legnagyobb kár, ami az égést illeti, Csikszeredán volt, aztán tizenkét kilométerre innen Csikszépvízen, Zsögödön, Taplocán, Gyimes-Közép- és Felsőlokon.

Rettentő a dúlás a Csikszeredától a gyimesi határig huzódó állami műút mentén levő összes községekben. Ez volt a visszavonulás főútja, itt minden ház kirabolva, még a gabona is kicsépelve, csak a kutya és macskák maradtak élve. Ma már meg lehetne pontos kimutatással is szolgálhatok legalább Csikszeredáról, 150 ház és 444 kisebb gazdasági épület

maradt ép, amit úgy tessék érteni, hogy nem égett le tövig, csak épp ki van rabolva. Több mint négyszáz épület egészen elpusztult, 184 gazdának 153 háza és 278 gazdasági épülete.

Az ősz alispán egy szót sem mondott a maga káráról s minden idejét azzal tölti, hogy a szerencsétlen lakosság ügyeiben intézkedik. A közigazgatási hivatalok a Kossuth-kávéházban működnek a leginsgesebb körülmények közt. Itt valóban gyors és komoly segítségre van szükség.

FÖLDULT FALVAKON ÁT.

Csikrákos . . .

(Itt 50 sort nem engedtek.)

Egész Erdélyben itt vannak a legnépesebb nagyközségek, hét-nyolcezer lakósuak, amelyekben csaknem kivétel nélkül kifosztották a jómódu embereket.

Aránylag kevés kárt szenvedett Gyergyószentmiklós, ahol a lakosságnak jelentékeny része kénytelen volt otthonmaradni. Maga a város nem esett a tűzvonalba. Több mint tizezer főnyi katonaság táborozott itt a környéken és miután a legénység csak minden harmadik napon kapott élelmet, rablás útján szerezte meg egész szükségletét. Először minden értékesebb holmit elraboltak, aztán eladták a lakosságnak, illetve kényszerítették a székelyeket is, hogy vásároljanak butort, ruhát, varrógépet stb., két nap múlva aztán újabb körrablásra indultak és ismét kényszervásárárt rendeztek. Miután a gyergyószárhegyi barátoknak kriptáját föltörték és minden értékes holmit elvitték onnan, ötször egymásután adták el különböző lakosoknak a zsákmányt.

Szeptember 3-án vonultak be az oláhok és 6-án kezdődött meg a fosztogatás Gyergyószentmiklóson

és október 12-ig tartott a rémuralom. Közben népszámlálás volt (1162 ember élt itt az oláh betörők idején). Október 12-én egy magyarzászlós páncélaútó rohant a város főterére. Két tisztünk fegyverrel a kezében, állva lövöldözött a futó oláh járőrökre.

Borszáken, a fürdőtelepen a legtöbb nyaralót kiűritették, az Urmánczy-villában, a Török-, a Gyalókay-nyaralóban, a Mélik- és Remény-szállóban, az ugynevezett Pax-ban és a Székházban mindent összeszedtek és háromszor adták el. A források egész rézfölszerelését lelopták, azzal, hogy a román hadsereg számára rekvirálják, de aztán eladták a közeli falvakban *Hollón*, *Tölgyesen* és *Bélboron*, három nappal később pedig egy *Munteanu* nevű százados vezetésével külön csapat jelent meg a községekben és azzal a megokolással, hogy a román hadsereg rezét ellopkodták, *kijosztották mind a hármat*.

Csikrákoson végignéztük hét székelynek a temetését. Ezeket kirabolták és azután leszúrták, hármat az iskola kapujánál, kettőt az Olt-hidnál temettek el, de csak egy kis földet hánytak rájuk, úgy hogy többnek a csizmája is kilátszott még alóla, kettőt pedig egyszerűen az árokba dobtak. Most temették el őket a mi katonáink.

A leggazdagabb székely községek egyike *Szárhegy*, ahol kitűnően érezték magukat a román katonák. Kirabolták az üzleteket — már ahol csak bajtársak nem jártak előttük — s aztán nagy jótékonycélu ünnepeket rendeztek. A tisztek Szárhegyről legügyesebb katonáikat küldték ki két községbe, amelyek a szép oláh fátákról nevezeteseek, összeszedték a lányokat s éjszaka fölruházó-ünnepély következett. De csak leírhatatlan feketemise után.

A SZÁRHEGYI TRAGÉDIA.

Komolyabb esemény is történt itt. *Oláh* Alajos gazdag birtokos házában fölrobbant egy kályha s az

oláhok azzal vádolták a községi elöljáróságot, hogy gyilkos merényletet követtek el. Annyi alapja volt a dolognak, hogy Oláh szenvedélyes halász s dinamittal is szokott halat fogni. Hogy baj ne történjék, a „tisza szobában“, ahol két évig se szoktak fűteni, a kályhacsőbe tette a dinamitot, — nem találják meg ott a gyerekek. Sok székely az ilyen kályhacsőben tartja a sonkát is, mert úgy az állandó huzat miatt nem megy bele a féreg sem. A román vád szerint azonban Oláh meghagyta egy öreg székelynek, hogy ha a mi tisztjeink jönnek figyelmeztesse őket a dinamitra és ha a rumunyok érkeznek, akkor hallgasson róla.

A fázékony oláh vezér, a *Calarasi 7. regiment* parancsnoka melegedni akart, butorral befűtöttek s miután a robbanás megsebesített egy tisztet, azonnal letartóztatták az egész községi elöljáróságot: Csergő Mózes, Deák Józsefet, Gyenge-Szabó Jánost, Farkas Tamást, Fazekas Mihályt, Simon Sándort, Szabó Gergelyt, Puskás Balázs bíróval az élükön. Kiadták a parancsot: ássák meg a sírjukat s ennek a szélén agyonlövették valamennyi ártatlan embert.

A házfalban még látni tizenhat puskagolyó nyomát. (Kettő jutott egyre.)

Gyalulatlan kereszt áll a sír fölött, rajta deszkán kék ceruzával ez a fölírás:

„*Primanul si 7 (sapte) consiliari comunali din acea comuna, care au savarsit in atentat la viata domnului colonel commandant alui regimintelui 7 Calarasi au fost inpuscati si ingropati in acest loc astec in 9. september 1916.*“

(A bíró és 7 tanácsos, akik a 7. Calarasi ezred parancsnoka ellen merényletet követtek el, ezen a helyen főbe lövették és elföldeltettek. 1916 szeptember 9-én.)

VÉR, VÉR, VÉR.

Gyergyóalfalu községben öltek meg különösen sok ártatlan polgárembert. Csiky Márton és neje Laczkó

Erzsébet az oláhok elől a közeli erdőbe menekültek, ahol napokig étlen-szomjan bolyongtak. Egy eltévedt járőr rájuk talált és *mindkettőjüket agyonverte. Nagy Eleket és Pál Lajost ugyancsak az erdőben lőtték agyon. Sándor Sándort szintén lelőtték a román katonák, míg Bege Józsefet agyonverték. Székely Imrét, Benedek Istvánt és Gál Dávid Eleket a románok magukkal hurcolták és amikor ezek utközben kenyérért rimázkodtak, mind a hármukat meggyilkolták. Pál Józsefnét és Solymosi Rózát magukkal hurcolták, ezek a szerencsétlenek a Romániában elszenvedett nélkülözések következtében haltak meg. Laczkó Sándort és a fiát, ifj. Laczkó Sándort két eddig ismeretlen férfival együtt három nappal az oláhok visszavonulása előtt egy járőr Szárhegy községbe kísérte. Amikor Szárhegy alsó részébe értek, az utkanyarulatnál egy kézi gránátot szállító teherautó összeütközött egy oláh tisztekekkel megtelt autóval. A kézi gránátok óriási dörrenéssel robbantak fel. A járőr-vezető azt hitte, hogy a magyar ágyúk szólaltak meg, amire a négy férfit a *Ferencrendiek kolostora közelében agyonlőtte*, majd társaival együtt fejvesztetten elmenekült. *Vizoli György* nevű gazdamebert az udvarán gyilkoltak meg a románok. A legrettentőbb kínzások közt két elmagyarosodott románt, *Kimpeán Illést* és a fiát, *Kimpeán Györgyöt* ölték meg. *Kimpeán Györgynek* szálanként tépték ki a bajuszát és amikor apja, hogy fiát megvédelmezze, magához ölelte, az apával együtt összekötözték és úgy verték agyon. Ezeken az eseteken kívül igen sok Romániába elhurcolt, de még vissza nem tért lakosnak a sorsa ismeretlen eddig.*

Csikszépvízen is találtunk egy hetvenéves öreg székelyt, valamint egy hetvennégyéves asszonyt, aki ellen gonosz merényletet követtek el nyolcan a román katonák közül s egyikük végül *megfojtotta*. Ezeket is a mi katonáink temették el papi asszisztenciával.

Emberhalál nem történt, de általános a dulás Gyergyóditrón, Békáson, Remetén, Alfalun, Madarason,

Szentmiklóson, Kászonujjalun és Tusnádjürdön. A pusztitáson kívül azonban két helyen minden eddigit fölülmuló *tömeggyilkosságok* is történtek, olyan méretűek, amelyekről illetékes katonai fórumon mondták nekünk: ilyen méretű gázságok az egész világháboru során alig történtek eddig. Ezekről külön fejezetben fogunk megemlékezni.

ÉJSZAKAI BUJDOSÓK.

Fontosabb jelentenivalója nem lehet annak, aki Erdélynek főképp a keleti és délkeleti részét bejárta, minthogy *ne térjenek vissza a menekültek nyakrafőre*. Maradjanak az ideiglenes lakóhelyükön, amíg hiteles forrásból nem értesülnek róla, hogy valóban hazatérhetnek.

Nyomor és szenvedés vár azoknak a nagy részére, akik engedelem nélkül, bizonytalan módon mennek, azaz inkább *szöknek* haza.

Különben is rendkívül sokan akadtak már ilyenek, még azok közt is, akiknek aránylag határozottan jó dolguk lett volna a Királyhágón túl. A brassói és brassóvidéki szászok túlnyomó része például Zentára és környékére került. A csókaí uradalom jól fizetett munkát is adott a szép fajtájú, erősen kifejlett fiatal szász légényeknek. Ezek kemény daccal mondogatták eleinte, hogy harcolni akarnak a hazájukért, földjükért, de miután katonáék nem vették be őket, sorra megszökdöstek s most egyetlenegy sincs közülük Bácsme gyében és Torontálban.

Keletibb vidékre is mennek haza. *Éjszaka vonulnak, erdőben bujdosnak*. Elég baj volt pedig már az is, hogy a román betörés alkalmával sokan *Csikben és Háromszékben rekedtek*, nem tudván idején átjutni a havasokon.

A Székelyföldön bizony nagyon ritka a vasuti hálózat. Ha a csikszereda—székelyudvarhelyi, valamint sepsiszentgyörgy—földvári vasutat a szükséges

hálózattal kiegészítették volna, két nagy legkeletibb megye vagyonának legalább ötven százalékát megmenthették volna és elkerülték volna a rettenő tömegpánikot.

Elég volt egy helyen. Brassónál elvágni a körvasutat. hogy tízezrek menekülését könnyen megakadályozzák.

Gyalokay Sándor, a csiki főispán mondta először nekünk, hogy a tőlünk telhető módon figyelmeztessük a menekülőket a hivatlan visszaözlés veszedelmére, aztán egyre több városban hallottuk ezt. A legfontosabb életszükségleti cikkek nélkül szűkölködnek azok is, akik otthonmaradtak és fölösleges részletezni, hogy *miért nem lehet* a lakosságot egészen a román határszélig hirtelenében ellátni a szükségességekkel.

A SZÉKELY MENEDÉK.

Vidám kis ünnepség folyt a mádéli kastélyban Felkötött karral és aranyéremmel tért haza Galiciából *Tasnády Géza*, — a háboru kitörése óta nem járt otthon s ezért rendezték a diszebédet. Megjelent az örökké jókedvű Mózsi bácsi is, a fehérhajú megyei főjegyző, aki bizalmas körben ki se fogyott a tréfából. Már az első mondata is komolyság híján volt.

— Na Gejza vitéz, utban van-e már a Mária-Terézia-rend ?

— Nincs, de nem is kívánom, — hangzott a csöndes válasz. — A kötelességemet megtettem, hősködni nem akarok. Rendjel helyett a tisztos békét várjuk már odakint mindnyájan.

Az ősz Tasnádyné magához huzta fiát és megcsókolta a halántékán, ott ahol egy csomó szürke hajsza — az első uzsoki csata emléke — rikitott ki a fekete hajból.

— Vigadni jöttem ide — kiáltott Mózsi bácsi — a Géza hősiessége vagy a visszatért egészsége mián-e, az egyre megy. A fő most, hogy legyen miből innya.

— A régi családiból egy pohárral, — mondta Annus — hozzak, ugy-e.

A fiatal leány, Géza huga, gyorsan el is tűnt hogy személyesen hozza föl a finom óbort a pincéből.

Egy kicsit meghökkent, amikor nyitva találta a vastag ajtót, de azért nyugodtan ment tovább a gádorból, hiszen biztos, hogy az a szeles Mári járt itt pityókáért.

A jobbfelé ágazó bolthajtások alatt voltak a borok, de a fordulónál meg kellett állnia Annusnak, mert idegen hang ütötte meg a fülét. Oláh beszéd, amelyet elég jól megértett.

— *Stam bine !* (Jól állunk !) — szólt egy recsegő férfihang. — *Olékam frate* (Induljunk testvér).

A másik, ez már ismerős hang, az új kocsisé így felelt :

— *Jéu inka ám o puská* (Nekem is van egy puskám).

— *Maina searu !* (Holnap este !)

Most már erősebben dobogó szívvvel huzódott meg Annus a fal mellett egy koromsötét sarokba. Annyit látott, hogy a kocsisuk egy ismeretlen emberrel ül egy csapravert hordónál s beszéd közben nagyot iszik. Mit akarnak ezek holnap este ? Talán csak nem kém az új kocsis, csak nem háborus szél fú megint ? Akárhogyan is volna, legjobb, ha értesíti a családot.

Egy perc sem telt bele, fölrohant a pincéből, izgatottan csörgetvén kötényén a kulcsokat. Tusnádyné ijedten akart elébe menni, amikor a leány elsárgult arcát észrevette, de a súlyos csúztól visszahanyatlott karosszékébe s onnan hallgatta Annus lihegő, szakadozott előadását.

— Megfogjuk a fülét annak a borissza oláh kísértetnek, — szólt rá Mózsi bácsi, — csatold föl a revolvertáskát, Géza.

Leszaladtak, de már csak a jámborképű kocsiszt találták ott, aki vigyorogva kérte a domnuléket, hogy bocsássanak meg a bordézsmaalásáért, de a hegyi draku,

a havasok ördöge elvette az eszét. Mást hasztalanul kerestek a pincében, ahonnan persze rögtönkilóditották az ittas legényt.

Annust nem nyugtatta meg a visszatérésük, ő nagyobb jelentőséget tulajdonított az ellesett párbeszédnek. Már hetek óta nyugtalankodtak kissé a szállongó hírek miatt és nehezen várták Gézát, aki végre megkapta a kétheti szabadságát. Mózsai bácsi igyekezett kedélyes maradni:

— Csacsiság volt az egész, lelkem, — szólt vigasztalón, — én elhiszem, hogy nem aféle bolond víziót láttál, de mi a részeg kocsison kívül egy fia-olájt se tanáltunk. Ha jól értetted a beszédjüket, tán valami kis zsiványságra készülnek és szólok is a csendőröknek; de háboru, az nem lesz Romániával. Épp ma érkezett a belügyminiszteriumból új távirat arról, hogy a frátyék odaát nyugton maradnak.

— Mégis nagyon, nagyon szeretném, — mondta Annus, — ha mindnyájan elutaznánk.

— Magam is, — szólt Tasnádyné, — elég volt ebből a fölösleges izgalomból.

Ami leginkább ehhez a kis székely faluhoz kötötte mostanában őket, az a közelben levő Hargita-fürdő volt. Magyarországnak legmagasabb fekvésű fürdője, amelynek kénes vizében megennyhült az öreg Tasnádyné gyötrő baja. De most már elhatározták, hogy a kurát másutt folytatja és a jövő hét elején már utaznak is.

II.

Augusztus 27-én este, szép nyári borulatban mintha kelet felé nyugodott volna le a nap, úgy vöröslött az ég fönt a csicsóvári romok mögött. Valahol a messzeségben, már nem messzi az oláh határtól, uri ház égett mócok jóvoltából.

Tasnády Géza már akkor tudta, hányadán vannak. A kocsis eltűnt, véle két pár ló is, de szerencsére a

vincellér megtért a szõllõbõl szivós kis mokány lovaikkal. A nehezebb holmi nagyrésztét biz ott kellett hagyni, csak szekérdéréknyit vihettek magukkal az oláh betörés hírére.

— Nem lesz semmi komoly baj, — vigasztalta Géza a nõket, — biztos, hogy a mi katonáink nem engedik át õket a Hargitán. De azt hiszem, már Szere-dáról visszatérhetünk egy-két nap múlva.

Tasnádyné mosolyogva hallgatta fiát, mint aki egészen bizakodik. De aztán könnyezõn hajtotta meg a betegtérdét a nevezetes utszéli fakeresztnél, amelyet dédnagynénje, a jeles Cserey Zsuzsánna emelt a Bukov rablósoldosai által felkoncolt mádéfalviak sirja fölé.

— Csak fohászkodjál — mondta Mózsi bácsi — szükség lesz isteni segítségre, mert az emberektõl hasztalanul várunk.

Már akkor értesült Mózsi bácsi, hogy nehéz eljutni a vasutig, mert óriási tömegek lepik el az országutakat, fõképp Csikszere-dától Székelyudvarhelyig. Sikerült ugyan elérni a székely körvasut legközelebbi állomását, de nem tudtak helyet kapni az utolsó vonaton. Cseh hadtáp-osok voltak errefelé, azoknak a holmija töltötte meg jóformán valamennyi kocsiját a vonatnak. Bizony *nem is mind a magukét vitték el* a Székelyföldrõl.

— Szép lassan eljutunk Udvarhelyre, — ez volt az utolsó terv — ott biztosan kapunk vonatot.

De a sors másképp akarta. Egyre-másra jött nyomukba a sokféle rémhír:

— Az oláhok messzi túl vannak már Gyimes-bükkön.

— Dúlva átlépték az Olt felsõ folyását.

— Már fönt is elvágták a körvasutat!

Tasnádyék is arra a zarándokutra szorultak, amelyen annyi ezer szerencsétlen székely igyekezett a magyar államvasutak fõvonala felé. Rettentõ órák következtek, amelyeket senki tolla õszintén le nem írhatott még; a népnek és szenvedésnek õskorba való áradata özönlött végig a Hargita taréja felé.

Tasnádyné s leánya kényelmetlenül ültek a túl-rakottkocsin, míg a férfiak gyalogoltak a lovak mellett. Körülöttük tizezernyi tömeg haladt, sietett, aztán vánszorgott és zajongott. A torlódás néhol akkora volt, hogy órákra tolt a rendes könnyű percek utját.

Hamar megjött a döbbenetes hír:

— Az oláhok elibénk jutottak odafönt északon, már nem kerülünk át előttük Udvarhelyre sem!

A különös újfajta népvándorlás folyama megszakadt. Első része kigyózott tovább Marosvásárhelyen túl, fölötte és tőle délre a Királyhágó felé. De másik, szintén nem csekély része, sokezer ágra bomlott. Megkezdődött a *székely bujdosók* szívfájdító, hihetetlen regénye, tizezerek bolyongása az erdőben, hegyek között, havasokon az egyre borzongatóbb őszi szélben, akárcsak sötét időkben, a tatárjárás, vagy törökdulás idején.

Ezek a háboru legkeserűbb és legszégyenletesebb napjai reánk nézve. Hallhattunk már eleget a kirabolt városokról, fölperzselt falvakról, de annál kevesebbet a sokkal sajnálatra méltóbb földönfutókról, akik hetekig kalandoztak a rengetegben.

Hányan pusztultak el? Máig ezt se állapították meg pontosan.

III.

Tasnády Géza nem térhetett vissza a galíciai harctérre, de többet is tudott használni a maga szülőföldjén. Ebből a fajtából nem is sok kellett volna az erdélyi határhegyek szorosaiba, de tán azt a keveset is sajnálták a maga idején. Annál több vér ömlött azután.

Szenvedelmes turista volt Tasnády Géza, jól is merte a székely megyék hegyeit és legkivált ennek köszönhatték Tasnádyék, hogy megmenekültek, sőt nagyszámu más ember életét is biztonságba helyezték.

A legszaladóbb képzeletű regényírónak is becsü-

letére válhatnék az a csodás vidék, ahová Tasnádyék kerültek ; megvan ott a kalandos történetek minden rekvizituma.

Már régóta világhirre tettek volna szert a homoród-almási barlangok, ha valahol a Svájcban, vagy a Semmering táján lennének.

A kis Vargyas-patak balpartján mered az égnek egy különös sziklahegy, *Mál* a neve s ennek az oldalában hatalmas barlang van, amely régenté már a tatárjáráskor menedékhelye volt a sokat szenvedett székelységnek. A nevezetes barlangnak vagy egy tucat csarnokmenete is van s ezek körülbelül hétszáz méteres mélységben hatolnak be a mesés hegy mélyébe.

Már az oláhok közeledésének első hírére jópáran megbujtak a *Mál* barlangjaiban, — mert több is akad ott — de aztán Tasnády összehozta őket a nagybarlangba. Másnap gyűlést rendezett és kihirdette :

— Mindenki pontosan jelentse be, hogy mennyi élelmiszert hozott, mert nem tudhatjuk, meddig kell itt maradnunk és okosan be kell osztani azt, amink van.

— Hátha ránk támadnak az oláhok ? — vetette közbe egy madarasi öreg székely.

— Igyekszünk tenni az ellen is ! Szervezünk egy kis hadsereget, kiküldünk őrzőjáratokat, hogy idejekorán értesüljünk az oláh betörők érkezéséről és tán szándékairól is.

— De hát ha idevezetik őket a környékbeli oláh lakosok ?

— Van már elég jó terv arra az esetre is. Csak higgadtan gondoljunk végig mindent, akkor nem lesz bajunk.

Az őrzőjárat-rendszer kitűnően bevált, pedig jóformán csupa egészen fiatal gyerekből álltak a bátor csapatok ; tizenhétszázévesnél öregebb ritkán volt köztük, csupán Mózsi bácsi nem hiányzott sose, ha fontos kiküldetésről volt szó.

Még foglyot is ejtettek kétszer az előreküldött *vanatorilurok* sorából; ezek az oláh vadászok pedig olyan fölvilágosítást adtak, amelynek később nagy hasznát vették. Kiderült ugyanis, amint a két oláh katona elárulta, hogy *Prezsán* tábornok valószínűleg ki fog küldeni egy osztagot a homoród-almási nagy-barlang kikutatására.

Igy is történt. Két nap múlva odaérkezett az ellenséges csapat. De egyetlen székelyt sem talált a Mál tátongó mélyedésében.

Tasnády ugyanis másutt talált kitűnő rejtőhelyet. Szemközt van az Erős-hegy s ebben a *Lócsűr*-barlang, amelyben századokkal előbb is tartották már székely menekülők a lovaikat, szarvasmarháikat. Fölülről óriási szikla: a Csalatornya védi ezt a barlangot, amelynél szebb menedékhely nincs egész Erdélyben, mert kitűnő vize is van; épp alóla fut ki újra szabadba a Vargyas-patak.

Hosszu, keservesen hosszú napokat élt át ebben a barlangban nagy tömeg székely asszony, aggastyán és gyermek; de senki el nem pusztult közülük, mint azoknak a szerencsétlen bujdosóknak táborában, akik az erdőkben csatangoltak...

Amikor az oláhok fejvesztetten szaladtak az égő Csikszeredából, már Tasnády Géza vezette a magyar előcsapatot, hisz nála jobban senki nem ismerte a vidéket és viszonyait.

Ez a székely menedék vázlatos története egészen egyszerűen, amint nekünk egy fiatal erdélyi leány elmondta.

FÖL A HAVASOKIG.

Görgény...

Az oláh hadsereg *Marosvásárhelytől* már csak harmincöt kilométerre volt, amikor az első sulyos csapást mérték reája. Az innen történt visszavonulás alkalmával pusztítottak leginkább Marostordamegyében

egészen a Görgény-hegységig, amelyen túl, a kis hegyi falvakban már aránylag csak kevés zsákmányra akadtak.

Fõlfelé utazva, *Dédától* kezdve látszik különösen : itt már igazi hadszíntér volt. *Dédán* a házak állatiasan megrongálva, ablakok kitörve, ajtók szétvagdosva, butordarabok az utcán, a Maros partján diványok, karosszékek, szekrények, aztán hirtelen elhagyott oláh municiósládák.

Szolárdpatakon ugyanez a kép. Gróf *Bánffy* kastélyában is beverték minden ablakot, „hogy a bangyénik (a magyarok) ne érezzék magukat valami otthoniasan“; a butorok jórésze kint, a szalma viszont bent a szobákban. Itt egy láda kézigránát, amott a lövészárokból nagy halom srapnell és — dunyha. Lakat nem maradt ajtón, butoron, fiókon.

Bánffyházán sem másfajta a kép; talán mind össze azt lehet még hozzátenni, hogy a román templom kupoláján, amely megfigyelőhelyül szolgált, gránátverte nagy lyuk tátong.

Maroshévízen a románok különösen nagy kivilágítást rendeztek. A *Hungária*-szállóban ugyanis óriási élelmiszerkészletet halmoztak fel, a szaladás alkalmával pedig leöntötték petróleummal és meggyújtották. Ettől aztán óriási tűz támadt, két sor épület, a község legszebb husz háza égett le. Közte három ház *Urmánczy* Nándoré és fivéréé, értékes uri emeletes házak, ezek egészen be is omlottak. Elpusztult a Maroshoz címzett hotel, kávéház, a *Goldmann*-féle divatüzlet, *Mandl* sörkereskedő és gyógyszerár helyisége. Elpusztult Láng füszerkereskedő üzlete és lakása, *Nizza* mészáros háza, *Kádár* főjegyző nagy istállója, (háza, lakása nem). Rendkívül nagy a kára egy pesti cégnek, a *Marosvölgyi fatermelő részvénytársaságnak*, amelynek egész gőzfürésze, berendezése és raktára elhamvadt. Négy-öt millióra becsülik a kárt. Nem égett le, amint először jelentették, a *Smilovics*-féle nagy gőzfűrész-csak innen sokféle anyagot elvittek az oláhok, lövész,

árkot építettek belőle, épp úgy, mint Szollárdon és egy patakot is egészen megtöltöttek a faanyaggal.

Maroshéviz falain magyar és oláh nyelvű plakát hirdeti *Prezsán* tábornok aláírásával, hogy a magyarok megrongálták a telefon-vezetékét és Hévizen, valamint a szomszédos falvakban *két-két embert kivégeznek*, ha a mieink elő nem kerítik a tetteseket. Utóbb kiderült, hogy a telefonvezetékét a mi ügyes katonai előőrseink rongálták meg, de az oláhok már akkor hat embert magukkal vittek Maroshévizről, még pedig kocsistól, lovastul. A kocsikra municiót, élelmiszert és mindenféle zsákmányt raktak fel. Azóta nem látták többé a hat elhurcolt embert.

Amikor ezen a tájon jártunk, a közeli görgényi és magyarosi harctereken még temetgették az erdőben talált holttesteket. Csak most derült ki, hogy *Prezsán* tábornoknak milyen sok katonája pusztult el ezekben a harcokban. De találnak *élő oláhokat is*, akik napokig bujdosnak az erdőkben, nem tudván, hogy olyan gyorsan visszakergették a románokat. Nem mertek eddig kijönni, most aztán annál nagyobb örömmel adták meg magukat. Csaknem valamennyi zsidó és moldovai.

Gyönyörű helyen vagyunk, Görgény fölött a Rákóczi-hegyen, ahol a fejedelem korában még bölényekre vadásztak, a múlt században pedig Rudolf trónörökös vadászott medvékre. Katonák tanyáznak most a régi vadászkastélyban, amelyet óriási 70.000 holdas kiterjedésű kincstári erdőbirtok vesz körül. Remek erdei utakon haladunk tovább a havasok felé és egyre több sást ejtenek a katonáink.

Tudni kell, hogy a talentumos, de peches Goga Oktávián irt egy híressé vált harcidalt a sasokról, akik átröpülnek a Kárpátokon. A dalt legelőször kivált önkéntesek énekelték. Három ilyen ezred zászlaját szentelte föl egyszerre *Lucaciu* László pópa Krajován s az ezredek ilyen neveket kaptak:

— *Hora, Kloska, Krisan!*

A Krizsán-ezred sasai átröpültek a Kárpátokon, de vissza nem tértek. Nagyobb részük elpusztult, a többit elfogták. A fõsas, az ezredparancsnok is renegát, akár Lukács László, — Maximilian Hergott a neve. Most õ is fogoly.

OLÁHVERÉS.

— Némelyek mindenütt csakis magyar hõsiességet látnak, — mesélte kalauzunk, akinek a nevét hiába írnök ide, ugys kiirtaná a cenzura, — egyszerűen nem vesznek tudomást a többi vérhullajtról.

— Miféle némelyek ?

— Elsõsorban a haditudósítók. Pedig az ilyen pro domozásra nincs szüksége a magyarnak. Valljuk be, hogy a déli Erdély fõlszabadításában alig volt jelentõs szerepe a magyaroknak. Persze : aránylag a Falkenhayn vitézei dolgoztak odalent angróban. Annál nagyobb a magyar harcos érdeme az egész keleti Erdélyben, ahol nehezebb is volt a földat.

A nagyszebeni, fogarasi és brassói csaták után kezdõdött az Arz-sereg javadolga a Görgény-hegység nyugati részén, ahol hatalmas erõvel vetett lábat az oláh. Három csoportban indult meg az offenzíva. A középsõ Gyergyó felé, a balszárny Maroshéviz, a jobbszárny pedig Parajd felé akarta visszanyomni az ellenséget. Egyszerre támadtak az egész vonalon, ami roppantul nehezen sikerült a marosvölgyi szûk átjárókban, kétoldalt sűrû erdõk közt, kitünõ védõállásokkal szemben. A legtöbb állást csak átkaroló mozdulattal lehetett elfoglalni.

Ezuttal végre számoltak a magyar katona érzésével is ; sok zászlóalj legénysége egészen arról a vidékrõl való volt, amelyiknek a megtisztítását reája bízták. *Fõképp ezért sikerült oly fátumos csapást mérni az oláhokra a parajdi ütközetben.*

Csupa honvéd rontott előre a Görgény-hegységben, azzal a paranccsal, hogy *minden akadályon át!* Véres nagy akadályra bukkant az 1300 méteres

Székelytetőn s még nagyobb bravur volt az 1684 méteres Fancsaltető elfoglalása.

Silány élelmezés, égető szomszúság, dermesztő éjszakák a legsúlyosabb nélkülözés közben haladtak előre hegyről-hegyre üldözvén az oláhokat. És előbb érték Maroshévizre, mint az a sereg, amelynek csak sik területen a Marosvölgyben kellett előre nyomulni.

Kegyetlen szuronyharc árán verték ki Maroshéviz határából az oláhokat, akik dühösen gyujtogatva menekültek Borszék és Gyergyó felé.

Új föladatok következtek. Egy sereg azt a föladatot kapta, hogy Borszéken át hatoljon előre a Tölgyesi szoros felé. Másik sereg pedig azt, hogy Gyergyóditrón át egészen a tölgyesi szorosig jusson el. Most újra tisztán honvédeket küldtek ki a szárnyak biztosítására.

Honvédek voltak azok, akik először érték el az oláh határt, sőt messzire üldözték az ellenséget Románia földjén is. Pedig már akkor föltűntek az orosz segítő-csapatok; a Neara-völgyében már kozákok nyargaltak és *Bruszilov* már elküldte két elsőrangú hadtestjét a Naroc-tótól gróf *Keller* híres lovasságával együtt, hogy egészen fölváltsák a Gyergyóban küzdő román haderőt.

— Itt alighanem *sokáig fogunk állni*, — ez a hozzáértők véleménye. *Keller* tábornok három hadosztállyal és tizenkét lovasezreddel hatalmas ellenfél. Seregében van a nagyhirű *orenburgi* kozákezered, amelyről el kell ismernünk, hogy elsőrangú. Megszokták odahaza a hegyvidéket úgy a kaukázusi, mint az uráli kozákok, hiuzszemű és biztoskezű lövők, küzdenek késhegyig jelszavuk: *Ölni és meghalni!*

LUDAS MATYIÉK AZ OJTOZI SZOROSBAN.

Ismerős pesti főhadnagy kiált felénk, utban a *Magyaros-tető* felé. Onnan jött, a békésgyulai honvédektől. Nevetve meséli:

— Láttam egy nagyszerű fölirást, ön is nézze és örökitse meg. Az oláhok eltüntették az Erzsébet-
emlék fölírását és ezt vették a helyébe: VULTURI
AN ZBURAT PESTE CARPATI. „A sasok átrepül-
tek a Kárpátokon.“ És most röpitjük őket vissza.

— Igaz, hogy egyetlen komoly barátunk, *Carp*
Péter fia elesett odafönt ?

— Ez téves hír. Csak a név azonos. Különb
vitézül vezette a *rosiori*-kat.

Kemény küzdelem folyt fönt az ojtózi szoros
bejárója előtt. Alig bírták már a békésgyulaiak, a
amikor a Szakadáton át *oldalvást* megjöttek a nyolcvan
kettes, székely bakák verejtékes hosszú hegyi marsban,
fojtó forró füstben.

Az oláhok fölgyújtották a bozotos erdőt. De az
előnyomulást nem tudták így se megakadályozni.
Október 14-én *Sósmezőnél* voltak a székelyek, ott,
ahol először tört be orvul az ellenség.

Rettenetesnek mondták ezt az őserdős terepet
olyan tiszték is, akik nem dobálóztak a jel-
zőkkel.

— „A gyáva oláh“ akiről annyi hazafias hazug-
ságot olvastunk — így mondta egy vezérkari százados
— nem volt itt gyáva csöppet se. Bizony nagy vér-
ontást okoztak a mieink közt, igaz, hogy már a saját
földjüket védték. De bármily szívosan verekedtek,
hasztalanul rohamoztak uj ezreddel négyszer is.
Még pedig a debreceni bakák segítségével. Egyik
vidám tisztjüknek jutott az eszébe, hogy most adják
vissza a kölcsönt, akár a debreceni Ludas Matyi, a
sósmezei gyalázatos betörésért. Másnap a székelyek
már csak így aposztrofálták őket: *Jőnek Matyiék !
Püfölnek es Matyiék !*

Matyiék le is verték az oláhokat Harián túlra,
Romániába. Magyarra fordították a hirhedt oláh
jelszót, amelyet annyiszor hallottak szerteszét Er-
délyben :

— *Cine mintye !*

A magyar bosszuálás mindenképp nemesebb volt.

Látjuk, ahogyan hosszusorban futnak csapataink előtt az oláh lakosok és remegve álltak, ahol elérték őket a mieink. Ezt az állandó és feltűnő, szinte állatos remegést hamar megmagyarázta a *K.-Stelle* kapitánya :

— Az oláh lakosok közt azt a hirt terjesztették el, hogy mi véres kegyetlenséggel fogunk itt garázdálkodni, hogy minden marhát elszedünk és minden csinos fátát is. Ugy látszik, maga az oláh tisztikar is tartott tőle, hogy méltó bosszuállás következik az erdélyi bectelenségekért. De hát mi csak a gonosztevők, árulók után kutatunk.

A HÁROMSZÉKI DULÁS.

Kézdivásárhely . . .

Nagyon kinos a helyzet Háromszékben. Jellemző amit a többi közt Sepsiszentgyörgyön hallottunk, hogy ennek az egész területén nem maradt meg például egyetlen ló sem, legfőlebb az, amely német ágyut vontat, vagy északabbra magyar-osztrák ágyut az ojtozi szoros felé. De egy örvendetes tapasztalást is föl kell itt mindjárt jegyezni : azt mondják, hogy bár az oláhok a termésnek körülbelül negyven százalékát elrabolták, az egész tavalyinál többet ér a megmaradt hatvan percent, annyira jó volt itt a termés. Az ellopott holmi egy részét is nagyban keresik és részben meg is találták már *a megye területén lakó zsidóknál*. Ruhát, ágyneműt, sőt butort és gabonát is meglehetősen nagy mennyiségben szedtek már össze.

A háromszéki városok közül, úgy mondják, leg-többet szenvedett *Kézdivásárhely*, amely nagyon közel esik az ojtozi szoroshoz. Az eddigi megállapítás szerint *százharminc férfit és nőt hurcoltak el a románok Kézdivásárhelyről* s ezt a nagy számot első sorban az magya-

rázza meg, hogy innen sokkal kevesebben tudtak elmenekülni, mint a nyugatabbra és délebbre eső Sepsiszentgyörgyről.

Az elvittek között volt a római katolikus plébános, *Zayzon* Lajos ügyvéd, *Benkő* Lajos helyettes polgármester, *Benkő* Dénes földbirtokos és *Török* Samu szeszgyáros, akikről nem tudnak eddig semmi hírt. Magukkal vitték továbbá a nyomorék dr. *Szentiványi* Árpád ügyvédet, akinek gyalog, súlyos teherrel a nyakában kellett Románia felé vándoroznia, azért, mivel elárulták, hogy egy Romániából átmenekült magyar embernek ételt és ruhát adott. A városban egyébként a legtöbb lakást és boltot kifosztották.

Az egyes községekben sokkal nagyobb kegyetlenséggel dúltak a románok, mint Brassó megyében. Megdöbhentően hatalmas sirt kellett ásni a *berecki* határban, ahol csupa székelyt temettek el. A megyei hatóság fel is ásatta ezt a tömegsirt, hogy az áldozatoknak a személyazonosságát lehetőleg megállapíthassa. Bereckben különben csaknem száz épület pusztult el, a közeli *Sósmezőből* pedig jóformán semmi sem maradt.

Nagy dúlás volt *Uzon* nagyközségben is, ahol főképp *Temesváry* nagybirtokos károsult. A kastélyát kifosztották, épp úgy, mint Hidvégen *Boér* nagybirtokosét.

Itt hallottuk, hogy a messzebb levő *Nagysinken* *Csiky* József plébánost kivégezték a románok. Azt követelték tőle, hogy vállalja el a községi bíróságot, de a plébános önérzetesen mondta:

— Nem kell nekem ilyen állás, fölösleges is, hiszen három-négy hétnél tovább úgy sem maradtok itt, majd kivernek titeket a csapataink.

A román parancsnokot annyira felbőszítette ez az őszinte beszéd, hogy rögtön halálra ítélte és agyonlövötte a plébánost.

Tény, hogy a románok sok helyen úgy rendezkedtek be, mintha örökké ottmaradnának és kijelentették, hogy rövid idő múlva megjönnek a román

tanítók, a teljes román nevelést is megkezdik. Így történt Kálnokon és a környékbeli összes községekben.

Mindenütt igyekeztek tárgyalni a helybeli román pappal és sűrűn jártak a templomba. Amellett Dalkon például az unitárius templomból pajtát csináltak, Tusnádon pedig nemcsak a fürdő villáit rabolták ki, hanem a temetőben is felnyitották dr. Erős Vilmos ügyvéd kriptáját, hogy ellophassák az ékszereket vagy más értéktárgyakat, amelyeket esetleg a koporsóba tettek a kegyeletos családtagok.

Ugyanilyen sirrablást követtek el Bodolán, ahol a Béliak sirboltjából még a csontvázakat is kihányták. Természetes, hogy ilyen körülmények között nem hagyták érintetlenül a Béliak, valamint a Mikes és Nemes grófok kastélyait sem, amelyek szintén Bodola területén épültek.

A közelben teljességgel kirabolták a három Bodza községet is, valamint Árkoson báró Szentkereszty kastélyát, amelynek egész felszerelését is magukkal vitték. Az összes háromszéki községek között ezt az Árkost rabolták ki legalaposabban.

Az ugyancsak kifosztott Zalánban katonatragédia is történt. Két székely baka épp szabadságot kapott, amikor a románok megüzenték a háborút és hazamentek a szülőfalujukba, ahol két asszony elárulta őket. A románok rájuk fogták, hogy kémek és ezen az alapon mind a kettőt kivégezték a Kálnokra vezető úton. Mikor aztán kitakarodtak, maguk a zalániak állottak bosszút s a két árulót szinte darabokra vagdosták.

Hasonló eset történt Tatrangon is, ahol a csángók látták el a baját népitélet alapján néhány különösen kapzsi oláh rablónak.

Az egybehangzó általános tapasztalás, amelyet a háromszéki hatóságok egytől-egyig megerősítenek, az, hogy az oláhok kizárólag a székelylakta városokban és lakásokban garázdálkodtak s az oláh helységeket gondosan megkimélték.

SEPSISZENTGYÖRGY.

Külsőre egészen ép a megyeszékhely, egyetlen házat sem gyújtottak föl az oláhok, akik hat hétig tartották megszállva. A pusztulásnak mindjárt felötlő nyomait egyedül a vasuti állomásnál látjuk: rendkívül sok elégett vasuti kocsit.

(Itt 60 sort nem engedtek.)

A város körül nem folyt harc, csak Kőhalom — Báránykut területén, ahol leggyilkosabb vereségüket szenvedték az oláhok.

Hirtl György, az állami dohánygyár igazgatója Sepsiszentgyörgyön maradt, hogy szabályszerű leltárral átadja a nagy gyárat. Amikor megérkezett a román bizottság, fölültesen nézte végig a gyárat s végül sok dohányfélét, szivart, cigarettát vittek el a tiszt urak.

Kiderült aztán, — legalább így mesélték, — hogy itt háborus *Köpenick* történt, nem az igazi bizottság jelent meg, csak egy csapat szélhámos. Jóval később állított be a valódi bizottság, amelyet Bukarestből küldtek. Nyomban fegyveres őrkkel vetették körül a telepet, ahol persze szünetelt a gyártás és teljes két hétig folyt a leltározás. Kétszáz vagonnál több dohányárut találtak ott s ebből Romániából hozatott szekereken hét vasuti kocsira valót elszállítottak Brassóba. Itt bevaggonozták, de a határon már nem vihették át, annyira gyorsan vonultak vissza.

— Holnap át vesszük az üzemet — mondta a bizottság főnöke Hirtl igazgatónak, akivel nagyon jól bántak egyébként; de „holnap“ javában futott már az oláh sereg Kőhalom felől.

Nagy készlet maradt a híres első székelly szövőgyárban is, amelynek tulajdonosa, *Klinger* Henrik még három gyárat tart fenn Magyarországon; tizezer darab kenyérzsák, háromezer katonai vászonöltöny

maradt a raktárban. Ebből is sokat kivittek az oláhok az állomásra, de már sem idejük, sem szállítóeszközük nem volt arra, hogy tovább vigyék. A gyári berendezés érintetlen maradt. Hasonló a helyzet *Kupferstich és Neumann* két mezőgazdasági szeszgyárában.

A Székely Nemzeti Múzeum palotája sem károsodott; a ládákat, amelyekbe legértékesebb tárgyait csomagoltatta az igazgatóság, föl se nyitották az oláhok. Sértetlen a városháza, a megyeháza, nem is járt bennük az ellenség, amely a város szélén, egy kaszálóréten ütött táborát.

Ha ez mind nem is szenzációs, azt hisszük, szívesebben olvassák a szentgyörgylek, mintha üszkös romhalmazokat íránk le.

Másképp történt a lakásokban, de csaknem kivétel nélkül az olyanokban, ahol gazda nem maradt. Az oláhok kirabolták ezeket a lakásokat, s a holmi nagyrészt kiosztották az *Előpatakról* és *Árapatakról* beözönlő népségnek. Láttunk egy ilyen falusi vityillót, amelyben lopott zongora diszlett; baromfi-ketrecnek használták a föltámasztott tetejü zongorát.

Megnéztük a többi közt *Benedek* János királyi közjegyző házát a Sétatér-utca 17. száma alatt. *Benedek* most Budapesten van s hatszobás uriházát bezárta; sok baromfit, három borjut, mindenféle élelmiszert hagyott otthon; megkérvén egyik szomszédját, hogy a nagykerthől s a közeli földről adjon enni az állatoknak. Most egy *Gönczy* nevű öreg székely sirta el, hogy az oláhok betörték — nem az utca felől, hanem a kerti oldalról — s először a kamrába tódultak. A zsáklisztet, zsírt, szalonnát, befőttet kihordták. A szobákból pedig az egész ruhaneműt, kalapokat, cipőket, fehérneműt, mert *oláh nők jártak nyomukban* s a táborhelyen ők kapták meg, amit a katonák nem szedtek magukra.

Női ingeket és nadrágokat is fölvettek a katonák — kettőt, hármat is — mert fáztak a silány egyenruhában.

Ahol otthon maradt a gazda, vagy legalább a megbízottja, semmi sem rongálódott. Dr. *Benedek János* ügyvéd például megkérte *Holló* állami kertészt, hogy családotul költözzék be lakásába. Egy kanalat se vittek el onnan, pedig két oláh katonatiszt is lakott a házban. Éjjel az összes lakásokban állandóan világosságot tartottak, mert éjszaka is jártak-keltek az oláh rablók és ahol nem volt sötét, ott nem próbálkoztak a fosztogatók.

Érdekes, hogy miképp készítik a román hivatalos jelentéseket. Első bizonyítékát is Sepsiszentgyörgyön találtuk meg. Szeptember első hetében kürtölték világgá, hogy Sepsiszentgyörgyön ötszáz vagon élelmiszert és egy egészen fölszerelt katonakórházat zsákmányoltak. Csakhogy ezt a kórházat a hadvezetőség még a múlt év végén kiürítette, azóta se küldtek több beteget oda. A megyei közkórházban egy-két beteg öreg feküdt, de katona nem. A félezer vagon élelmiszerből pedig egy fél se volt ott.

Másik jelentésük azzal kérkedett, hogy elfogtak a többi közt egy osztrák tábornokot, olyan községben, ahol — sajnos — csak derék pénzügyőrök vigyáztak a székely földre. Most kiderült, hogy a tábornok egy öreg tűzoltó-veterán, *Gajda András* nyugalmazott községi bakter volt...

FILOMÉLA.

Amikor ünnepiesen bevonultak az oláhok, egy lakkipőös hölgy fogadta őket a vasuti állomásnál. Kiment a Kézdivásárhely felől lekanyargó országutra s térdig emelt selyemszoknyában, sárgatollas kalapban jelentette az oláh tábornoknak: jöhet bátran, nincs magyar katona. A tábornok ennek a dámának Uj-téri szép lakásába szállt és ott pezsgőzött hat napig.

Az oláhok visszavonulásakor huszárjárőrök érkeztek a városba október 8-án s utcai harc is támadt.

A felső-sétatéren volt a huszárok állása, amely tart-hatatatlannak bizonyult, mert az oláhok halálos bizton-sággal lötték őket, még pedig gépfegyverből. Rövid időre visszavonultak a magyar huszárok. Hamar ki-derült, hogy a selyemszoknyás hölgy kém volt, ő érte-sítette az oláhokat. Valamikor pincérnői pályán mű-ködött s a neve *Filoméla*. A huszárok elfogták és bekísérték a Goldbach-divízióhoz.

Filoméla sem fog többet kémkedni, annyi biztos.

A TÖNKREMENT TISZTVISELŐK.

Talán senkit annyira nem sujtott az erdélyi pusztulás, mint a tisztviselőt. Roppantul jellemző, amit a sepsiszentgyörgyi tisztviselők mondtak el szomorú helyzetükről:

— *Vonat hiányában, futva, gyalog menekültünk*; — még a legszükségesebb ruházati és élelmicikkeket sem tudtuk magunkkal vinni. *Éhezve, ázva, jázva menekültünk napokon keresztül*, míg végre puszta életünk biztonságba jutott. A kiürített területek tisztviselői *elhagyták mindenüket*; — de kötelességükhöz híven megmentették, elvitték, vagy biztonságba helyezték a fontosabb közvagyonot; úgy, hogy az állami és közvagyon mentése miatt nem menthették meg saját vagyonukat.

— Menekülésünk közben igen sok esetben áldozatául estünk a még bolyongásunk közben is ránk leselkedő lelketlen *uzsorának* is. Magyarországon rémséges drága áron éltünk, — addig itthon *kijosztottak mindenből*. Aztán jött a visszarendelésünk.

Szívünk hevesebben vert, már Erdély határára értünk. Örömkönyek hulltak szemeinkből, midőn lakásaink ép falait megláttuk, de csakhamar a bánatnak könny özöne omlott szemünkből, amikor teljesen feldult, bepiszkolt, *kijosztott lakásaink belsejét is láttuk*.

— A tisztviselői kar vasut és fuvar hiányában

felső és alsó ruházatát, ágy- és asztalneműit, összegyűjtött élelmiszerkészletét, szóval háztartásához szükséges mindenféle dolgait itthon hagyta, mikor pedig hazaérkezett: megrongált butorain kívül alig talált egyebet.

— Sokan vannak olyanok is, akinek *egy szál alsó és felső ruháján kívül egyebük sem maradt.*

— Mikor és miből fogja ezt a tisztviselői kar pótolni? Sepsiszentgyörgy város köztisztviselői karának, — és pedig nemcsak az *állami*, hanem a *városi* és *vármegyei* tisztviselői karnak — továbbá az *elemi*, *polgári* és *középiskolai* tanítók, tanárok egyhangu határozatából azt a kérést terjesztjük a magyar kormányhoz, hogy *mentse meg Erdély tisztviselői karát, ne engedje elpusztulni családjainkat, hanem jöjjön gyorsan segítségünkre.*

A kormány intézkedése folytán kiküldött kárbecslő-bizottságok az elmenekült lakosság kárának összeírását megkezdették. Első sorban azt kérjük, hogy a tisztviselői karnak a bizottság által felveendő kára a maga egészében sürgősen megtéríttessék.

Arra való tekintettel pedig, hogy a mostani nyomoruságos helyzetünkben még a legszükségesebb háztartási, ruházati és élelmiszer-szükségleteinket sem vagyunk képesek beszerezni, — minden tisztviselő a legsürgősebben bizonyos kártalanítási előlegben részesíttessék.

Anyagi erőnk kiapadt, idegzetünk a nehéz gondok sulya alatt túl van feszítve, — ha a magyar királyi kormánytól gyors segílyt nem kapunk, — *kétségbe kell esnünk.*

A MEGGYÖTÖRT „BRASOV“-BAN

Nehéz német ágyúütegek által hepehupásra nyomorított uton tizenegy óra hosszat robogott, döcögött és balanszírozott velünk a vaskerekű teherautó két

vármegyén át, aztán a megcsonkitott székely körvasut elsőosztályu marhakocsiján folyt az utazás, amíg végre Brassó megyébe érkeztünk. Itt már nem olyan keserves az élet, mint a felsőbb megyékben, különösen Csikban. Alig van ugyan néhány rendkívül fontos szükségleti cikk: só, cukor, petroleum és dohány (amiért az ember némelyik községben egész tyukot is kaphat; egy skatulya sötéteredetű cigarettáért libát is vásárolt valaki), — de legalább hus és liszt van elég és a városok utcái már tiszták.

Brassó egészen megváltozott — persze csak előnyére — azóta, hogy a románok kiverése után először jártunk benne. A szemek tükre már nem annyira zavaros, eltűnedezett a hadirémület visszfénye s az új részleteket, amelyek eddig nem kerülhettek a nyilvánosság elé, most már sokkal folyékonyabban és összefüggőbben tudták előadni.

MAGYAROK JUTALMA.

Kétszáznál több plakátot, röpcédulát és más apró dokumentumot gyűjtöttem össze a Nemzeti Múzeum számára; de mind közül elég lesz itt talán kétőnek a reprodukálása. Az első szószerint ezt mondja:

Merkblatt.

1. In Kronstadt eintreffende Offiziere, Unteroffiziere, sowie sämtliche zur Fassung kommenden Staffeln bezw. deren Kommandanten haben sich ausnahmslos beim Etap.-Stat.-Kommando **Purzengasse 26** zu melden.
2. Das eigenmächtige Einquartieren, Öffnen unbewohnter Häuser, Wohnungen etc. wird bestraft.

3. Wirtshäuser und andere öffentliche Lokale werden für Mannschaftspersonen um 9 Uhr abends, für Unteroffiziere um 10 Uhr abends geschlossen; wer um diese Zeit in solchen Lokalen resp. auf der Gasse angetroffen wird, wird arretiert.
4. Requisitionen und Ankäufe durch Bescheinigungen in der Stadt und Umgebung sind nur durch Intervention eines politischen Organes-Polizei-Gendarmerie gestattet.
5. Es werden häufig Klagen über verübte Einbrüche durch *ung. Militär* erstattet; die hier eintreffenden Kommandanten sind für ihre Mannschaft bei Anhängung gerichtlicher Untersuchung voll verantwortlich.

Brasso (Kronstadt), am 30. Oktober 1916.

A második (eredeti kéziratról reprodukált) kis okmány így szól:

Állomásparancsnok: Opitz őrnagy (cseh).

Az 51. honvéd hadosztály elfoglalta Brassót és rögtön tovább ment; magyar csapatok Brassóban nincsenek.

A 20. k. k. Landwehr-Etappen Bataillon Brassóban cseh. A többi német.

A magyar katonákat tehát a *Merkblatt*-on, — amint mások másutt is — betörésekkel vádolták. Az igazság pedig az volt, hogy a magyarok éhesen, fáradtan tovább mentek harcolni, míg a csehek, akik legtöbbször rágalmazták a mieinket, Brassóban ültek. Azazhogy ha ültek volna. Végigrabolták Erdélyt. Amit pedig meghagytak, azt a „Waffenbrüderék“ dézsmálták meg az őket jellemző alapossággal. De azért hivatalosan az *ung. Militär* a betörő.

Körülbelül ilyen a magyarok jutalma végig mindenütt az új vitam et sanguinem-ért.

AZ OLÁH URALOM ADATAIBÓL.

Érdemes talán a följegyzésre, hogy a vasuti közlekedés Bukarest és Brassó között egészen rendes volt. Éppen azért a zsákmány túlnyomó részét *csaknem egész Erdélyből ide irányították* és épp ezért történt, hogy a mi katonáink és a németek rendkívül *sokféle értéket meg tudtak menteni a gyors román jutás alkalmával*. Amint a Sepsiszentgyörgyről ideszállított hét vagon dohányárut lefoglalták, úgy még sok milliót érő holmit találtak itt; a románok ezeket hasztalanul zsákmányolták össze a hat feldult vármegyéből.

A vonat délelőtt tizenegy órakor indult Bukarestbe és este tíz órakor érkezett oda. Bukarestből pedig reggel hét órakor indult és délután kettőkor robogott be Brassóba. Polgári személyeknek is lehetett utazni kormányengedéllyel és elég nagy számmal osztogatták az engedelmet, mert *feltűnően sok embernek volt üzlete mind a két helyen*. Ezek a közös cégek és titkos „üzleteik” foglalkoztatták a mi nyomozó hatóságainkat is. Meg kell adni, hogy az oláh kémrendszer *nem volt eredménytelen*.

A hadüzenet előtt két nappal érkezett meg Brassóba a híressé vált Vecserdáné, akinek férje az Albina takarékpénztár igazgatója volt, később pedig a román érában brassói rendőrkapitány lett. Vecserdáné sürgősen meglátogatott egy román kapitányt, aki a brassói kórházban feküdt és akit a látogatás annyira helyrehozott, hogy *már másnap egészségesen utazhatott vissza Bukarestbe*.

Smadu kapitány vezette az első román őrjáratot Brassóba. És első dolga az volt, hogy lefényképeztette magát. Rajta kívül még hatszázan tették meg ezt és most nem is egy lemez *hasznossá vált a mi számunkra*.

Smadu kapitány nevéhez fűződik két brassói polgár-nak az elpusztulása is.

A főparancsnokság az Osztrák-Magyar Bank épületében helyezkedett el. Az első vizitet pedig a Zell-palotában tették a román főtisztek, mohón vetették rá magukat ott a német konzulátus hátrahagyott irataira és két éjszakán át égtek a villamos lámpák a palotában. Éjjel-nappal a konzulátus iratait forditgatták.

ORFEUM-HÖLGYEK ÉS EGYEBEK.

Nehéz is megmagyarázni, hogyan maradt akkor idejük bölcsebb foglalkozásra ; a többi között arra, hogy elüzzék az unalmát a *santán-hölgyek egész rajának, amely Bukarestből érkezett velük*. A hölgyek közt néhány furcsa otthoniassággal rendezkedett be s a közügyek iránt is érdeklődni kezdett ; már annyiban, hogy jó pénzért igazolványokat eszközölt ki a szabad járáskelésre, sőt az egyik brasovi oláh Pompadour *moziengedélyt* is szerzett már valami élelmes társas-cégnek. A főlszerelést Bukarestből szállította ide, de az előadásokat már nem kezdhette meg s a mieink így jutottak néhány mulatságos *boche-filmhez*, amelyet már nem tudtak visszaszállítani...

A román vezérkar egy héttel a bertalani harcok előtt átadta a várost *Pietraru* őrnagynak és a parancsnokságok lassankint Bukarest felé szivárogtak vissza.

Még akkor hire-hamva sem volt annak, hogy a németek mire készülnek és milyen fordulat következik, kalandos magyarázatokat fűztek a kommandók áthelyezéséhez ; közben pedig oláh cserkész-fiuk jöttek-mentek hírekkel, jelentésekkel, nagyban működött a kémsszervezet és egyben szorgalmasan rajzoltak a bajonettes méhek, gyűjtögetvén a lakásokból, ami kezük ügyébe került.

Ugyanazon a napon, amikor *Pietraru* őrnagy a parancsnokságot átvette, délután egy repülő jelent meg a város fölött és németnyelvű felhívásokat dobott

le : *Brassóiak, bizzatok, közeledünk, fel fogunk szabadtani titeket.* A románok fölszedték ezeket a röpcédulákat és egyuttal figyelmeztették a lakosságot, hogy minden darabot be kell szolgáltatni. A ravasz *Gazetta Transsylvania* pedig ilyenformán írt :

— Román repülők jelentek meg Brasov fölött és olyan tartalmu felhívásokat dobáltak le, amelyekkel ki akarták próbálni a brasoviak hűségét. Megállapítható, hogy csekélyszámu — nem román — kivétellel mindenki szeretettel és tisztelettel várja itt a teljes román szervezet kiépülését és Mare Romániának hűséges része lesz a mi Brasovunk.

Babonás pénteken, hatodikán utcazárlatot rendeltek el, még ekkor dördültek meg az első ágyuk Bertalan fölött. Akik a remegő város egy-egy utcájára kimerézkedtek, nagyon megjárta. A többi között elfogták *Paroch* serfőző két nevelt leányát s további sorsukról még mindig semmi hír nem érkezett.

Különösen Vecserda kapitány bánt rosszul a lakossággal, leirhatatlanul goromba volt, a szegény népet pofozta és így kiabált :

— Szokjátok meg, háboru van most, örüljetek ha éltek.

Ez a Vecserda jogot tanult, ügyvédnek készült és *zivataros mult* után lett az Albina igazgatója. Új hivatalát nem a rendcsinálásra, hanem orosz mintájú terror kifejtésére használta fel. Tanuskodik erről a kifosztott üzleteknek hosszú sora.

Jellemző az is, ahogyan *Robescu* tábornok beszélt a többi között *Rosenfeld* Dávid rőfös-boltjában :

— Mit jajgat maga ? Ha tíz évig hordanánk innen a holmit, még mindig maradna, annyijuk van. Hadd éljen jól már a szegény oláh is.

A rablást gondos célzatossággal végezték. Legszívesebben oly házakban, mint például a *dr. Zakariás Jánosé*, aki a *magyarság exponált vezérei* közt szerepelt mint képviselő, mint az ügyvédi kamara elnöke stb.

Az ittmaradt *Fabritius* helyettes polgármester leányának a házában is lakott egy sereg román tiszt, és ezek a magukkal hozott orfeumhölgyeket, akikkel éjszakánként dorbézoltak, képekkel, szőnyegekkel, különböző műtárgyakkal fizették ki. Groteszk látvány volt a nagy futás, amikor a hölgyek is menekültek és a kezükben zsinórra fűzve vitték az ezüstműt, hónuk alatt a képeket.

Kevésbé derűs látvány volt a *Reitenbach*-utcában, ahol három-négyszáz főnyi román csapat állt egy százados vezetésével, hogy a város szívébe vezető utcát védelmezze. Hirtelen shrapnel csapott közéjük s a katonák eszeveszetten futni kezdtek, mindent eldobálva, puskát, bornyut, kabátot, fölszerelést. *Nyolcvannégy sebesült és ötvennégy halott maradt ezen az egyetlen helyen.*

Nyolcadikán este állított be a városba az első magyar-osztrák őrjárat, mindössze két katona és egy zászlós. A bátor fiukat *Olteanu* mészáros több román katonával lelőtte. De egy tanu sem akadt ellene, bár a városban nyíltan beszéltek az esetről mindenfelé. *Oltean*ut elfogták és amikor szemébe mondták a vádat, azt felelte, hogy nem ő követte el a bűncselekedetet, hanem egy ismerőse, aki szintén mészáros, *Munteanu* a neve és a hegyekben bujdosik. Vállalkozott is rá, hogy felkutatja őt, de amikor ismeretlen vad vidékre sikerült csálnia a melléje rendelt katonákat, hirtelen eltűnt. A szívós katonák jóval később megtalálták, s mivel nem állt meg a felszólításukra, agyonlőtték.

Az egész brassói román uralomnak talán legjellemzőbb adaléka az, hogy a románok külön pótdót vetettek ki, össze is gyűlt nyolcvanhatezer korona, de a lelési jegye elveszett. Bűnügyi vizsgálat indult meg annak kiderítésére, hogy a pénzből ki és mennyit sikkasztott el, a nyomozás eredményét azonban már nem tudhatjuk.

OLÁH KIÁLTVÁNY.

A brassói oláh uralom legelső dokumentuma volt a következő proklamáció, amelyet a bevonulás után kaptunk :

Adott utasítás folytán tudomására hozzuk Brassó közönségének a román katonai parancsnokság szigorú rendeleteit.

Mai nappal *elmozdittatnak* Brassó város összes községi és rendőri hivatalnokai, mivel a város Románia birtokába került. A régi közigazgatás valamennyi tisztviselője tartozik a polgármesteri hivatalban megjelenni, ottan magukat önként föladni, ellenkező esetben föl lesznek keresve, letartóztatva és *rögtön agyonlővetve*.

Polgármesternek *Bailezsku* George dr. neveztetik ki azzal, hogy csak román községi tanácsosokat jelölhet ki. *Vecerdea* Nikole dr. rendőrkapitánynak lett kinevezve.

Brassó tizenkét legtekintélyesebb román polgára, valamint a helyi egyházközségek előljárói jelenjenek meg alulírt napon a polgármesteri hivatalban, ottan *negyven tekintélyes magyar és szász polgárnak névjegyzékét mutassák be, abból a célból, hogy ezek mint tuszok álljanak a katonai parancsnokság rendelkezésére*. Ezek a tuszok Derestye községbe fognak szállíttatni.

További rendelkezésig senkinek sem szabad a városból távozni.

Este fél nyolctól szigoruan tilos minden férfinak az utcákon megjelenni, ugyszintén tilos az utcán háromnál több személynek csoportosulni.

A nyilvános helyiségek csak este fél nyolcig maradhatnak nyitva. Minden boltnak nyitva kell lenni, árukat forgalomba bocsátani, ellenkező esetben erőszakkal kinyittatnak és az áruk elkoboztatnak.

A magánházak egész éjjel kivilágítandók. Az üresen hagyott házak katonai kutatásnak lesznek alávetve.

Mindennemű fegyver és katonai felszerelés beszállítandó. Akinél ilyen találtatik, rögtön agyon fog lővetni.

Tizezer kenyér és ötven vágómarha a katonai parancsnokság rendelkezésére bocsátandó.

A hatóság köteleztetik, hogy a magyar állami címert és a király arcképét mindenütt eltávolítsa. A hivatalos nyelv a román.

Kémkedés, katonák ellen irányuló merénylet azonnali agyonlövétéssel büntettedik.

Kelt, Brasov, augusztus 30-án. Baileszku, Vecerda

KESERŰ NAPLÓ.

A katonai rendőrség egyik tagjától kaptunk egy kis naplót, amelyet egy oláh fogolynál találtak, miután Brassót elfoglaltuk. Nem az oláh tiszt írta, hanem egy magyar tisztviselő, akitől elvette, a magyart pedig Romániába vitték és Azugában főbelőtték kémkedés gyanúja miatt.

Augusztus 28. Most már nem büntetik azt, aki vészhirességet gyárt arról, hogy Románia hadat üzen. Csoda. Hisz még csak a tömösi szorosban folyik a harc. Menekül, aki tud. A polgármester is, mert hadköteles. Fabricius végzi a dolgát. Rendőr kéne, mert a bolgárszegi oláhok már kezdik . . . Délután félnégykor adják át a várost a Vasut-utca elején Crainiceanu ezredesnek.

„Mi nem vagyunk rablók, mi katonák vagyunk — feleli az ezredes Fabriciusnak, aki kiméletet kér — nem kell tartaniok tőlünk.

Ötkor már képviselőtestületi ülés van, „megválasztják“ az új polgármestert Bajuleszku doktort.

Derestye-Hétfalu felől magyar sebesülteket hoznak, három 82-es bakát.

Augusztus 30. Ma szüntelenül oláh katonák vonultak el az ablak alatt. Megjelent az első kiáltvány.

Délután öt órára össze kell gyűlni a tuszoknak. Interálnak bennünket a Korona-szállóba.

Augusztus 31. Valakinek közbenjárására szabadon bocsátanak. A templomban Ferdinánd királyért kell imádkozni. Egy követ hoznak, amiből az „oláh dicsőség emléktábláját“ faragják — így mesélik. A követ a tömösi szorosból hozták, az obeliszkről. (Ezt Kis Sándor és székelyei emlékére állították, akik 28.000 oroszral szemben küzdöttek, hogy a magyar sereg visszavonulását fődözzék.)

Szeptember 5. Fogytán az élelem. Magyarok alig járnak erre. Az oláh ujság szidja a magyarokat és a szászokat. Ma 150 ágyut vittek el alattunk, számostam.

Szeptember 9. Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Gyergyószentmiklós elfoglalását jelenti az oláh ujság nagy örömmel. A 48-as ezred, amely tegnap vonult be, térzenét ad; nagyon kiöltöznek az oláh hölgyek.

Szeptember 14. Egy oláh hadnagy járt itt; kérdezősködött a műkincsekről. Pontosan tud mindenről, listával dolgozik. Reklamálja a régi keleti szőnyeget, a reformáció előtti korból való miseruhákat, Luthernek Honterushoz (az erdélyi reformátorhoz) intézett levelét, amit üveg alatt őrzünk a fekete templomban. És a Honterus-könyvtár unikumaival mi lesz? — Ma reggel fölrobbantották a Cenken az Árpád-szobrot. Három oláh is fölrobbant véle.

Szeptember 19. Már Székelyudvarhely elestét is trombitálja az oláh ujság. Növekszik az éhínség. Dr. Ottrobán nőtestvére haldoklik, mert nincs enni-valója. Ma összeállítottuk a magyarok névsorát: másfélszázan vagyunk itt. Herfurth evangélikus lelkészt letartóztatták, mert a fekete templom kincseit hiányosan leltározta, a szőnyeget be se irta. Azt mondják, rögtön elhurcolják Bukarestben.

Szeptember 24. Parancsra kinyíltak az összes boltok és kávéházak. Az élelmiszer olcsó, csakhogy kevés. A katonai parancsnokság kukoricát osztogat a nép-

nek, de leginkább az oláhok kapnak. A dohányt mind rekvirálták. — Hét „árulót” kivégeztek.

Szeptember 30. Tegnap óta közelebbről hallatszik az ágyudörgés. Épp egy hónapja mult a bevonulásnak. Nagyön féltjük a tuszokat (Meissl plébános, Szent-andrássy postatanácsos, Kertsch téglagyáros, Gönczi hivatalnok, Eitel gyáros, Salamon ügynök, Kammer kereskedő, Veith korcsmáros, Fogarascher hivatalnok a Zell-gyárban, Rottenbacher és Gundel polgárok meg Herfurth szász lelkész, akit már elvíttek. Azt hallom, értem is eljönnek. A szegény perselyt is feltörtem már és kiosztottam a tartalmát szegény magyarok közt. Ágyuzástól reszketnek az ablakok, de mi is

AZ UTCAI HARCOK UTÁN.

Véres vasárnap zajlott le itt. Igazán zajlott, valóban véresen. De eldöntötte Brassó sorsát. A várostól északra folyt legnagyobb heveességgel a küzdés, az oláhok föl akarták tartóztatni balszárnnyunkat. Közben délről német, nyugatról magyar csapatok jutottak a városig, hogy oldalba támadják az oláhokat.

A brassó-bertalani vasuti állomásnál beásta magát az oláhok csapata a töltés mögé. Várta frontális támadásunkat. Ehelyett oldalról kapott váratlanul végigseprő gépfegyver-tűzet. Mészárlás volt ez, tömeg-mészárlás. Az ellenség megíngott, hátrált.

Brassótól délre és a hegyoldali külvárosban makacs utcai harc folyt, de onnan is hátrálni kellett az oláhoknak. Az utcai harcban honvédek rohamoztak, főképp ők foglalták vissza Brassót.

Most a pályaudvar közelében pusztít még a tűz. Több gyártelep égett le. A házak már alig szenvedtek. A főtéren tíz elfoglalt ágyu áll. Ugyanannyi a városon kívül. Szakadatlanul hozzák a foglyokat. Smadu kapitány a szemét törli; oly furcsa a síró férfi, ha oláh tiszt is.

De van rá oka. Most már három jó oláh sereg pusztult el s aligha remélik már a Tiszáig való eljutást. A magyar katonák rögtön tovább mentek az oláh határ felé. *Hinterlandos csehek* jönnek a helyükbe. A lakosság előre fél.

EGY CSODÁLATOS KALAND.

Sok-sok epizódot hallottunk a román rémuralomról, természetesen, hogy valamennyit nem jegyezhetjük fel, de itt közlünk egyet, amely igazán szokatlan, sőt fantasztikus.

Brassóban maradt Weisz Ignác ügyvéd és lapszerkesztő, aki régóta túl van a katonakoron és amint mondta, azért nem ment el, hogy legyen, aki a magyarság érdekeit képviselje s kellő módon tud is a románok nyelvén beszélni. Weiszt túsul vitték magukkal, mert a kivonulás előtt való napon arról értesültek, hogy kompromittáló naplót vezet.

A román katonai nyomozóosztály egyik detektívje megkérdezte tőle, hogy hol van az a napló.

— Nem vezettem én naplót — felelte Weisz — csak följegyeztem egyet-mást.

— Elég! Jösz a parancsnokhoz.

Már akkor mindenki futott. *Derestyéig* hurcolták magukkal, ott egy román főisztet találtak, és megkérdezték tőle, hogy mit csináljanak a magyar ügyvéddel. A parancsnok legyintett és csak ezt mondta:

— Puski!

A katonák továbbvitték. Egy helyen valami árkon kellett átjutni.

— Ugorj át, magyar kutya! — kiáltottak rá.

— Nem tudok.

Csak átmászott. A katonák az árok innenső partján maradtak és egyszerre hárman tüzeltek a védetlen emberre. *Haslövést kapott és a kezét is átfúrta két golyó. Lerugták az árokba, rákapartak kevés földet, s*

miután kifosztották, egy szál ingben otthagyták az árok-sírbán.

Két nap mulva német szanitécek találták meg véletlenül az ügyvédet. Most a brassói vöröskereszt kórházban fekszik és jókedvűen meséli: semmije se maradt, mindenéből kifosztották, de az élete megvan.

(Itt 40 sort nem engedtek.)

A KIFOSZTOTT „BURZN”.

Végig a szép és termékeny Burzn-on, a Burzenlandon, amint a lakosság itt a *Barcaságot* nevezi, csaknem minden községben tisztán látszik az oláhok dúlásának a nyoma. Még azok is, akiket az oláhok heteken át békében hagytak, vagy akik furcsa körülmények között visszakapták az értékeik jelentős részét, súlyosan nyomasztó helyzetben vannak.

Bolgárszegen, Brassó külvárosában a lakosság mind összehordta az oláh templomba azt, aminek a betörés idején lábakelt. Nagyrészt azzal a megokolással, hogy el *kellett* fogadni az oláh katonaságtól a zsákmányt, mert különben meggyült volna a bajuk. Alig hogy a behordást megkezdték, a nagyméretű templom hajója már az első napon elégtelennek bizonyult a holmi befogadására. Aranygyűrűtől gyermeklőig, hintótól koporsóig, sőt ökrösszekérig összegyült ott mindenféle. Állatok, bornyak, hivalyok, ökrök is akadtak, a krumpli pedig a templom körül tíz méter magasságban halmozódott fel. Hoztak új cipőket teli ékszerekkel amikre azt mondták, hogy „az oláh katonák dobták be az oláh lakosok ablakán a gyors menekülés közben, ilyen magyarázattal:

— Ha már nem bírjuk el mindet, jobb lesz nektek, mint a kutya magyaroknak.

Az okos szászok a barcasági községekben *józanul* próbáltak beszélni a főbbrangu oláh tisztekkel, „testületi” megvesztegetést is bőven alkalmaztak és

valóban nem rabolták ki az ilyen szászokat. De a *kiméleti idő hirtelen véget, ért amikor az oláhok vereséget szenvedtek*, mert a rendetlen visszavonulás közben szabadjára ereszkedett a fosztogatás, valamint a lakosság bántalmazása.

Szászhermányban nagyon meggyötörték és magukkal is vitték *Thiess Jánost*, csupán azért, mert egy oláh besugó azzal vádolta, hogy ő szedte le éjszaka a templomról az oláh zászlót.

Hasonló módon járt *Höltövényben* az oláh pap, mert amikor ott oláh katonákat temettek el, nem akart olyan beszédet mondani, amelyben dicsőíteni kellett volna *Mare Romániát*.

Loptak, gyújtogattak és öltek itt, valamint *Krizba* községben és *Rozsnyón*, ahonnan tiz szászt vittek magukkal tuszul, de nem messzire, mert utközből legyilkolták őket.

Ugyanez történt a *miklósvári* Bokor Jánossal és Gyöngye Józseffel. Rajtuk kívül eltűnt az oláhok által kinevezett bíró is, de ez „önként távozott”.

Kifosztották *Ágostonfalvát*, *Nagyajtát*, továbbá *Kisköpecet*, ahol legszomorubb képet a bányaigazgatóság háza mutat.

Feketehalmon a román pap mentette meg a községi előljáróság egyik tagját, *Dezsér Józsefet*, de a kivételesen derék pap nem érkezett elég korán a mészárlás színhelyére, mert az oláh katonai parancsnok addigra már kivégeztette az előljáróság többi tagját. Mindössze azért, mert egy magyar járőr, amelyről tudomása sem volt a községi előljáróságnak, a határban lelőtt egy oláh altisztet.

A FOGARASI DULÁS.

(Itt 30 sort nem engedtek.)

Fogarasmegye lakóinak kilencvenkét százaléka román, szinte magától értetődő tehát az, hogy az

ellenséges érzület széltében-hosszában megnyilvánult a magyar állami érdekekkel, a lakossággal és a mi katonáinkkal szemben egyaránt. Atrocitások a román hadsereg részéről, különösen a megszállás elején, tényleg alig történtek. A románok nyíltan hirdették, hogy ez a legősibb román föld és a románság történelmi jogai között mindig ehhez tartották leginkább „jussukat“.

— *Cara noastra!* (A mi völgyünk) — kiáltották mámorosan a román katonák, amikor az Olt völgyén át leereszkedtek.

Egészen biztosra vették, hogy ezt a területet meg is tartják és ezért a tisztjeik úgy rendelkeztek, hogy ne romboljanak a katonák. Vigyáztak is *azokban a községekben, ahol románok laknak*. Négy olyan helység van ebben a megyében, ahol nagyobb számmal élnek magyarok, és ezeket iszonyuan feldúlták. Főképp a tisztviselők lakásaiban pusztítottak kíméletlenül.

(Itt 15 sort nem engedtek.)

A fogarasi adatokat elsősorban Széll József főispántól kaptam.

Hatalmas állami intézmény készült el itt épp a román betörés előtt: *a félezer ágyas rokkantügyi kórház*, amelyet szeptember elején akartak megnyitni. Teljesen kifosztották a pavillonrendszerű kórház valamennyi épületét. Körülbelül száznyolcvanezer koronát ért maga a berendezés, a felhalmozott élelmiszerekkel. Ennek a háromnegyed része megsemmisült.

Hasonló volt a dulas *Feleken*, ahol csinos szanatórium épült; még az ágyakat is kidobálták ennek a szobáiból és istállóul rendezték be. A főorvos itt egy dr. *Sapjănu* Take nevű román ezredorvos volt, aki dr. *Segai* Zsigmond körorvosnak az egész könyvtárát is összekarolta. A Keserő-féle patikát szintén kirabolták s karakterisztikus, — amit több más helységben

is egybehangzón mondtak a román tisztekről — hogy elsősorban az *arcfestékeket, kenőcsöket, parfümöket* vágták mindenütt zsebre.

*Nagydisznó*ról elszállították a szövőipari szakiskola összes gépeit.

*Talmács*ról az erdőipari részvénytársaság berendezését, az állomási épületből a távirógépeket és az órákat, valamint a falunak az egész gabonakészletét. Gyujtogatni itt nem tudtak és kétezer szarvasmarhát, valamint juhot is itt kellett hagyniok, mert hirtelen a mi ágyutüzünkbe kerültek és rendkívül gyorsan visszatakarodtak a román földre.

*Persány*ban sem gyujtogattak, de azért a község mégis nagymértékben megrongálódott, mert véres harc folyt a közelében és az ágyugolyók vitték el számos épületnek a tetejét, vagy döntötték romba a falait.

A Töröcsvár fölött levő *Zernesten* kirabolták az evangélikus templomot, valamint a két gyárat, de már innen a gépek nagy részét nem tudták elvinni, tehát egyszerűen csak összetörték.

A KARDOS MENYECSKÉK.

A 2200 méteres *Királykő*nél egy kis tragédia történt: megfordítottja a *Barbe Bleu* borzongatóan érdekes legendájának. Itt nem a vérontó kékszakállas lovag rejtegette a fiatal nőket, hanem magyar asszonyok ejtettek foglyul román lovagokat.

Ez röviden úgy történt, hogy a fiatal asszonyhusra éhes oláh katonák elől az uttalan, szakadékos erdő mélyén egy barlangban rejtőzködtek el és ha olykor-olykor egy-két tagu román őrjárat vetődött arra, a bátor asszonyok kasza-balta segítségével ártalmatlanná tették, megköztözték és foglyul ejtették.

A románok keresték ugyan később az eltűnteket, de a megtorlásra már nem volt idejük, futniok kellett

és a vitéz magyar parasztasszonyok öt foglyot adtak át a katonai hatóságnak. Egy kicsit megtépázták, egy kicsit megpofozták, de a vérüket nem vették, sőt becsületesen élelmezték is őket a fogságukban.

A MEGYESZÉKHELY SZENVEDÉSE.

Az első hivatalos és hiteles adatok ezek, amelyek a bizonytalan, szállongó hírek után a fogarasi román uralomról beszámolnak.

Külsőleg a város alig szenvedett, jóformán nyoma sem látszik az oláhjárásnak. A lakások egy része is teljesen épen maradt, az *oláh házakból* egy gyufaszálat sem vittek el.

(Itt 20 sort nem engedtek.)

Annál csunyább képet mutatnak a középületek. Első sorban a megyeházát érdemes megnézni. A kép nagyjában ugyanaz, amilyennek a csíkszeredai megyeházát leírtuk, amikor *Gyalokay* főispán ott végigkalauzolt bennünket. A díszteremben a régi arcképek fejét *kibicskálták*, a magyar urak szívét a képeken fölhasították. De praktikus munkát is végeztek: elloptak a többi között hat új írógépet, tízezer iv papírt és minden hasonló, csak némileg is használható tárgyat.

A királyi járásbiróság leirhatatlan módon bemocskolva, szétrongálva, a berendezés tárgyai ellopva.

Az adóhivatal sértetlen maradt, mert a román katonák *bizalmas* értesítést kaptak, hogy *nem érdemes ott betörni*, a mieink elvittek minden értéket.

A ménesbirtok igazgatósági épülete teljesen földulva, még a telefonszekrényeket is ellopták. A ménesbirtok igazgatójának, *Szabó* Károlynak, valamint intézőjének, *Héjjas* Pálnak és az összes többi alkalmazottnak a lakásait is kirabolták. Ugyanaz a sors

erte Wenk Ágost műszaki tanácsos, Hersényi polgármester és Bokros főszolgabíró lakását.

Bevonulásuk alkalmával a főispán lakásán találták Szabó Tódor megyei hajdut, aki a meneküléskor azt mondta, hogy ő bizony nem szöki az oláhok elől, majd itt marad „helyettes főispánnak”. A vén süket hajdut bízták meg hát a megyeháza őrzésével. Az oláhok eleinte azt hitték, hogy bárgyunak tetteti magát, mert több kérdésükre nem felelt a süketsége miatt.

— *Vége már itt a magyar diszröngynek!* — kiáltották a fülébe és lehúzták róla az uniformist.

Egy hadnagy pedig ráordított:

— Tudjuk, hogy a főispán nagy vadász, először is add elő a bundáit. Ha nem kapjuk meg szépen, lelövetünk mint egy kutyát.

Az egész házat átkutatták aztán, bombát, pokolgépet kerestek benne. Csak a levéltárnak régi hatalmas ajtaját nem tudták kinyitni.

A lefokozott „helyettes főispánt” becsukták, tíz napig tartották fogságban és az alatt kiűritették a megyeházát a főispán lakásával együtt. Az egész háztartási berendezést, az ágyneműt, a porcellánt, még a butorokat és a főispán három kocsiját is elvitték. Távozásuk után csak szemét maradt a kilencszobás urlakásban.

Pedig előkelő férfit lakott itt, maga Grigore Simionescu tábornok, a IV. gyaloghadosztály parancsnoka. A hivatal is ott volt. Viszont oláh hölgyek is csinos számmal laktak a tágas épületben. A tábornok ur a trénnel szállíttatta el dus zsákmányát, még a teljes konyhaberendezésről sem feledkezvén meg.

(Itt 20 sort nem engedtek.)

A megszállás első napjában az új városi vezetőség igazolványokat adott ki:

(Itt 5 sort nem engedtek.)

Teljes szabadságot élvezett az, akinek ilyen igazolványa volt, aki pedig nem tudott kapni, azt lépten-nyomon puskatussal verték.

(Itt 30 sort nem engedtek.)

Elhurcoltak az oláhok tizenegy német apácát is a fogarasi kórházból.

A románok számos tust is elvittek magukkal: Simon Jenő római katolikus lelkészt, a szentferenc-rendi exprovinciálist, Balla Károlyt, az ősz református lelkészt és még tizenkét más polgárt. Simon Jenő súlyos beteg volt és nem tudott járni, annyira meg is látszott rajta a súlyos állapota, hogy két napi fogság után közvetlenül a távozásuk előtt elbocsájtották. Helyette azonban magukkal hurcolták Gábor Mihály ferencrendi áldozárt Brassó felé. Eltűnt továbbá a románokkal Laurics Gyula szász háztulajdonos, valamint Ráth Henrik mészárosmester, Kovács polgármesterhelyettes, Sziklai Ferenc stb., akikről azóta semmi pozitív hír nincs.

(Itt 50 sort nem engedtek.)

A fogarasi járásbiróságon, a fogház 4-es cellájában láthatjuk az elhurcolt túsok emlékét:

Gedenk-Blatt
als Geisel theilfen diese Zelle
vom 17/IX. bis X. 1916
Johann Kovács, Karl Balla,
Michael Wolf, Franz Cekeli,
Johann Rozsonday

*

De sokkal érdekesebb látványosság kínálkozik most az ősrégi várkastélyban, amelyet — úgy mondják — még Apor vajda építtetett a törökök ellen. Ez a négyszögletű alacsony tornyu várkastély, amely évtizedek óta lakatlan volt, most teli van ezerféle holmival.

Furcsa kiállítás, amelynek célja, hogy az össze szedett holmiból kiválogathassa a magáét a sok visszatérő. Mig az oláhok itt voltak, szétvitték ők és a környék lakói a butort, ágyneműt, ruhafélét stb. Aztán a csendőrök szedték össze, de részben önként is visszahozták, — akár a bolgárszegi oláhok Brassóban — főképp Galacról, amely Fogarassal szemközt az Olt jobbpartján van, meg „a fejedelemasszony kerti majorján túlról“. De a Radul Negru vár környékéről, meg Sárkányról, Sinkáról, Vledényről is.

Különböző termekben, szép rendben láthatók a párnák, paplanok, dunyhák, aztán férfi- és női fehérneműk, aztán órák, székek, pamlagok, függönyök, aztán üveg- és porcellán-féle, aztán felsőruhák, díszmagyarok, színházi rekvizitumok is.

Kétszáz kocsiira való holmi vagy huszonöt nagy teremben, amint dr. Reisz Árpád a városi tanács megbízásából rendbeszedte.

Itt és a környéken egyébként rengeteg dolga lesz a sok ügyésznek, annyi volt az áruló.

Polgárőrséget szerveztek az oláh betörés után, fogarasi cigányokból. Egy karszalag, egy oláh pecsét — kész volt a polgárőr, aki leginkább rekvirálással foglalkozott. Összerekviráltak mindent, ami a kezük ügyébe esett.

A város ügyeit dr. Pralea Victor ügyvéd, mint polgármester és Stojhicia Juon irnok, mint Pralea helyettese vezették. Hogyan? Legjobb válasz: együtt távoztak a menekülő oláh sereggel. Magukkal vitték dr. Pertia Titusz főorvost is.

KÉT TŰZ KÖZT.

Nagyszeben . . .

Nagyszebennek egészen furcsa helyzete volt sokáig a két front közt. Az ellenséges őrzérek olykor a város területén lövöldöztek egymásra s az oláhok leginkább szeptember 19-től 22-ig ágyúzták a remegő várost.

Körülbelül hétezer lakos maradt otthon a harmincötezerből. A rendőrség, tűzoltóság, városi tisztikar egyrésze folyton szolgálatban volt Dörr Albert polgármester vezetésével. A tisztviselők közül csak hárman menekültek el.

Két hölgy arra is vállalkozott, hogy kiment a városban maradt gyermekeket, akiket betegség és éhínség is fenyegetett. A két hölgy: gróf *Bethlen* Istvánné és báró *Bornemisza* Elemérné husz szekérrel értek Szeben alá. Bemenni nem tudtak, mert az oláhok ágyúzták. Várakozni kellett. Gróf *Bánffy* Miklós, aki elkísérte autóján az uriaszonyokat, nem engedte be őket, de mihelyt az ágyúzás megszűnt, gyorsan hozzáfogtak a mentéshez.

Kihozták a gyermek-menedékhely harminc apróságát az ovodából hetvenet, a Theresianumból pedig minden árva gyereket. Utközben még utánuk ágyúztak az oláhok sötét éjszaka, de azért szerencsésen elvitték a gyerekeket Kolozsvárig.

Az ostrom kezdetén, a nagy ijedtségben persze minden boltot becsuktak, de aztán lassankint elmúlt a pánik, néhány üzlet megnyílt, jöttek a mi katonáink, husadika után pedig már a kávéházak, éttermek és cukrászüzletek is megnyíltak.

A helyzet oly különösen alakult, hogy az ostrom alatt ki-be jártak az emberek s minden értékes holmit megmentettek. A nagy térről, Erdély egykori kormányzójának báró Bruckenthal Sámuelnek palotájából kivitték a képeket (ezerkétszáznál több volt), a drága könyveket, kéziratokat, incunabulumokat,

érmeket és más műkincseket a szász muzeumból is. Páncélvonat járt állandóan ide-oda.

Megjelent a helyi német ujság is, amelynek vezetőcikkeit leginkább a katonai állomásparancsnok írta.

A várost szeptember 26-ig magyar honvédek, öreg népfölkelők védték, csak akkor kezdtek megérkezni a németek.

Óriási izgalommal várták a hírt a vöröstoronyi szorosból. Ez a határhely mindig válságos pont volt számunkra, Hunyadi János itt győzte le a törököt; Bem apó 49-ben itt verte vissza az első orosz inváziót.

Végre megjött a hír: a bajorok nagy kerülője sikerült, a szorost megszállták, — részletezni nem akarunk itt — Corbescu tábornok csapatait Nagyszebennél megverték s a szoros felé kergették, ahol elpusztultak.

A SZÉNVIDÉKEN.

Azt mondják, hogy ez a tájék szenvedett — persze aránylag — legkevesebbet az oláh betöréstől. A Zsilvölgy medencéjében úgy telepedtek meg az oláhok, mintha örökké ott is maradnának. A kőszénbánya-telepeken már oláh mérnökök dolgoztak, — de alaposan pusztítottak is a kivonulás előtt.

Négyszázharminc községe van Hunyadmegyének. Hivatalosan kiűritették a dévai és marosillyel járásnak azt a részét, amely a Maros balpartján van, továbbá az egész vajdahunyadi, szászvárosi, hátszegi puji és petrozsényi járást. Dévát, a megyeszékhelyt azonban nem tudták elérni az oláhok, csak ötven kilométerre voltak onnan.

Itt is az volt a szerencse, ami Marostordában eleinte: nem tudták az oláhok, hogy oly gyöngék vagyunk, oly védtelenek. A híres *Szivó*-dandár egyik kapitánya mesélte:

— Az Orsovánál hirtelenül elvágott oláh divízió ezredese mondta, hogy *ha idejekorán ösmerik a helyzetet, a rosiorik már egy héttel a hadüzenet után a kolozsvári Nyehó-ban ebédelték volna.* Egy kicsit igaza is volt . . . Így lassacskán összeszedhettük a mi csapatainkat. November elején már hátrálni keztek az oláhok és Lupascu tábornok divíziója 16-án elérte Boclestit, visszavonult az Olt mögé. Két hét alatt elfogyott a municiójuk teljesen s megadták magukat Szivó ezredesnek. Nagyon kínos helyzetbe szorítottuk őket, az már igaz. Tizennyolc napig voltak körülráva, se Krajova, se Bukarést felé nem tudtak közlekedni, a szebeni sereg pedig már nem létezett akkor. Két repülőgépet, amelyek segítséget akartak kérni, a németek lelőtték. A harcnak csak megadás lehetett a vége, úgy elvágtuk őket . . .

COLONEL COCORESCU KIÁLTVÁNYA.

Az oláh uralomnak több mulatságos dokumentumát kaptuk meg Petrozsény városban. Ilyen az úgynevezett *Proclamatíune* is, eredeti nyakatekert magyarságával.

Az oláh uralom keserves adatai között. a rekordfutó Cocorescu tábornok kiáltványának magyar műremekét hűséges másolatban plántálom ide:

Felhívás!

Első Ferdinand ő Felségének, Romániai Királynak magas parancsára, átleptünk az osztrák magyar monárhia földjére. A legyobb akarattal leptünk be Petrozsénybe a polgárok javára, azok családjaira és azoknak összes vagyonaira. A

lakosság legyen nyugatt és ne féljen, mert a mai romániai civilizáció meg hozza a jövő romániai civilizációját.

Mindenféle sérelem tiszteimtől, altiszteimtől és Katonaimtól, melyek az én parancsnokságom alatt állnak, velem közölendő.

Mindezekért megkívánom az egész lakosságtól a legnagyobb alázatosságot az uralkodó ország törvényei iránt, valamint összes rendeleteimnek melyek, különböző parancsnakoktól a belakoltatás, requirálás, mindennemű katonai munkákra stb. vonatkoznak.

A mai községi tanács, melyik következőkből áll:

Hácker Márton, főbíró

Kráusz Lószef, bíró

Bányai Lószef,

Liban Ilie,

Dan Popa,

Licskó János,

Kalath János

Florescu János

} Községi tanácsstagok

Benedek Sándor, I legyző

Farkas Miklos, II legyző

Solymosy Ernő, III legyző.

A következő kikkel lesznek pótolva:

Popp Emil, Főbíró

Dombora László, Bíró

Sokol Donisius, I legyző

Ioanovics János, II legyző

Manitiu János, III legyző

Farkas János

Sotinga István

Florescu János

Sotinga János

Arad János

Sotinga János Lazureanu

} Községi tanácsstagok

A volt községi tanács az egész községi vagyont, valamint Augustus hó 16—29-ig rendbehozott irattárt, át fogja adni az új községi tanácsnak.

Az átadás és a vétel a községi vagyonról jegyzőkönyvbe lesz véve, melyik nekem holnap reggel 11 óra 30 perczkor bemutatandó.

Az új községi tanácsnak a következő kötelleségeket adom:

1) Az összes nyilvános épületeken legyen a román nemzeti kek-sárga-piros lobogo feltűzve.

2) A Kossuth Lajos föutca holnaptól kezdve **Regele Ferdinand I** nevet kapja.

3) Az összes lakosságnak, háztulaidosoknak, kereskedőknek és gyárosoknak tudomására kell adni román, német és magyar nyelven, hogy mindennapi munkájukat minden félelem nélkül felvehetik.

A mindennapi munka megkezdéséhez, ha a szükség kívánja, hozzám lehet fordulni tanácsért.

4) A katonai hatoságnak mindenkor rendelkezésére fog állni.

5) Felfogügyelni, hogy a lakosság a mindenkori katonai parancsnokságnak eleget fog tenni, az elenszegülőket pedig feljeleni.

6) Eltiltja a lakosságot az utazákon tömegesen vagy az utczasarkokon tartzkodását.

Az összes parancsnokok ezen rendeleteket, a jelen felhívásban, az ő hatásköreiben nyilvánoságra hozzák.

Kiadott a Jiu hadiszálás parancsnokságától, Petrozsény 1916 Augustus hó 16-án.

Colonel (s), D. I. COCORESCU.

Az oláhok különben váratlanul törtek be ide is. Épp zászlóavató-ünnepséget rendeztek a bányászok s fölülről kaptak biztosítást, hogy nyugodtan szórakozhatnak. Éjszaka verte föl aztán őket a bányakürt hatszoros vészjele.

Kevés híján tizezer lakosa van a bányavárosnak, tessék elképzelni az éjszakai jajveszékelést. Már akkor előrehatolt három oláh ezred a Vulkán-szoroson. Keserves Termopile-variáció következett a kis bányásszászlóalj és a teljes tűzérséggel jött oláh ezredek közt. Nem volt a helyzet más a szurduki szorosban sem. Megérdemlik a bányászok, hogy tisztelettel emlegessük őket. Nekik köszönhetette a nép, hogy legalább részben futhatott.

És az aradi üzletvezetőség azt felelte az állomásfőnököknek, hogy nem tud a hadüzenetről. A jajveszékelőknek várni kellett reggelig, csak hat órakor indulhatott el az első menekülő-vonat. A második vonat

már sortüzet kapott: kilenc halottal és huszonöt sebesülttel érkezett Petrozsényba.

A vulkániak nem is indulhattak, mert az oláhok elvágták arra a vasutat. Gyalog, rettentő bajban kinlódtak át a hegyeken vagy háromezren. Nagyon sok kis gyermek elpusztult.

(Itt 120 sort nem engedtek.)

**TÖMEGGYILKOSSÁG
A SZÉKELYEK KÖZT**

EGY BÜNÜGYI NYOMOZÁS

A VI. hadsereg parancsnokságánál.

Csodálatos *bűnügyi rejtélyek* is merültek föl az oláh betörés után ebben a szép szomorú Székelyországban, olyan monstre-gyilkosságok, amelyeknek okaít elszörnyedő bámulattal keresték a katonai és polgári hatóságok egyaránt, mert bővelkedtek titokzatosnak látszó részletekben. Ma már alig van rejtély; amikor a vérfürdős községekben jártunk, épp akkor folytatták le a nyomozást és megtalálták a különös *büntettek nyitját* is.

A legfontosabb nyomozást itt a gyergyószentmiklósi csendőrszakasz emberei végezték, mert a gyorsan előnyomuló katonaságnak már nem is volt ideje rá, hogy teljes világosságot derítsen a székely Bertalan-éjszakákra.

(Itt 4 sort nem engedtek.)

Érdemes a fölemlítésre, hogy az oláh büntettek kinyomozását főképp Javorszky József csendőrmester és dr. Szoboszlai József népfőlkelő szakaszvezető végezte.

A legnagyobb gazságok pedig *Sóváraddon* történtek október másodika és ötödike között, valamint *Szovátán* szeptember harmincadikától október hatodikálg. Lassankint beszállingóztak az *erdei bujdosók*, a *havasi hajléktalanok* és sorra kihallgatták őket. Hat

komoly tanu és rajtuk kívül Horváth István községi bíró, aki Sóváradon maradt, kimerítő vallomást tett a gyanus eseményekről.

Könyhullajtón, akadozva előadott hosszú vallomásokat a következő leírásban próbáljuk tömöríteni.

A SÓVÁRADI VÉRFÜRDŐ.

A román katonák szeptember másodikán törtek be Sóváradra és október ötödikén reggel menekültek pánikszerűen a mi csapataink elől Szováta felé. A közbeeső idő alatt minden lakást feldúltak, a berendezést megdézsmálták, az egész lóállományt, sertést, marhát elhajtották, a majorságot elpusztították, sőt innen még az egész gabonát is elvitték. A körjegyzői és a lelkészi hivatalban szétszórták az iratokat, a kasszákat szakértők megfűrták és jól megrakodva, *mint hadifoglyokat elcipellék magukkal a következőket:*

Szőcs Ferenc *nyolcvanéves,*

Szőcs Árpád *tizenkétéves,*

Ujfalui Mózes *hatvanéves,*

Zsigmond István *tizenöt éves,*

Ráduly Ferenc *hatvanéves,*

Katona Sándor *hatvankétéves,*

Katonáné Szopós Lidia *ötvenhat éves,*

Kacsó Mihályné Madarász Lidia *hatvanhétéves,*

Vas Jullanna *hetven éves,*

Szűcs Lina *ötven éves,*

Vas Ferenc *hetven és neje ötvenkilenc éves,*

Jónás Márton *hetven éves,*

Pintye Lázár *nyolcvannégy éves.*

Ezek közül egy sem tért vissza és komoly adatokból következtetik, hogy az oláhok *valamennyit legyilkolták.*

Eddig megtalálták Ráduly Ferenc, Katona Sándor és felesége holttestét Sóvárad határában az országúton. *Mind a hármat leszúrták.*

A csendőrök felkutatják úgy az erdei utakat, mint a lakásokat és új meg új, elfeketült vérű holttesteket találnak, amelyek nagyrészt a hirhedt Vana-torilor-ok (az oláh vadászok) áldozatai. *Sóváradi lakásukon meggyilkolva találták a következőket:*

Vas Péter nyolcvannégyéves (*megfojtották*).

Madarász Elek hatvanötéves (*agyonlőtték*).

Zsigmond Sándor nyolcvankétéves (*kétszer belelőtték és agyonszúrták*).

Özvegy Nagy Jánosné nyolcvankétéves (*több golyó ölte meg*).

Reksán Miklós hetvenkétéves (*leszúrták*).

Vas Gábor nyolcvanhatéves (*megfojtották*).

Bíró Sándor telepén a szabadban egy ismeretlen, körülbelül nyolcvanesztendős nőre akadtak, akinek mellét golyó fúrta át. Özvegy Nagy Jánosné agyonlövétése alkalmával pedig az oláh vérengzők a hetvenháromesztendős özvegy *Sántha* Gedeonnéra is rálőtték, de a golyó csak a jobbkezét fúrta át és nem veszélyes a sérülése.

Örülteket is meggyilkoltak az oláhok. Dicsőszentmártonban nagy, modern elmebajos telep volt, amely humánus módszerrel ápolta a betegeket és a derék székely nép sok ilyen szerencsétlent elvállalt házi-ápolásra. A tébolyult, illetve hülye emberek közül az oláhok legyilkolták a negyvennégyéves *Elek* Károlyt, továbbá golyóval pusztították el a harmincötéves *Bíró* Mátyást.

Összesen tizenkét férfi és női holttestet találtak így a lakásokban. Halálos betegen feküdt továbbá *Bíró* Béniné, született *Kovács* Ágnes hetvenkétéves asszony, aki ellen két oláh katona *gonosz merényletet követett* el s aztán megverte.

Eltűntek a megszállás ideje alatt, amint a nyomozás utólag megállapította:

Bíró Benjámin hetvenéves,

Bíró Péter Mózes és neje hetvenéves,

Bíró Béni Mózes ötvenötéves,
B. Kovács Mihály nyolcvanhatéves,
Abady József hatvanötéves.

A tanuk vallomása szerint az oláhok rendes módszere volt az, hogy *addig kinozták a lakosokat, amíg minden pénzüket elő nem adták. És hogy föllebbvalóik őket felelősségre ne vonhassák, a kiraboltakat egyszerűen megölték valami rejtkehelyen.*

Néhánynak azonban mégis sikerült megmenekülnie, ezek között volt Vas Ferencné, akitől száznegyven koronát és Kovács Mihály, akitől százhusz koronát szedtek el, valamint Horváth községi bíró, akitől kétszázhusz koronáján kívül a községi pecsét-nyomót is elrekvirálták, aminek a segítségével még külön, kisebb csalásokat is követtek el.

Sóváraddon, amely körül makacs ütközet is dult, *ellenséges gránáttól tüzet fogott és teljesen elégett Szőcs Márton, Szőcs Elek, Páskó Miklós, Páskó Imre* összes gazdasági épülete, továbbá Győr Józsefné és Vas Ferenc Pál háza.

A tizenkét holttestet a mi katonáink temették el és a csendőrök folytatják az oláh visszavonulás egész útjának az átkutatását.

A SZOVÁTAI BORZALMAK.

Szovátán, amely sósfürdőjéről országszerte nevezetes, sokkal dúsabb zsákmányt találtak az oláh fosztogatók. A *Medvetó* körül sorra járták az összes nyaralókat és magukkal vitték, ami értékeset találtak bennük. Így történt báró Zeyk volt főispán, Dessewffy Arisztid képviselőházi elnöki tanácsos, Sándor János belügyminiszter és gróf Beldi Ferenc villáiban. A nagyvendéglő kigyulladt és leégett a Beldi-féle, fából épült nyaraló is. De ez volt a kisebb baj. Hogy sok lakást feldúltak, hogy az állatokat el-

hajtották és a gabonát elhurcolták, itt az csak természetes. A harci kártól sem kimélte meg a sors ezt a helyet, *gránáttól huszonhét ház égett le a föld színéig.* Az úgynevezett Tyukász-tetőről bombázták a helységet *gyújtó-gránátokkal.*

Már a bevonulás első napján *kétszáznegyvenkilenc* embert kísértek át az oláhok parajdi táborukba. Négy napig ott tartották őket s ezalatt csak egyszer kaptak kis darab kenyeret. Nyugodtan, teljesen alaposan kikutatták valamennyit, minden értékes holmit elszedtek tőlük, a csizmát lehúzták a lábukról, a süveget fejükről, a bekecsét vállukról, aztán szabadonbocsátották valamennyit: korbáccsal kergették széjjel őket.

Megbánták, ügylátszik, ezt a jóságukat, mert később összefogdosták és magukkal vitték a következőket:

Korondi Miklós *hetvenkétéves,*
Pál András *ötvenhatéves,*
Jakab Márton *hatvanéves,*
Forilia János *nyolcvanéves,*
Arz József *hetvenötéves,*
Medgyes T. József *hatvanéves,*
Papp András *hatvanéves,*
Bíró Dániel és neje *ötvennyolcéves,*
Sipos Eszter *hatvanéves,*
Márton József *ötvennyolcéves,*
Márton Józsefné *ötvenhatéves,*
Márton Anna *kilencéves,*
Kiss Miklós *hetvenkilencéves.*

Ezek közül Parajdon megtaláltak egyet, sebesülten: *Márton Józsefet.* Oláh katonák oldalba szúrták, mivel semmit sem tudott. A magyar katonákról kérdeztek tőle valamit.

Jeremiás János községi bíró s még hat megbízható tanu vallotta továbbá Szovátán, hogy az oláh

katonák Sikó Julia hetvenhatéves székely nőt megbecstelenítés s a legválogatottabb kínzás után megfojtották.

Az oláhok puskaagglyal verték egy tanár elvált nejét, *Agyagosy* Vidornét, a visszavonulás előtt pedig éjszaka három fiatal asszonyt fogtak el s örök kíséretében házról-házra kellett menniök, ahol oláh katonák laktak, úgy hogy iszonyatosan megbetegedtek . . .

Szováta-fürdőben is szép faragású székely kapukat látni, köztük a Pesti Napló néhai kiváló tárcaírója, *Peteley* István háza előtt ilyen fölírással :

*Vándor, e kis kapu nem akar kizárni,
Csak azt mutatja, hogy merre kell bejárni.*

Jeremiás mesélte, hogy az oláhok röhögve mutogatták egymásnak a fölírást, s amikor a bíró panaszkodott, hogy inzultálják a nőket, így élcelődtek :

— Hisz mindenütt hivogatnak, mint a *Petelel*-portán. Megyünk hát a szíves invitálásra.

A PARAJDI EMBERVADÁSZAT.

Még borzalmasabb események történtek Parajdon, ahol legtöbb oláh katona táborozott. A visszavonulás alkalmával magukkal hurcolták és az eddigi adatok szerint az erdőben megölték a következőket:

Kenesy Árpád ötvenötéves,
Kenesy Árpádné negyvenötéves,
Barabás Imre hatvanhatéves,
Barabás János tizenkétéves,
Fülöp M. Sándor hatéves,
Szekeres Lajos tízéves,
Szekeres Anna kilencéves,
Barabás János hatvanéves,
Barabás Jánosné ötvennyolcéves,

Cseresznyés Róza negyvenötéves,
Fülöp Dénes hatvanéves,
Fülöp Lajos ötvenötéves,
Albert Mózes ötvenötéves,
Kovács Julianna ötvenéves.

Kétségtelenül megállapították, hogy *meggyilkolták késsel, szuronnal és baltával a következőket* :

Cseresznyés Sándor hatvannyolcéves,
Cseresznyésné Siklódý Julia ötvennyolcéves,
Borsos Léní hatvanötéves,
Özvegy Antal Mózesné hatvannégyéves,
Illés Sándorné Korc Sári negyvenéves,
Illyés Ferenc *tiznhároméves*,
Özv. Balázs Józsefné, Csalóka Judit nyegyvenkétéves,
Illyés I. Trézsi hatvanötéves,
Mester Jánosné, Pestinka Lidi *nyolcvanéves*,
Nagy Lajos *ketvenegyéves*,

Ezeknek a holttesteit szintén a mieink temették el. Az áldozatos összeszedése közben vették észre, hogy egyikük, a 72 éves Ambrus Ferenc *még él*. A csodálatos szívósságu aggastyánt, aki mély szuronysebből vérzett, egy katonaoorvos kötözte be.

Gróf Vetter von der Lilie, az osztrák parlament exelnöke, aki mint főtörzsorvos szolgál, azt mondotta, hogy az oláh katonák sok asszonyt, leányt és gyermeket fölvittek szekéren a Bucsin-hegytetőre, ott a lovakat kifogták és a *szekereket mindenestül legörgették egy szakadékba*. Valamennyi asszony, leány és gyermek elpusztult a mélységben.

MÉG HÉT KÖZSÉGBEN . . .

Borzalmas esetek történtek még számos helyen ennek a vidéknek.

Sófalváról nyolcvan embert vittek el, a többi közt Szőke Dániel községi birót is, aztán meggyalázták az összes nőt, hecből a legöregebbeket is. Végül a nőt éjszakára is bezárták az iskolába s az alatt kirabolták az egész helységet, még az ágyneműt is elvitték. Amit nem tudtak elvinni, azt tönkretették. A bútort darabokra törték, ablakot-ajtót kidobáltak, a disznót-marhát leölték. Veres Mózes kántortanító 76 éves anyja és Veres Lajos unokájával Mátyus Albert gazda pincéjében bujtak el. Az oláhok észrevették, rájuk törtek és lelőtték mind a hármat, mert azonnal nem nyitottak ajtót. Király Márton nevű 60 éves emberre az úton rákiáltottak, hogy menjen félre, de nem tudott rögtön kitérni, mert beteg. Ezért lelőtték.

Farkaslakán is gyilkoltak, Hajdu Zsigával megásatták a sirját, aztán lefektették és többször belelőttek. *Fábián* Ferenc negyvennyolcas honvéd elmondta, hogy az öreg asszonyokat is meggyalázták és minden értékesebb holmit elraboltak.

Szentlélek községből a csinosabb nőt föl vitték a havas szélén magasan fekvő Oroszhegyre, aztán Bencédre, s amikor tönkretették, meg is gyilkolták őket. Így történt *Geréb* Juliskával, akit az oláhok kivonulása után ötödmagával egy sírban talált meg az édesanyja. Hasonló módon bántak *Malomfalván* is a nőkkel. Bencéden lelőtték id. *Kis János* 70 éves embert és a szentmihályi plébános ősz apját is, valamint két másik embert.

Korond fürdőn halálra kínozták az ősz *Józsa* Józsefet, továbbá *Fábián* Dánielt, aki nem akarta utánuk vinni a rablott jószágot, valamint a 83 éves *Balázs* Józsefet, akit magukhoz kiáltottak kapujából, de süketsége miatt nem hallotta az oláhokat s ezért kellett meghalnia. A szép korondi sétatérrel szemközt fenyvessal borított hegy van s ott találták *Kacsa* Andrást, akit föl hívtak rá, hogy vezesse őket. Ellenkezett, mire föl akasztották. A formás nőt össze-

fogdosták egész Korondon és katonai eskorttal bekötött szemmel vitték őket ki a táborba. Kevesen jutottak haza egészségesen.

Étéden meggyilkolták Harmat Ferencet és beteg feleségét, Simó József nyolcvan éves gazdát és feleségét, Holgyay László hetvenéves birtokost és nejét. Rajtuk kívül még tizenhét öreg embert és asszonyt, akiknek személyazonosságát eddig nem sikerült megállapítani. Ezekről a bűntettekről leírhatatlan részleteket mondott el egy Simó Katalin nevű asszony, aki kénytelen volt végignézni, amikor ősz apját és anyját megölték az oláhok.

Talán fölösleges most már részletezni azt, hogy minden házat és gazdasági épületet kifosztottak ezekben a községekben is.

KIK VOLTAK A GYILKOSOK ?

A szaporodó foglyok kihallgatása derített csak világosságot arra, hogy miért épp az említett községekben hajtottak végre annyi kegyetlen, részben perverz büntettet az oláh katonák, míg sok más helyen egyáltalán nem viselkedtek brutálisan, sőt a lakások, boltok és gazdasági épületek kirablását sem az ő számlájukra kell írni.

Kiderült, hogy Romániában csaknem az összes zsidó fiatalembereket besorozták, még az egészen gyöngye szervezetűeket is, csupán a nagy összegekkel vesztegetni tudók menekültek meg. Besorozták továbbá azokat a katonaköteles korú magyarokat, akik főképp a moldovai területen éltek. Több mint nyolcvan ezer magyar származású lakosa van ennek az országrésznek és a legfiatalabb generáció is megtartotta részben a Magyarországról kivándorolt apák szokásait, nagyon sok beszél magyarul is, természetesen hát, hogy nem szívesen indultak ellenünk. Az oláh hadvezetőség rögtön ezeket a zsidó és magyar

származásu katonákat küldte az első tűzvonalba és ahol nagyobb számban jártak ilyenek, ott nem történt kegyetlenkedés a székelyekkel. A rablások és tömeggyilkosságok kivétel nélkül csupán azokban a helységekben borzasztották meg a lakosságot, ahol *tiszta móc-csapatok* dúltak. Leggonoszabb volt köztük a *Prezsán* dandárnok vezetése alatt előnyomuló hármas *Vanatorilor*-banda.

ERDÉLY — ROMÁNIÁBAN

AKIK LEGTÖBBET SZENVEDTEK.

Ennek az egész monstre-gaztettnek, amelyet világháborúnak kereszteltek el, legszomorúbb áldozatai közé tartoznak a Romániába került magyarok.

Kétféle csoportra oszolnak: az erdélyi megyékből kihurcoltak és a Romániában élt internáltak csoportjára. Az utóbbiak száma sokkal, sok ezerszer nagyobb s az ő gyötrődésük jóval tovább is tartott, jelentős részben most is tart még, hiszen *negyvenezer*nél több magyart hurcoltak el Bukarest elfoglalása után a Sereth felé s Oroszországba.

Magyarok külföldön című könyvsorozatom második részében leírtam a romániai magyarok életét, hiteles statisztikával együtt. Részleteztem, hogy egyedül Bukarest városában negyvenezer magyar élt, s Moldovában nyolcvanezernél több — a háboru váratlan kitöréséig pedig öt-hatezernél több nem jutott haza.

A magyarságra nézve az egész világháborúnak legnagyobb tömegtragédiája az, amely Romániában a mieinkkel történt. Most még nem lehet — részben nem szabad — teljes képet rajzolni a *peste hotaru* (a határon túl) lefolyt eseményekről, de azért meglehetősen sok keserűn érdekes anyagot tudtunk összegyűjteni.

A DIPLOMATA-VONATON.

Az első hiteles adatokat a Cernin-féle diplomata-vonat utasaitól kaptam, akik szokatlanul hosszú és

kalandos utat tettek meg. Köztük a legérdekesebb személy volt *Tutsek Margit* predeáli postáskisasszony, akiről az oláh hadüzenet után egybehangzó hírek jelentették, hogy vőlegényével együtt legyilkolták.

Három ázott-fázott verébhez lehetne hasonlítani a három kedves fiatal leányt, akik együtt szenvedtek és féltek, egy öreg uriasszony, *Tutsek Margit* édesanyja kíséretében.

Mínthogy egész sereg embernek a meggyilkolását jelentették az erdélyi határszélről és számos vasutas, határrendőrségi tisztviselő, sőt katonatiszt is nyomtalanul eltűnt, arra vetettük a fősúlyt, hogy minél pontosabb felvilágosítást kapjunk rólak. Valamennyinek a családja kínos bizonytalanságban élt. *Tutsek Margit* pontosan följegyezte a neveiket és sok más romániai magyarról is szerzett adatokat bukaresti tartózkodása alkalmával.

A PREDEÁLI VÉRES ÓRÁK.

Az utolsó pillanatig helyén maradt *Tutsek Margit* és a predeáli postahivatalból értesítették a brassóiakat is, hogy a románok megkezdték a háboruszkodást. Most nem akarjuk a román álnokság dokumentumait részletezni, csak a hadüzenet napjának eseményeit reprodukáljuk úgy, amint *Tutsek Margit* elmondotta:

— Délután már nagyon is nyomott volt a hangulat, hisz észrevettük, hogy a predeáli román vasutasok mindent összepakkolnak és el is utaznak. Néhányan a mieink közül is kezdtek csomagolni. Kétségtelen, hogy a románok már a hadüzenet időpontja előtt megkezdték a tényleges háborút. Vőlegényem, *Lánczy Béla* vámtisztviselő este nyolc órakor az utcán beszélgetett épp *Burg Kornél* határrendőrkapitánnyal. Arról volt szó, hogy a gyanus körülmények láttára *valaki átmenjen román területre puhatolózás végett*. *Rosenberg Lázár* hadnagy és *Joódy Miklós* önkéntes át is mentek a román területre, de ők már

többé nem tértek vissza. Haláluk híre érkezett, de viszont én később a magam szemével láttam őket.

— Néhány perc múlva bejött a vőlegényem azzal, hogy a román területen feltűnően sok katonát látott felvonulni. Én is hallottam a menetelést; a posta-épület közvetlenül a vámsorompó mellett van.

— Nézzük meg — szólt a vőlegényem — hogyan gyakorlatoznak.

De ami ezután következett, az nem valami közönséges gyakorlatozás volt. A verandáról láttam, hogyan jönnek, udvarunkba is behatoltak, sőt a lakásunkba is. Megnéztem az órát: *jékkilencre járt.*

Minden szobába, amely nem volt kivilágítva, *nyomban belövellődtek, sőt minden sarokba golyót eresztettek.*

Persze nagy izgalom támadt a házban, ahol akkor a következők tartózkodtak: édesanyám, özvegy *Tutsek* Gáborné, *Bajcsy* Margit postai kisegítőnő, *Sziebert* Róza postakiadó, a cselédünk, *Horgos* Vilma, továbbá *Lőrinczy* Dezső vasuti hivatalnok és *Lánczy* Béla.

A román katonák szakadatlanul lövellődöztek, mire vőlegényem kiugrott az egyik szobából és oda-
lépett a tiszthez.

— Bocsnát — mondta — itt hölgyek vannak, akikre talán mégsem illik sortűzet adni.

— Hát hol vannak a magyar katonák? — kérdezte a román tiszt.

— Itt nincsenek, annyi biztos.

Egy ideig nem akarta elhinni, hogy odabent nem bujtattunk el magyar katonákat. Aztán megkérdezte:

— Hát a nők? Lássuk, hogy csakugyan azok-e?

Előálltunk valamennyien, végignézték bennünket, aztán visszaparancsoltak.

Most a bájos, fiatal *Sziebert* Róza kezdett beszélni:

— Amíg ez történt, én éjjeli szolgálaton voltam a hivatalban. Hallottam a zajt, kimentem s lát-

tam a homályban katonáknak a szürke tömegét, de azt nem tudtam, magyarok-e, vagy románok. *A következő percben jegyverropogás töltötte be a házat, s én berohantam a hivatalba.*

— Nyomban leültem a távirógéphez és leadtam Brassónak : betörték a románok. A gép romlott volt, úgy látszik, a románok elvágták a drótokat. A telefonhoz rohantam és azon még sikerült beszélnem.

— Teljes félóráig tartottam fenn az összeköttetést, azalatt Lőrinczy hivatalnok többször bejött s mondta, hogy mi történik. Én pedig sorra telefonáltam : már lövöldöznek, már itt vannak stb. Arra a kérdésre, hogy *van-e magyar katonaság*, már nem tudtam felelni. Láczy rohant be értem és rám kiáltott :

— Meneküljünk !

Az udvaron *szuronyos katonák lefogtak bennünket*, azalatt pedig a szobában Margitékat fogták el a többi katonák.

KIK ESTEK FOGSÁGBA ?

Ezután ismét Tutsek Margit folytatta az előadást :

— Láttuk, amint még több magyart elfogtak és meg is sebesítettek, de azoknak a legnagyobb része, kikről önök az első napokban halálhírt kaptak, kétségtelenül életben van. A meggyilkoltak jelentett személyek közül mi később a következőket láttuk saját szemünkkel élve :

Id. Poché János vasutas, Ifj. Poché János vasutas, Poché Lajos vasutas, Benkő István vasutas, Fekete Géza vasutas, Bene László vasutas, Juhász Béla vasutas, Szüts Árpád vasutas, Kónya Dezső vasutas, Rosenberg Lázár hadnagy, Jóody Miklós önkéntes, Farkas Aladár népfölkelő, Uram József népfölkelő, Láczy Béla vámhivatalnok, Kopátz Dénes csendőr, Simon József csendőr, Cholz Aladár pénzügyőr, Tratner Gábor pénzügyőr, Martinek Arthur pénzügyőr.

Nébel József vasutas anyósával és két gyermekével.

Mircse Andrásné vendéglősné három gyermekével.

Szőke Berta és Borbély Julianna cselédek.

Rother Károly német vasuti titkár, akit a német vasutigazgatóság rendelt ki ide a szállítások ellenőrzésére.

Láttuk Kis Károly predeali vasuti ellenőrt. Nem halt meg, csupán könnyű lőtt seb volt a karján. Láttuk Fekete Géza vasutast, ennek is könnyű lőtt seb volt a karján. Amíg ott voltunk, bent hagyták a golyót, három napig egyáltalán nem is kötötték be. *Lőrinczyről* tudjuk, fogságban nincs. Az irodából a telefonbeszélgetés után menekült és *három-négy katona is lőtt utána*. Ezután eltűnt. Azt mondták, hogy a románok megölték.

AZ ELSŐ ROMÁN HALOTT.

Nem csoda, ha ilyenkor valósággal fantasztikus epizódok is történnek. Ezek közé tartozik Burg Kornél határrendőrségi kapitánynak az esete. Amikor kétségtelenné vált, hogy a román katonák betörtek, úgyszólván a legutolsó pillanatban felugrott a készen tartott autóra egy kapitánnyal együtt. A román betörésről szóló első riportomban megírtam, hogy sor-tüzet adtak Burg gépkocsijára, ő vissza is lőtt s végül szerencsésen sikerült elmenekülnie.

Most Tutsek Margit mesélte el az izgalmas jele-net folytatását. Burg Kornél *maga sem tudja eddig, hogy ő agyonlőtte a román csapatnak a vezérét*. A sötétben, az autó száguldása közben lőtt s véletlenül eltalált egy román kapitányt, aki meg is halt. Ez a tiszt volt az első, aki magyar földre lépett.

Hasonló furcsa körülmények között sikerült megmenekülnie Benedek Zoltán határrendőrfelügye-

lőnek és dr. Mátyás Samu segédfogalmazónak, valamint Wolff Sándor predeáli állatorvosnak is.

VÁNDORUT ROMÁN TERÜLETEN.

A predeáli magyarokat — nem valami keztyűs kézzel — bekisérték a csendőrségre. Tutsek Margiték háziruhában távoztak, még csak pénzt sem vihettek el, ottmaradt egész vagyonuk, nyolcezer koronányi hivatalos pénz is s minden nyitva maradt, a román katonák pedig megkezdték a rablást. Szuronyok között vonultak a csendőrség épületébe, ahol már akkor több magyar tartózkodott.

— *Egész éjszaka* — beszélte Tutsek Margit — *reggel kilenc óráig széken, földön ültünk, jeküdtünk.* Reggel mindenkinek a zsebeit kikutatták, elvettek minden pénzt, kést és — szappant. Most aztán keserves út következett. *Busteniig gyalog tizennégy kilométert, óriási hőségben.* Az út egyik fele árnyékos volt, de ott senkinek sem volt szabad menni. Két romániai hölgy is volt köztünk. Érdekes, hogy mind a kettőnek katonatiszt volt az ura. Az egyiké meghalt, a másiké a harctéren küzd ellenünk s mégis elfogták a hölgyeket, mert magyar származásuak. Az idősebb, — szegény beteg asszony Bécsbe akart menni, hogy megoperáltassa magát, a fiatalabb pedig Predeállig kísérte. Utközben a beteg hölgy rosszul lett, két magyar hivatalnok karonfogta és úgy vitték tovább. A hölgy felnyitotta az ernyőjét a roppant hőségben, de ezt is megtiltották. Amikor pedig vizet akartunk inni, egy lovastiszt odaugratott és browníngot fogott ránk.

— Azonnal lelélek! — kiáltott, — ha tovább nem indultok.

A beteg hölgy el is ájult és nagynehezen tudtuk csak magához téríteni. Hasztalanul kérte özvegy Tutsek Gáborné, hogy engedjék felülni egy szekérre a maguk költségén, szigorúan megtiltották.

Azugában a rendőrségre vitték bennünket, so-

káig faggattak, a nevünket felírták. Itt láttuk meg Rosenberg hadnagyot és Joódy Miklóst, akiket már mindenki halottnak hitt.

Mentünk, azaz vánszorogtunk tovább Bustenibe. A primáriára, bíróságra vittek bennünket. A város közepén kiállítottak a piacra, ahol a gyerekek, diákok s néhányan a népből szidalmazni, csúfolni kezdtek bennünket.

Egy derék román asszony, aki régi ismerősünk volt Predeálból, sirva fakadt a szomorú látványosságra, mire egy katona erélyesen hátralökte.

Az egész idő alatt egy falatot sem adtak enni. Csak este kaptunk végre drága pénzért egy darab kenyeret és sóstúrót. Egy teremben szállásoltak el bennünket, nőket és férfiakat vegyesen. Ötvenhárman voltunk összesen. Itt még csak egy széket sem adtak. Teljes három napig szenvedtünk Busteniben. Ezalatt kétszer jutottunk kenyérhez és sóstúróhoz. Harmadnap délután bejött egy román kapitány és akkor végre kaptunk szalmát, de nem azért, hogy lefekhessünk rája.

— A nagyságos asszonyok — kiáltotta a kapitány — ne üljenek itt ingyen. *Surolják jel a padlót.* A cselédek meg pucolják meg az ablakokat.

És fel kellett síkálnunk a padlót a szalmával. Nagyon fáradtak voltunk, amikor bejött egy csendőr és kihirdette: pakkolni gyerünk. Ujra kiállítottak bennünket a piacra, de most a férfiakat elkülönítették a nőktől.

Itt végleg elszakítottak egymástól bennünket. Kihirdették, hogy a férfiakat internálják, a nők bárhol lehetnek, de a *határ* felé nem szabad menni.

Mi aztán valahogy nagynehezen eljutottunk Bukarestig.

A BUKARESTI ÉLET.

— Amikor Bukarestbe érkeztünk, első dolgunk volt a rendőrségen való jelentkezés. *Sehol sem akartak*

velünk szóbaállni, meglepően nagy fejtelenség volt ott, egyik helyiségből a másikba küldtek bennünket. Szerencsénkre érintkezésbe tudtunk lépni egy régi ismerősünkkel, aki igen előkelő hölgy és ennek a révén a hollandi követhez jutottunk, akinek hivatalában szintén akadtunk ismerősre.

— Majd pár nap múlva kapnak utlevelet — mondták a hollandi követségen, átvesszük a magyar követség ügyeit.

Nehéz szívvel vártunk napokon át és eközben néhány érdekes részletet sikerült megtudnunk a bukaresti magyarokról. *Valamennyit internálták Jalomica* (egy folyó neve is) *Jaluba*. Ez nyomorult kis román fészek, de mégis idecipelték valamennyit, sőt úgy hallottuk, az egész országból odaviszik a magyarokat, még azokat is, akik román állampolgárokká lettek.

Jalomica foglyai *a szabad ég alatt voltak napokon át* s csak aztán kezdték a barakkok építését. Megtudtam, hogy vőlegényem, *Lánczy Béla* is odakerült, továbbá *Antal János* magánzó, dr. *Fischer* orvos (beteges öreg ur), *Richter Antal* tanár, *Hermann* kávéháztulajdonos, *Bajcsy Lajos* papirgyári munkavezető, *Hock* Sebestyén papirgyári hivatalnok, továbbá a *Ziuiu*, *Seara*, a *Bukaresti Tagblatt* magyar, illetve német munkatársai. Az internált magyarokkal az első napokban aránylag elég jól bántak, de azután *rendkívül sokat kellett szenvedniök*.

— Mi, nők örömhírt kaptunk szeptember ötödikén: mehetünk haza. Sikerült helyhez jutni az u. n. diplomata vonaton. Egy heti bukaresti tartózkodás után, amely alatt — különösen az utcán — a portici-i néma szerepét játszogattuk, szeptember hatodikán délelőtt tizenegy órakor elindulhattunk Bukarestből.

OROSZORSZÁGON ÁT.

— Százharmincan ültünk a vonaton — folytatta az előadást *Tutsek Margit* — és *Cantacuzene*

román képviselő kísért bennünket az orosz határig, Plojestin át Jassyig, ahol a kényelmes, széles orosz kocsikba szálltunk át. Utközben elég jó élelmet kaptunk, de Romániából bizony nem valami sokat láttunk, mert lefüggönyözött ablakokkal robogott a vonat.

Az oroszok határozottan udvariasan fogadtak bennünket és a körülményekhez képest elég jól is bántak velünk. Ha a többi három menekülő vonat utasaival is így bántak volna, akkor csak dicséretet érdemelnének.

Keserves, hosszú nyolc napot töltöttünk azonban *Drabovin-Baratinszkavá*-ban. Amikor kérdeztük, hogy miért kell ott olyan sokáig vesztegelnünk, először azt mondták, hogy nincs mozdonyunk. Aztán hallottuk, hogy a román követség tagjai még nem lépték át a német határt, *nem biznak bennünk s addig nem mehetünk tovább*. Ugy vettük észre, hogy különösen Cernin grófnőt bántja roppantul ez a vesztegés. *Két súlyosan beteg gyermeke várta otthon*.

A hosszunevű orosz városban elég szabadon mozoghattunk. Lakásunk a vasuti kupékban volt, de egy-két nap múlva bemehettünk a városba és maga a lakosság barátságosan fogadott bennünket. Ebben bizonyos szerepe volt *Mukinak* is.

— Ki az a Muki ?

— Tessék, itt mászik.

Muki: kedves kis mókus, amelyet Predeálról hoztak el Tutsekék és amely kedvence lett az egész menekülő vonatnak, sőt a furcsanevű orosz városnak is. Úgyesen buvik a kabát alá; ha veszély van, csinos barna boának látszik és a határokon csakugyan mint boát csempészte át az ügyes postamesternő. A tudós mókus szolgált az egyetlen vidító szórakozással a hosszú uton.

— Találkoztunk magyar fogoly katonákkal is, közöttük egy budapesti kereskedővel, aki *Drabovin-Baratinszkaván* most — *kocsis*. Elmondták a foglyok, hogy egyáltalán nem kapnak húst, még azok sem,

akiket munkára adnak ki a fogolytáborokból. Pászulyt sós vízben, rántás nélkül, burgonyalevest, orosz sárgakását és kenyeret esznek. Az egyik fogoly elbeszélte, hogy az ő gazdája szívesen adna neki húst, de a legszigorúbb büntetés terhével meg van tiltva, *lecsukják azt, aki a munkára kiadott joglyot hussal táplálja.* Egyébként Oroszországban is nagy a drágaság. *Amióta a román háború kitört, rosszabbul megy a joglyok dolga, sokszor még leütéssel is jenyegetik őket.* Haragszanak az oroszok, hogy olyan szívos Magyarország és hogy Erdély miatt van szükség *új meg új bevonulásokra* Oroszországban. Különben mindenki *csak a békét várja.*

— Nagyon unalmas és szomorú volt az út egész Pétervárig. Az orosz, illetve a finn határon még egyszer alaposan megmotozták az utasokat, minden kiscédulát elvettek. Egy kitűnő tésztareceptet hoztam Romániából, még azt is elszedték.

— Annál kellemesebb volt a svédországi tartózkodás. A határállomáson nagyszerűen megvendégelték bennünket és egyáltalán az egész úton rendkívül vendégszeretően bántak velünk. Torneában 21-én szálltunk hajóra és Sassnitzon át érkeztünk Berlinbe éjszakának idején. Busche német követ várta künn a pályaudvaron Czernin urékat.

— A dús svéd ellátás után nagyon is hidegnek kellett találnunk a németországi fogadást. Bécsben pedig már egyáltalán senki nem fogadott bennünket, nem is törődtek velünk. Jellemző, hogy a vasuti jegy árát is meg kellett fizetni Budapestig. Az egész úton sehol sem kértek tőlünk vasuti díjat, csak magyar területen.

Predeáltól Budapestig tizennyolc óráig tart az utazás. Kevesen mondhatják el magukról, amit özvegy Tutsek Gáborné és a három kedves postás-kisasszony: kerek *hét százhusz óráig tartott az ő útjuk Predeáltól Budapestig.*

ELHURCOLT SZÉKELYEK.

Százharminc kivételes sorsu boldog ember volt az, aki a diplomata-vonaton érkezett haza, de a többi sok ezer tovább kínlódott oláh földön. Akiiket eddig kiszabadítottak, főképp Brassón át térnek haza és ezek közé tartozik *Biró* Mihály római katolikus lelkész. Épp onnan vitték el, ahová először törtek be az oláhok : Sósmezőről.

A lelkész ezt mesélte el :

— Gyanutlanul aludtunk, amikor ránttörtek az oláhok és rabolni kezdtek augusztus 27-ikén. Hamarosan elvitték Romániába *Dániel János*, *Jancsó Jenő* és *Páljános András* vámhivatalnokokat, meg *Sárkány Ernő* rendőrfogalmazót.

— Október 12-ikén vettük észre először, hogy baj van az oláh Köpecen. Folyton dörgött az ágyu Magyaros felől, jöttek-mentek a csapatok, municións szekerek és sebesült-szállítmányok. Este fölgyújtották a vámkapunál az óriási raktárt, négy lakóház is kigyúlt s nagy dörrenéssel robbantak föl az oláh municiónskészletek.

— Huszonnégy órával később már harc folyt a község elején, hatalmas ágyuzás közepett. Össze gyűjtöttem a nőket, gyermekeket és a *Martini-féle* pincébe vezettem őket. De a rejtekhelyet elárulták, s az oláhok ötször közibénk lőttek az ablakon át. *Páljános Andrásné* és *Páljános Emma* összeestek ; a leány rögtön meghalt, az asszony nem sokkal később. Bennünket elfogtak, kikutattak és állandó golyózaporban kísérték át a községen. Utközben még körülbelül hatvan községbelit csaptak hozzánk, aggasztánokat, nőket, gyerekeket és beteg szenvedőket. Harján át *Brosestibe* hajtottak. Már itt több százan voltak, háromszéki, udvarhelyi, de leginkább csiki emberek.

Vargha Gyula háromszéki (sepsiszentgyörgyi) földbirtokos elmondta, hogy őt Bukarestben számos

internálttal együtt a Domnesti nevű katonai várfeyházba vitték fegyencek helyébe. Enni csak másodnaponként kaptak, rossz krumplit és kevés bablevest. Deszkán és öreg szalmán aludtak le nem írható piszokban. Az örök durvasága ellen hasztalanul panaszkodtak. Folyton szaporodtak az internáltak, s annyira zsúfolttá lett a fegyház, hogy a vagyonosabbaknak megengedték, hogy a város meghatározott részében béceljenek lakást. Vargha egy kereskedőnél kapott egy ágyat; azt mondja, hogy óriási összeget kellett adnia s ráadásul úgy dolgoztatták, mint valami barmot. Amikor katonáink beyonultak Bukarestbe, a legtöbb internált nem is nevetett, hanem sírt örömben és boldogan ölelgette a poros katonákat.

A gazdag Szárhegy községből hatvanegy embert hurcoltak el az oláhok, sokat kocsistól, marhástól: Hazatért eddig tizenkét személy, köztük Deák József tizenegyéves fiú, akinek apját — mint előljárót — az oláhok még Szárhegyen kivégezték. A visszatértek egyike Gábor Jánosné, a következőket mondta el:

— Több százan voltunk, amikor szuronyos oláhok kíséretével elhajtottak bennünket a gyülekezőhelyről, Ditróból gyalog Tölgyesen át Piatráig. Innen vasuton Bukarestig, aztán Jalomica helységbe vittek minket. Az oláh katonák a férjek előtt gonoszkodtak az asszonyokkal. Sokan betegek lettek. Később elválasztottak minket a férfiaktól. Moslékot étettek velünk. Elpusztultak: Fülöp Imre (90 éves), Keresztes Antal (76 éves), Benkes Lajos (75 éves), Ferenc Mihály, Korpos Albert, Fülöp B. Péter, Csergő Tamás, Csergő Károly, Csergő István, Gábor József, id. Simon József, Erős István, Farkas István, Elekes József és Lukács Antal, akikről biztosan tudjuk. De sokan elmaradoztak az éhségtől, fáradtságtól, köztük papok, orvosok, ügyvédek és az ilyenekből kevesen maradtak élve.

NÉMETEK AZ OLÁH „KULTURÁRÓL”.

A bukaresti német ujság a következő megdöb-bentő részleteket közölte azokról az állandó kegyetlen-ségekről, amelyeket az oláhok az Erdélyből elhurcolt túsókkal elkövettek :

— A Jalomicában lévő foglyok egy része : 4445 személy, férfi, nő és gyermek vegyesen, Bukarestbe érkezett. Nem az oláhok bocsátották őket szabadon, hanem az oda bevonuló bolgár csapatok szabadították ki őket kétségbeejtő helyzetükből. Ezek a szerencsétlen emberek több napon át úttalan utakon, a legtöb-ben gyalog, egyesek nyomoruságos parasztszekéren vonszolták magukat Bukarestbe. Aki ismeri az oláh országutakat, az tudja, mit jelent ez.

Harminchárom nő és gyermek útközben az országút piszkában halt meg. Az oláh fogságból kiszabadult embercsoport az éhhalállal küzködve érkezett Bukarestbe. Egy őszhaju, nagyon öreg ember öt nap óta mindössze annyi kenyeret tudott szerezni magának, hogy a nélkülözésbe éppen, hogy bele nem halt. És micsoda kenyér volt az ? Kemény, mint a kő és föld-darabokkal vegyes. A roskadozó aggastyán reszkető ajakkal könyörgött egy kis vizért. Közel volt hozzá, hogy a szomjuság megölje. Mások egészen apatikusan hevernek fekhelyeiken. A ruháik és cipőik felismerhetetlen rongycafatok.

Amikor a szerencsétlen teremtések Bukarestbe érkeztek, a szállodák tulajdonosai nem akarták be-bocsátani őket. Német katonák kényszerítették rá a Bratu-szálló tulajdonosát, aki azt hazudta, hogy nincs üres szobája, holott az egész szállodában nem volt egyetlen vendég sem. Vad tekintettel kaptak a nyomorultak az első falat után. Két-háromszor kellett a táljaikat étellel megrakni. Asszonyok, férfiak, gyermekek, reszkető aggok össze-vissza csókolták a bukaresti segélybizottság tagjainak kezeit, akik őket nyomban mindennel ellátták.

A legtöbb adatot *Bukarestben* kaptam az elhurcolt magyarokról. Végső konzekvenciája mindennek az adatnak nem lehet más, minthogy csakugyan megtévesztett figurák ültek a bécsi *Ballplatzon* (ahol a külügyminiszterium terpeszkedik). Ha nem így volna, gonoszságról és butaságról kellene szólnunk.

(Itt 140 sor nem közölhető).

— Sok virágzó ifju élet pusztult el oktalanul, — mondta a megvakított öreg ember. — Nemcsak a rejtelmes szembaj tett százötven emhert örökre szerencsétlenné, hanem az ijesztő hevességű vérbaj még sokkal többet. A székely leányokat senki nem gyógyította, miután a katonai barakkokon végig hajszolták őket. Nem is csodálkoztunk rajta, hogy kilencen kitört a téboly, amely tömeghisztériás jelleggel kezdődött. Aki ennek csak tizedrészét látta, nem hiszi többé, hogy homo homini amicus. És önző gazember kivétel nélkül mindenki, aki még a háboru szükségességét meri emlegetni.

Egyetlen tényadattal végzem.

A berladi internált-táborban *nem egészen négy hónap alatt tizenegyezer ember pusztult el*. Mackensen tábornagy adjutánsa, akinek először mondtam el a részleteket, rosszul lett a hátborzongató események hallatára és orvossal kellett magához téríteni.

AZ „ERDÉLYI REJTELMEK”

MIÉRT ?

Nagy események máig titokban maradtak, az ország közönsége nem tud a legsúlyosabbakról, ami Erdély megpróbáltatását illeti. Az „erdélyi rejtelmek”-ről, amelyek külön történettudósra várnak, eddig csak egyszer beszéltek nyíltan, de nem a nyilvánosság számára — a *zárt ülésen*, amely 1916 szeptember 5-ikén folyt le a képviselőházban. Már a rendkívül izgalmas nyílt ülésen szemére vetették Tisza István grófnak, hogy „Erdély és fenyegetett lakosságának védelme, valamint az eltávolítandó lakosság személy- és vagyonbiztonsága dolgában az ellenzéki képviselőknek augusztus 24-ikén, tehát az oláh hadüzenet előtt 5 nappal *bizalmasan* teljesen megnyugtató fölvilágosítást adott. *Egy akácfát sem adunk oda Romániának!* — mondta ugyancsak Tisza. És most ?”

— Románia — felelte Tisza gróf — *tévedésbe ejtette* az összes, a mi szövetségünkhöz tartozó diplomáciai és katonai tényezőket.

Keserves-kínos részletekkel szolgált aztán Szterényi József. Predeáltól Bukarestig szinte másfél éven át egy vasuti kocsi ablakán kinézni: egyenlő értelmű volt a lelövetéssel. A kocsiablakok be voltak meszelve, lefüggönyözve és minden kocsiiban egy-egy szuronyos csendőr utazott, hogy lopva se tekinthessen ki valamelyik utas.

Mit láthatott volna ? Ez az, amit állítólag nem tudtak Budapesten.

A határ mentén minden oláh község hónapok óta ki volt ürítve. A Brassómegyével határos községekben csak szórványosan lehetett oláh lakosságot

találni. A *brézói* és *mucsui* oláh erdőségek fűrésztelepein egészen a mi határunkig *egyrészt Szeben felé, másrészt Papolt-Zabola felé* hónapok óta *stratégiai utakat* építettek az oláhok. *Óriási mennyiségű munició* is volt fölhalmozva a stratégiai utak mentén, s valamennyi utat elég nyiltan, épp elég robbantó anyaggal és eszközzel építették. A *Prahova-völgyben*, amint erre figyelmeztették is a kormányt és határaink mentén sokfelé hónapok óta koncentrálnak volt az oláh katonaság. Augusztus közepén *Galac* mellett négy ponton hidat vert az orosz katonaság és Romániában mindenütt szabadon utaztak az orosz tisztek. Két héttel a hadüzenet előtt *rekvirálták* Romániában az egész lóállományt. Megtörténtek a *behívások*. Építettek *fogolybarakkokat*; külön nagyot délen a német foglyok részére s északon a mieink számára.

És nálunk?

Ha csak annyi katonaság lett volna a szorosok védelmére, amennyi akkor volt Budapesten koncentrálnak, amikor a képviselőházból az ellenzékét eltávolították, akkor a legszebb erdélyi vármegyék nem kerültek volna oláh kézre.

Védetlenül hagyták továbbá Magyarország legnagyobb szénmedencéjét, a petrozsényi szénvidéket.

Hivatalos valótlanságnak bizonyult, hogy a termés meg az állatállomány túlnyomó részét megmenettették. A szép barcasági községek, a háromszékiek nagyrésze, a fogarasi, alcsiki helységek marhái java-részt ottmaradtak az oláh kézen.

Éjjel két-három órakor érkezett nem egy helyre az evakuálási rendelet. Még egy nappal előbb megbírságoltak olyanokat, akik el akartak utazni.

Egyetlen brassómezei község határában 1040 szekér akadt meg a torlódás miatt és nem tudott tovább haladni.

Brassóban esti hat órakor elhagyta helyét a katonai állomásparancsnok; olyankor, amidőn még ezernyi lakosság állt a pályaudvar előtt egy szál ruhában. A

vasuti parancsnok eltávozott, pedig még bőven volt kocsik és mozdony az állomáson.

A menekülő utasokat több állomáson vagon-számra is leszállították és ott hagyták őket. Gyorsvonati jegyet kértek tőlük és akinek jegye nem volt, azt megbírságolták.

Azért volt leginkább ekkora fejetlenség, mert elkéstek az evakuálással.

Fejetlenség volt még Budapesten is, hiszen uricsaládokat, korábban vagyonos polgárokat a Tattersall istállójában, patkányok közé szállásoltak el.

Szterényin kívül, a Ház zárt ülésén, Ugron Gábor mondott el olyan adatokat, amelyek pártkülönbbség nélkül megrendítő hatással voltak.

Különösen a csehekről hozott jellemző elbeszélést Urmánczy Nándor. A tölgyesi szorost egy cseh zászlóalj „védte”. Amikor az oláhok betörték, csak a csendőrség igyekezett föltartóztatni őket. Utászok fölrobbantották a hidakat, a csehek pedig fölpackoltak s még azon az éjszakán elszöktek. Pár nap múlva Maroshévízen szerepeltek újra: *feltörték a boltokat, a magánházakat és kifosztották valamennyit*. Magánértékeket mentettek. Másodikán elvégezték a határvédelmet, a mentést és Székelykocsárdon át végleg elutaztak.

Az erdélyi rejtelmek dolgában tizennégy olyan interpellációt jegyeztek be a Házban, amelyekről soha semmit nem tudott meg az ország. Nem tudhatta meg a hivatalos választ arra a kérdésre, hogy Erdély szorosai miért nem voltak megerősítve? Hogy miért nem volt ott elég katona? Hogy miért engedték váratlanul meglepni az erdélyieket? Hogy miért lett földönfutóvá Erdélynek magyar és szász népe? Hogy kit terhel a felelősség?

És gróf Károlyi Mihály szerint: miért lett bukar esti követ egy hirhedt röpirat szerzője? Miért maradt lent a betörésig olyan képviselőnk, aki az *irredentista oláh mozgalommal rokonszenvezett*?

A BÉKA-VONATON.

Harmadszor vágok át Erdélyen azóta, hogy az oláhok betörték és be kell vallanom, hogy még nem vagyok egész tisztában a románkérdéssel. Egy évvel ezelőtt azt hittem, hogy körülbelül tájékozott lehetek, de közben annyiféle, részben zavaros előadást, panaszt és meghökkentő adatot hallottam, hogy radikális eljárásra kellett magamat rászánnom. Bizony legokosabbnak látszik, ha elülről kezdem és rendszeresen próbálom sorra megemésztetni az elibém táltalt pityókát és puliszkát, amely utóbbi néha pellagrás is.

Hat vaskos könyv és egész csomó füzet, röpirat az útravaló. Most direkt mulatságos az egyik könyv, amelynek írója : Horváth Mihály és címe : *25 év Magyarország történetéből*. Pár hónappal ezelőtt még azt hallották az első magyar általános államférfiutól, hogy sikerült a békés megoldásig vinni a románkérdést, amely 25 éve oktalanul nyugtalanítja országunkat, de a néhai jó Horváth Mihály szerint egészen másképp áll az ügy. Nagyon kimerítőn kifejti, hogy a román és általában a nemzetiségi kérdés nem negyedszázados ; megalakulására a talajt már a múlt század első évtizedeiben készítette elő az orosz propaganda titkos működése.

A mozgalom már 1832-ben nyílt kifejezésre jutott, amikor Collar és Gaj a déli szlávoknak külön államtartásban való összeolvadását proklamálták, esetleg orosz protektorátus alatt.

Ámbár ilyen helyzetben nem rajongok az igazmondó népies-novellisztikus irmodoráért, közbe kell vetnem, hogy kissé regényes mellékkörülmények miatt végig nem olvashattam ezt a könyvet.

Épp hatan ültünk a szakaszban, amely a szigorú Baross Gábor érája óta lehetett takarítottatlan.

— Micsoda szerencse ! — kiáltott riadó örömmel egy terebélyes úr, aki váratlanul toltá-csapta el az ajtót.

Kiderült, hogy földbirtokos, akit ugyancsak *menekített* az oláh és most haza készül ; ismerősre is akadt egy megyei főszámvevőben. Mivel *olyan szépen akad es még hely*, szorítottunk is neki.

— Hazafelé ügyekszik ? kérdezte tőlem.

— Nem, csak látogatóba.

— Ejnye, hát ezér is rászánta magát a béka-vonatra ?

— Mire kérem ?

— Persze, még nem tetszik tudni. Az újra csöndessé lett székely helységekbe visz ez ; békevonatnak keresztölték el az indító beszédben, de hát münk úgy érezzük, hogy biz megettük a békát. Az oláhok elől eldugott élelmiszert, sok helyt még a földbe ásott pityókát is fölérték *idegenek*, — oláh katonák, környékbeli mócok, cseh étapposok, bajor brüderek. Hát békavonatot. Jóformán minden eltűnt, de még a szász-kérdés is.

— Hogyan ?

— Roppantul egyszerű. Amikor először jöttek a derék burkusok, kivált a szép Barcaságon át, a sok faluban elállták az útjukat. Súlyosan terített asztalokkal, amelyeket kivíttek elébük az országútra is. Sült hus, gyümölcs, ital rajtuk. És kivített Vilmos császár arcképeit is a tisztaszobákból, mint valami processziós képet s szinte ájulással gyönyörrel kiáltották karkitárva : Ach unsere Brüder !...

— Ezt tudom, láttam én is.

— De a végén az ostorcsattanást nem hallotta ? Most ha főképp bajor csapat vonul át, egy korsó vizet se visznek elébe, sőt olyanformát hall az ember, hogy a fene vigyen minden porost és bajort. Szörnyen haragszanak a bruderekre, akik elvitték was gut und teuer. A szász nemzetiségi kérdés úgy általában fél-száz évre megoldottnak mutatkozik.

— És a román ?

— Azt mi oldogatjuk, de kicsit későn. Egész ügyészi népvándorlás indult meg Erdélybe, annyi már a hazaárulási pör. A véletlen furcsa viccekre vetemedik. Most huszonöt esztendeje épp ilyen oláh-fogdosás volt. A hirhedett memorandum-pör folyt akkor; utána érdekes könyvet adott ki a néhai jó vastagnyaku *Tibád* Antal a románkérdésről.

— Nálam van éppen, mert azt is el akarom olvasni.

— Hát nem valami fundamentális remekmű, de böcsületes szókimondó munka. Kiderül az adataiból és ezt nem is hallgatja el, hogy a Székelyföldet csak arravalónak tartja a kormány, hogy képviselői mandátumokat liferáljon a saját otthonukból kiűzött rokkant politikusok számára, — soha be nem váltható csaló ígéretek fejében.

A román kérdés, amelynek első nyílt és határozott kifejezése 1848-ban következett be, ilyen okokból erősödött kezdettől fogva:

1. A sok százados jobbágyi állapot szenvedése és keserűsége.

2. A magyar nyelv állami nyelvvé emelése a holt latin helyébe.

3. A faji és nyelvbeli egység fokozódó érzete.

4. Az 1848-ban támadt általános szabadságáramlat és a szláv propagandák látszólagos eredményei.

5. A bécsi kormány fondorkodása, az a kézalatti támogatás, amelyben az osztrák kormány részesítette az új irányzatot, hogy ellensúlyokat létesítsen a magyar önállósági és szabadság-törekvések ellen.

A románkérdés fejlődésében első helyen áll az 1848 május 15-ikén Balázsfalván tartott „román nemzeti gyűlésnek” 16 pontra terjedő határozata. Ettől kezdve 1916-ig tömören reprodukáljuk a gyönyörűen fejlődő problémát.

Mit akartak a románok 1848-ban?

Román nemzeti államot csinálni Erdélyből a Magyarországgal 1848-ig jennállott personal-uniónak érintetlenül hagyásával.

A következő etap az 1849 február 25-iki olmützi petíció volt. Hogy mit akartak 49-ben?

Egységes, az összes magyar-osztrák románokat összefoglaló külön nemzeti és politikai territóriumot, szövetségi alapokon az osztrák összmonarchiába beillesztve.

A 67-es kiegyezés után meglehetősen csend volt az oláh berkekben, csaknem másfél decenniumon át. Az 1869-iki szerdahelyi értekezlezen kimondták, hogy az új nemzetiségi törvény nem kell, de csak 1881 május 12-ikén állapították meg új nagy programot Nagyszebenben. Itt követelték elsősorban Erdély autonómiájának helyreállítását és a nemzetiségi törvény revízióját.

Sok huzavona után 1892 január 20-ikán elhatározták, hogy a nagyszebeni programot mint a nemzeti sérelmeket magában foglaló emlékiratot — nem Budapesten a királynak, hanem Bécsben a császárnak benyújtják küldöttség útján.

A király azonban megsokalta már ezt, illetve, ami ravaszul *mögötte* volt. Kiderült, hogy a *hegyeken túl* is nagyon dolgoznak már a *Románia unita* érdekében. A hirhedtté vált memorandumban a legnagyobb hevésséggel tagadták a román királysággal való egyesítés aspirációját. A *dákóromániát* és a *Románia irritentát* szerintük épp úgy, mint a pánszlávizmust és a pángermánizmust a magyarok tállták ki. Hát se a király, se a császár nem fogadta őket, csak a királyi ügyész.

Fillipescu *odaát* kiadta híres jelszavát:

— *Tácse, si jácse!*

Mit akartak ezután az oláhok saját nyilatkozataik szerint, bevallottan?

— *Ausztria-Magyarországnak monarchiás szövetséggé való átalakítását, nemzetiségi alapon. Hogy Ma-*

gyarország széttöressék hat, sőt Horvátországot is számítva hét államra, vagy autonóm tartományra. Hat, illetőleg hét egyenjogú nyelvvel a középponti törvényhozásban és kormányzásban. Két, némely helyütt három egyenjogú nyelvvel az egyes államok (tartományok) törvényhozásában és kormányzatában.

És mit akartak az oláhok a valóságban?

— Amit a románkérdés keletkezésétől fogva tulajdonképp minden jázisban akartak: az összes románoknak (amelyeknek számát 12 millióra teszik), egyetlen államtestben való összeolvasztását.

De a hazaárulási pör után elcsöndesültek. Nem-sokára már önérzetesen emlegették minden kínálkozó alkalommal, hogy a legjobb honpolgárok, a legnagyobb hősök és államférfiak a multban igen gyakran a románok s általában a nemzetiségek közül kerültek ki Magyarországon.

Ilyenek voltak különösen: Juon Hunniades Corvinus, másképen Jancu Sibianu, Mathias rex Corvinus, Mathias Ciak de Trencsin, Majláth István, Petrovics Péter, Dengelegi Pankratius, a Zrinyiek, a Zápolyák, Titus Dugonic, Drágji és Kinizsi.

Tibád a románkérdés megoldására ezeket ajánlja:

az izgaló értelmiség elkülönítése a néptől, s az izgalók kérlelhetetlen üldözése és a törvénytisztelő románokkal való részrehajlatlan elbánás minden téren.

oly tettek nyújtása, melyek mentől előbb megadják a román fajhoz tartozó polgároknak is azon öntudatot, hogy ők a magyar államnak a magyar fajbeliekkel teljesen egyenjogú polgárai,

a román népnek pártatlan, igazságos és jóakarátú közigazgatásban való részesítése;

a magyar társadalom előzékeny és óvatos magatartása,

az igazságos kívánczalmak megszívlelése;

a külföldnek a románkérdés valódi állása felől való felvilágosítása.

Nagyjában ilyenfélét olvastam dr. Jancsó

Benedek, Moldován Gergely, Mocsáry Lajos és mások könyveiben, Hieronymi, Wekerle, Szilágyi, Kálnoki, Károlyi, Tisza régi beszédeiben s az újabbakban is egészen a háboruig.

De soha jóformán egyetlen pontját e bölcs program-moknak meg nem valósították.

A különbség körülbelül annyi volt, hogy az újabb években megjelent a *szociális* szó is ezekben az orációkban és cikkekben, a románkérdés főképp szociális probléma, jobbára kenyérkérdés.

Nem történt semmi komoly tett; ezért van, hogy külföldön *leirhatatlan* módon beszélnek rólunk.

El fognak szörnyedni a magyarok: mit gondolnak odakint.

S a másik oldalon, a székelykérdésben, amely természetesen ide tartozik, nem jobb a mi dolgunk.

A legrégibb modern forrást lássuk, szándékosan azt. Mert azóta, huszonöt esztendeje, egyáltalán nem változtak a panaszok:

A székelyföldi (marosvásárhelyi) kereskedelmi és iparkamara 1893-iki jelentésében kesergi, hogy *a Székelyföld közgazdasági viszonyai teljes dekadanszban vannak:*

birtokrendezésünk túlságosan költséges s csak csigalépéssel halad előre,

birtokososztályunk és földműves néplünk egyaránt nyakig el van adósodva,

kisiparosaink és napszámosaink megélhetését nem biztosítja az itthon található kereset,

állattenyésztésünk alig mutat némi javulást az utóbbi időkben,

mezőgazdasági termelésünk nagyon fogyatékos, erdőgazdasági iparunk nem prosperálhat a közlekedő eszközök hiányossága miatt,

gyáriparunk még csak kezdetleges korát éli s kisiparunk napról-napra rohamosan hanyatlik, úgy, hogy ha az állam a székely kisiparos osztálynak megmentése érdekében valóban nagyobb akciót szándék-

szik kifejteti, akkor ennek csakugyan elérkezett a tizenkettedik órája.

a székely kivándorlás nemcsak hogy ma is tart, de ujabban határozottan emelkedik s emiatt a népszaporodás a Székelyföldön nem üti meg a természetes mértéket.

a népszámlálás adatai szerint a magyarság arányszáma a kamara területén nem emelkedett, sőt 0.34%-kal csökkent az oláhság előnyére, bár egész Magyarországon emelkedett ötszörennyivel a magyarság arányszáma.

Azóta csaknem minden tekintetben évről-évre rosszabbodott a helyzet és a háboru bizony nem javított rajta. A székelyek egyelőre valóban csak *béka-vonaton* utaznak haza. Az utitársak egyike, megyei alispán, csöndesen mondta:

— Uj világ támad valóban a régi helyén, már nem akadályozhatjuk meg, úgylátszik, hogy a Jászi Oszkároknak legyen igazuk. Kezdve a világháboru okán, amelyet eddig főképp a vezető két nagyhatalom rivalitásában, kapitalista versengésében láttunk. Jászi azonban már a háboru elején mondta, hogy a háboru legsúlyosabb okainak egyike: *a Balkánnak és Közép-európának megoldatlan nemzetiségi problémája*. Sőt már a háboru előtt mondott erre utalót. Szégyenletesebb veszélyt csakugyan nehéz lett volna elképzelni, mint azt, hogy a latifundista és korrumpált Románia játssza itt a nemzetiségi fölszabadító szerepét az úgynevezett művelt világ szemében. Az írástudatlan, elnyomott népű Románia az aránylag mindenesetre gazdag, művelt és szabad Erdélyben. Idáig kellett jutnunk.

BESZÉLGETÉS A BŰNÖKRŐL ÉS BAJOKRÓL.

Az erdélyi rejtelmek és a jövőendő perspektívája ügyében a legőszintébb székely képviselő, *Urmánczy Nándor*, nagyon érdekes nyilatkozatot tett előttem.

— Erdély katasztrófáját — mondta Urmánczy — nem ismeri igazában most sem az ország. Nem tudja, hogy mit vesztett Erdély a harctéren és odahaza, hogy mennyire kipusztult a falvak férfilakossága. Már a háboru elején iszonyúan véreztek a székely ezredek. Találkoztam Jablonicán egy székely zászlóaljjal; *hat hete dult ott a kolera s még nem láttak orvost*. Bevettem a sok közül ezt is az egyik bizalmas jelentésembe, de abba kellett hagynom az egész informálást, mert hasztalanul jártam be a határvidéket, nem volt foganatja.

— Milyen most az erdélyi lakosság *igazi helyzete*?

— A menekült lakosság visszaszállítása rendetlenül folyt és *folyik*. Másik nagy baj, hogy húzódik a kártérítés dolga. Másfél esztendeje a keserves állapotnak és a tisztviselők (akik, ha jól tudom, fél fizetésüket kapták), meg a kisebb iparosok segítségével alig történt valami. Igaz, hogy a kárfőlvétel nagy munka, de másfél év alatt sokkal többet lehetett volna cselekedni.

— A székelykérdés?

— Ez ma már az egész erdélyi magyarság problémája. Intenzíven foglalkozik vele az *erdélyrészi szövetség*. Gazdasági-, ipari-, birtok-, kultur-, vasutpolitikát, ügyszólván mindent felölel az akciója. De hát nem intézheti el a legsürgősebb tennivalókat.

— Ezekről nyiltabban is szólhat?

— Hogyne. *Ma is van nem egy hely Erdélyben, ahová a lakosság nem térhet vissza*. 1917 karácsonyán. Udvarhely- és Csíkmegye keleti része még tilos terület. Egyrészüik Marosvásárhelyt, a többi Kecskeméten stb. tengődik. Két koronát adnak nekik egy napra.

— A legfontosabb tennivaló a *közlekedés* javítása, a legsürgősebb pedig a *beszerzés* megkönnyítése. Különösen szükség van a menekülés alkalmával elveszett, elpusztult, zsákmányolt ruha, bútor és háztárgyak pótlására. Eddig tudtommal csak ablaküveget, kályhát s némi ruházatot adtak. A minap is kaptam keserű

levelet arról, hogy gyermekek nem járhatnak iskolába, mert nincs cipőjük. A *Pro Transsylvania* sokfélét gyűjtött, de nem eleget. Aztán rendezni kell az élelmezés ügyét, a hadbavonultak hozzátartozóinak, a hadiözvegyeknek és kivált az árváknak gondozását. Erdély szerencsétlensége speciálisan nagyarányu. A felvidék, úgy-e, egészen megtisztult, amikor kiverték az orosz. Nem maradt hadszintér, a csapatok tovább vonultak. A keleti határon ellenség áll és — ez sokszor *nagyobb baj* — ott a sokféle csapattest és — ez a *legnagyobb baj* — ott a „slepp“. A csapatoknak ez a sleppje, hogy másról ne beszéljek, megnehezíti az egész organizálást. A határtól befelé, 30—40 kilométerre, még jóformán gazdálkodni is nehéz. Már a betöréskor a trén csinálta a legnagyobb kárt. A visszavonulás és a megszállás alatt is. Csak egy példa. Tessék, nézze a borszékifürdői házam fotografiáját. Így összehánytak benne mindent. Egy év múlva pedig, amikor az ellenségnek híre-hamva se volt már, egyetlen tárgy nem maradt benne. Elraboltak, eltűzeltek mindent.

— Beszéljen kérem az oláh árulásokról.

— Nehéz pozitívet mondanom, mert a legtöbbje azt meséli, hogy kényszerből cselekedett. De a bíróságoknál rengeteg sok a terhelő adat. Tudjuk, hogy nagyon sok katona szökött át, aztán meg községi tisztviselő, lelkész és tanító. A nők közül is hallatlanul sokan mentek el. Akik visszajöttek, azzal védekeznek, hogy az oláh katonák magukkal hurcolták őket. Az oláh betörés után tíz napig voltam egy olyan erdélyi városban, ahonnan nem indult tovább vonat s volt időm a megfigyelésre. Hogy ragyogtak az arcok egy-egy hírre, amely a romániai csapatok közeledését jelentette.

— Nemrég Apponyi gróffal utaztam együtt interju számára másfél órán át fejtegette új iskolás rendeletének konzekvenciáit. Mint erdélyi hozzáértő, mit gondol ezekről?

— Az Apponyi-féle rendelkezéseket helyesnek

tartom, de *nem elégnek*. Szerintem először is a tanító-képzőket kellett volna államosítani.

— Mit tart leginkább szükségesnek a nagy perspektíva, Erdély jövőendő érdekében ?

— Szűnjék meg az egész régi politika, amellyel a nemzetiségeket hagyták erősödni a magyarság rovására. Elsősorban a vasutpolitikával idézték föl ezt. És nagyban elősegítette a nemzetiségi pénzügyintézetek szabad, sőt szabados működése. Viszont a mi pénzügyintézeteink annál kevesebbet tettek az ellensúlyozásra. Sőt még elősegítették amaszt. Sok odamenekült kölcsönért az oláh intézethez. A mieink zsaroló, uzsorás bankok voltak. Jobb erről nem beszélni. Az oláhé altriusta volt, mindenik egy nemzetiségi liga. Ő is nyúzta, ha kellett, az oláh parasztot, de megteremtette az oláh intelligenciát. Az oláh paraszt, ez volt a jelszó, úgyis oláh marad, de új oláh középosztály kell. És ez nagyszerűen még is van már. Vasutat ! Ez kell minél előbb. Hetven-száz kilométerre az állomástól nem lehet virágzó ipart teremteni : Vasutat !

És jobb közigazgatást a községi jegyző irodájától kezdve föl a miniszteriumokig.

Még hat erdélyi képviselővel beszélgettem. Legtöbbjük csak variálta Urmánczy Nándor nézetelt, a lényeg ugyanaz volt. Megegyeztek a következőkben :

— *Az erdélyi akciónak nem lehet igaz sikere.* Mert az élelmezés, a visszatelepítés, a székelyföldi kirendeltség, a rekonstrukció, a kártérítés, a sokféle kormánybiztosi tennivaló, mind-mind egy ember dolga. Kitűnő ember Széll József, de ennyi terhet az ő válla se bírhat meg.

AZ OLÁH ÁLMOK VÉGE.

Álom... feketeséget látunk, ha behunyjuk a szemünket, aztán kis fényfoltokat, amelyek villámgyorsan változtatják színüket és alakjukat... kavarognak, aztán pontosabb körvonalaik támadnak.

tárgyakat és személyeket kezdünk látni s ezek benépesítik álmunkat.

A pszichológusok erre azt mondták: foszféna. A lehunytt szemhéj nyomja a szemgolyót, izgatja a látóidegeket. Hosszasan magyarázták a sokféle fantazmagóriát, míg Henri Bergson egy mondatban találóbban meghatározza: ez a főanyag, a *kelme*, amelyből kiszabjuk álmainkat.

Végre hát volt az oláhoknak bőséges, már pozitív alapjuk a fantazmagóriákra; jöttek, száguldtak, gomolyogtak — rosiorik és vanatorilorok *Ardelea* szent földjén.

A sokféle dokumentum közt amit Erdélyben hagytak, talán legjellemzőbb ez a kis egyszerű nyomtatvány, amelyet szószerint közlök:

RENDELET

Mi, C. Prezan, tábornok, kir. szárnysegéd, az éjszaki hadsereg főparancsnoka:

Tudomásunkra jutva, hogy a román hadseregtől elfoglalt némely helyiségben, a nem román ajku idegen lakosok mindenféle gaztettekre adják magukat, rombolván a mű tárgyakat, az utakat, a táviró és telefon drótokat, megtámadván gaz módon leshelyekből és erdőkből elkülönített embereinket és a hadsereg karavánait, melyek a vármegyei és országutakon járnak, ezen tettek meggátolására

Elrendeljük,

Hogy minden helyiségben és minden közlekedési úton, ahol tudomásunkra fog jutni, hogy rombolva van a vasut, az országut, a hidak, a táviró és telefon drótok, vagy másféle munka, mely a román hadsereg céljaira szolgál, valamint ottan is, ahol gaz támadások követettnnek el, ha a tettes el nem fogatik a

tett elkövetése alkalmával, vagy azután és ha a legközelebbi falu lakosai 3 (három) óra alatt fel nem jelentik a tetteket, akkor a falu zárassék körül és sors által a faluból egy előkelő nem román egyén jelölésük ki rombolás által okozott károkért és kettő gaz támadásokért, kik azonnal föbe lövessenek.

Kelt, máma, augusztus 30.-án, az éjszaki hadsereg főhadiszállásán.

Az éjszaki hadsereg főparancsnoka :

PREZAN C. s. k. tábornak, kir. szárnysegéd

A éjszaki hadsereg hadibírója :

SCHIPOR. s. k. őrnagy.

A magyarokat tehát nem román ajkú idegen lakosoknak nevezték. Idáig jutottunk.

— Oláh sasok röpülnek — írta az EPOCH — a történelmi nevezetességű agyagfalvi térre, ahol 1848 október 16-án ötvenezer székely határozta el harcbevetését. Román lovak tapossák azt és gázolnak át rajta a történelmibb nevezetességű balázsfalvi Szabadságmezőre, ahol az erdélyi románok ünnepelték 1848-ban felszabadításukat. De most nem az osztrák császár, hanem a román nemzeti király szabadítja fel őket mindörökre.

Ezt a szent nemzeti célt szolgálja — mondották az oláh papok és jegyzők — mindenki, ha ügyesen kémkedik. Meg is cselekedték rengeteg sokan.

Eddig csak egy tárgyalásról lehetett nyilvánosan beszélni, arról, amelyiken tizenhat erdélyi oláht ítélték el Kolozsvárott.

A hadbíró Pop Dávid és Boita Spiridion vádlottakat kötél általi halálra ítélte.

Kémkedés büntetésében marasztalta el a bíróság a következőket : Komán Jánost, Krisztoloveán Romulusz barcarozsnyói igazgató-tanítót, Dán Pompilius

zernesti igazgató-tanítót, dr. Munteán Zachariás gyulafehérvári ügyvédet, Pop Viktor gyulafehérvári gyógyszerészt, Baka Román poplákai gör. kel. lelkészt, Hamzea Miklós vidombáki gör. kel. tanítót. Mind a hetet kötéláltali halálra ítélték.

Bűnösnek mondotta ki a bíróság kémkedésnek hadielőkészület idején való elősegítése által elkövetett büntetvében Nán János barcarozsnyói gör. kel. lelkészt, Noágovics György magyarbodzai gör. kel. lelkészt, Mudroj János magyarbodzavámi gör. kel. tanítót és segédlelkészt, Popescu Romuluszt, a nagyszebeni Albina tisztviselőjét, Grecsán Demeter szászhermányi lelkészt. Noágovicsot 3 évi, Nánt 3 évi, Mudrojt 2 évi, Popescut és Grecsánt 8—8 havi súlyosított börtönre ítélte a hadbíróság.

A két fővádlottról a bizonyító eljárás során kiderült hogy Pop Dávid szászhermányi igazgató-tanító Barca-szentpéter, Földvár, Szunyogszék, Feketehalom, Magyarbodza, Bodzaforduló, Barcarozsnyó, Erősd, Zernest, Csíkszereda, Zsögöd, Maroshévíz, Gyulafehérvár, Marosmente, Sepsiszentgyörgy, Nagyszeben, Talmács, Poplaka, Vöröstorony, Segesvár, Brassó, Keresztényfalva, Vidombák és Felsőtömös katonai adatait, erősítési munkálatait és általában az e vidéken elhelyezett hadi hatalom erejét, állapotát, intézkedéseit, állásait, mozdulatait, az erősségeknek, tábori elsáncolásoknak, készleteknek, raktáraknak és az állam katonai védelmére és a hadsereg működésére vonatkozó viszonyoknak és tárgyaknak állapotát azzal a szándékkal kémlette és kémleltette ki, hogy arról Oláhországnak jelentést tegyen.

Ebből a célból 1915. év folyamán október 15-ig 22 írásos jelentést, számos katonai térképet szerkesztett.

Beszerezte ezenkívül Vöröstorony és vidéke pontos fényképfelvételeit, lemezeit és ezeket utbagazító, magyarázó feljegyzésekkel látta el.

Boita Spiridion brassói lakos, volt szolgabíró,

(az ügyvédjelöltek névjegyzékéből fegyelmi ítélettel törölt) ügyvédjelölt ellen kémkedés büntette miatt, mert Oláhország részére a monarchia katonai védelmére vonatkozó viszonyoknak állapotát kémlelte ki és e célból Komán Jánost és Mudroj Jánost segítő társaknak megnyerte.

A bűntársak közül Noágovics György magyarbodzai lelkésznek tudomása volt arról, hogy Boita és Pop kémkedéssel foglalkozik és az ehhez szükséges adatok beszerzésének közvetlen tanuja volt. Boitát följelenteni szándékosan elmulasztotta, sőt utóbb Popnak, kiről szintén tudta, hogy kém, Magyarbodza és vidékére vonatkozó adatokat tudtára adta és a szintén kémkedéssel foglalkozó Boitához irányította.

Az ítélet kihirdetése után következett a hadosztálybiróság részletes megokolása, mely kétségbevonhatatlan adatokkal igazolta, hogy az erdélyi oláh intelligencia néhány hazaáruló tagja, az oláh háboru előtt milyen lelkiismeretesen szövetkezett az erdélyi védelmi művek és intézkedések kikémlelésére és elárulására.

De ez csak egy a sok, megdöbbenően sok bűnügy közül. Nemsokára megjött az újabb hír: Mintha a középkori vándorbiróságok intézménye elevenednék fel, az inváziós erdélyi területeken a büntető igazságszolgáltatás mozgó és faluról-falura járó szerve lépett életbe. *Az igazságügyi kormány nyolc ügyészt rendelt ki a célból, hogy az ellenség által megszállott vármegyékben természetesen felhalmozódott deliktumok mentől sürgősebben bírói eljárás alá vonassanak.* Nyolc ügyész járja be mindazon erdélyi községeket, ahol ellenség dult és elsősorban *a hadviselés érdekei ellen elkövetett, valamint hazaárulás számba menő vétségek tetteseit vonják vád alá*, de az ügyészégi kirendeltség büntető keze lesújt a vagyon és közbiztonság ellen elkövetett cselekmények bűnöseire is, általában minden olyan esetekben, mely a gyorsított eljárás alá esik. A statáriális természetű ügyekben vegyes, polgári

és katonai kriminális bizottság jár el és természetes, hogy a *jegyveres erő ellen elkövetett bűnöket hadbíróság torolja meg*. A más természetű ügyek az illető község vagy városra nézve illetékes polgári bíróság elé tartoznak. A kirendelt ügyészek egyenesen az igazságügy-miniszter alá vannak rendelve s nem tartoznak egyik erdélyi ügyészség alá sem. *Az invázió alatt otthon maradt lakosság magatartása szintén vizsgálat tárgyát képezi* és ahol bűn történt, a megérdemelt megtorlás nem marad el.

Kiderült azonban nemsokára, hogy a nyolc ügyész nem elég. Egy országgyűlési képviselő, aki mint katona szolgál, mondta el nekünk, hogy *ötezernél több hazatérési és kémkedési bűnügy folyik Erdélyben*.

ERDÉLY JÖVŐJE.

A tragikus események, melyek kábitó gyorsasággal szakadtak az erdélyiekre, jórészt csak hónapokkal később kezdtek egészen tisztázódni, az erdélyiek csak hónapokkal később látják szerencsétlenségüket a maga nagy teljességében.

Eddigi fejezeteink nem merithették ki a keserves témát, sok adatot csak egészen tompított formában közölhattünk s az a számszerű kimutatás sem volt helyes, amelyet a hivatalos gondviselők előadása nyomán adtunk hírül.

Háromszázötvenezerre becsülték akkor előttünk a menekültek számát, összevéve a Magyarországon elhelyezett és a Királyhágón innen maradt földönfutókat. De kiderült, hogy a becslés aránytalanul optimista volt. A Vöröskereszt tudósító irodája vezeti a menekültek országos nyilvántartását és hogy ez pontos legyen, a belügyminisztérium körrendeletben hívta fel a különböző törvényhatóságokat, amelyeknek területén a menekültek helyet kaptak, hogy hetenként kétszer terjesszék fel a jegyzéket, a belügyminisztérium pedig napról-napra átküldte az anyagot fel-

dolgozás végett a tudósító irodába. Novemberig bezáróan 198.870 családról kapott jelentést az iroda. Hét-nyolc gyermek akad a legtöbb székely családban, de ha csak hármat számitanak, akkor is 596.610 a szerény végösszeg. Legalább annyi emberről kell — kellett volna — gondoskodni.

Évtizedeken át sokat beszéltek a székelymentésről, aminek nem sok foganatja lett, most azután igazán *angróban* végezhetik az erdélyi akciót, amelynek azonban ismét nem lesz komoly eredménye, ha csak nem hosszú időre szóló, gondos tervek alapján intézik.

Igy mondták nekünk a székelység vezetői, akiket felkerestünk.

Világosan és higgadt szókimondással foglalta össze a tapasztalatait *Ugron Gábor* (akkor persze még nem miniszter) akinek nyilatkozata így szól:

— Az erdélyi pusztulás közepette az volt a főhiba, hogy *a román betörés pillanatát nem is tudták azok, akiknek tudni kellett volna*. De kétségtelen — megállapítható a román Vöröskönyvből és a Dobrudzsában megtett katonai intézkedésekből, — hogyha a háboru kitörésének pillanatát nem is ismerték, a hadüzenetnek okvetlenül való bekövetkezéséről kellő időben és kellő módon tudniok kellett volna. A hadüzenet összeesése a betöréssel egyáltalán nem mentheti a kormánynak azt az álláspontját, hogy semmit, de semmit nem csinált a hadüzenet időpontjáig. Nem dolgoztak ki evakuáló tervet, hogy mindenki tudhassa aztán: mit kell cselekednie. Éppen a legsúlyosabb csapásokat meg lehetett volna akadályozni. El lehetett volna szállítani a már kicsépelte gabonát a Haditermény útján, a különböző gyárakban felhalmozott készleteket a nagymennyiségű cukrot, a sok rekvirált rezes és mindenféle közjavakat. A marhaállomány tekintélyes részét feltűnés nélkül meg lehetett volna menteni, legalább a határszéli havasokon a legeltetés megtiltása útján.

— Ezekkel a mulasztásokkal szemben nincs

mentség. Világszerte példátlan, hogy ilyen mulasztásokból kifolyólag ilyen óriási katasztrófák történjenek és a külügyminisztertől kezdve a magyar kormánynál az utolsó körjegyzőig egyetlen embernek a felelőssége megállapítható ne legyen. Ez a mulasztás-sorozat minden baj gyökere és tetézte a szükséges intézkedések késedelmessége.

— Vonat nem járt elég, néhol egyáltalán nem közlekedhetett, az egyik menekülő csoport rázudult a másikra, félelmesen nagyszabású torlódás következett. Élelelről nem gondoskodtak. Az állatállomány átvétele és sok másfajta intézkedés is mind hetekig megkésve kezdett valamelyes mederbe jutni. De akkorra már jóvá nem tehető mérhetetlen károk mutatkoztak. Súlyos hiba volt az is, amiről eddig nem igen beszéltek, hogy sokkal nagyobb területet evakuáltak, mint amennyire abban az időpontban szükség volt. Huszonnégy óras evakuálást rendeltek azon a területen, ahová három hét múlva kerültek az oláhok. Kiürítést elrendeltek és megint visszavontak olyan területen, ahol még csak híre hamva sem volt a frontnak.

— Az egész rendetlen, fejvesztett menekülésnek a következése volt, hogy Magyarországon nem lehetett az erdélyieket rendszeresen letelepíteni. Nagyon jelentős részük szétment, eltűnt. *Rendellen volt az elhelyezése, ugyanílyen az ellátása csaknem nyolcszáz ezer személynek.*

A FEKETE JÖVENDŐ.

— Ami a jövő reorganizációt illeti, nem elég hogy a lakosságot visszatelepítsék és az elpusztult házakat társadalmi segítséggel felépítsék, meg a potomon eladott marhát jóval drágábban visszavásároltassák, — ha ugyan van miből. Mert ezek az erdélyiek nemcsak a háboru károsultjai, hanem régóta felhalmozódó kormányzati hibák áldozatai is.

Itt nemcsak sok erdélyi család megmentéséről van szó, hanem olyan régóta küzködő magyar családok talpraállításáról is, akiket köröskörül vesz az oláh tenger. Nemcsak emberi, — nemzeti szempontok is követelik, hogy kellő mértékben kártalanítsák őket.

— A reorganizálás munkájával párhuzamosan feltétlenül meg kellene hogy kezdődjék *magának az erdélyi kérdésnek gyökeres megoldása is.*

— Nemcsak azt kell helyreállítani, ami most elpusztult, hanem a román háború tanulságaiból merítve meg kell oldani az erdélyi kérdést, amit az erdélyi politikusok már évtizedek óta követelnek. E követelések *nem teljesítésének* következése volt nagyrészt az erdélyi betörés gyorsasága, hogy csupán az *Erdélyi Kárpátok megerősítésének* a kérdésére mutassak rá.

— Amire okvetlenül szükség volt : a földmívelésügyi kormány kirendeltségének nagyobb és hatásosabb eszközökkel való felruházása, a telepítő törvény életrehívása, az erdélyi iparakió megszervezése. Most ezt is *egészen komolytalanul*, anyagi eszközök nélkül vezették eddig, egy fillért sem adtak rá. Az erdélyi földben nagy kincsek rejlenek és a székely embernek iparra való alkalmasságát egyáltalán nem használták fel.

— Szükség van a földgáz-kérdés megoldására és arra, hogy a Marost hajózhatóvá tegyék, valamint arra, hogy a vasuthálózatot kiépítsék. Ennek a hiánya — mindenki tudja, ha csak kissé ismeri a viszonyokat — *mennyi kárt okozott most* ! Sugárszerű hálózatnak párhuzamos vonalakkal való összekötése mindenesetre szükséges.

— Más oldalról a kultuskormány kötelékében a nemzetiségi iskolák tervszerű kicserélése állami iskolákkal : szintén nagy fontossága.

— *Az egész visszatelepítő akció nagyon keserves véget fog érni*, ha csak általában valamennyi kormányzati szerv az állam teljes hatalmi és anyagi erejének

igénybevételével évtizedekre szóló, előre elkészített tervek alapján *nem fog már most hozzá rendszeresen* a kérdés megoldásához. Reméljük, hogy azok a béklyók, amelyek eddig minket a helyes erdélyi politika vezetésében állandóan akadályoztak, a háboru tanulságaiból kifolyólag már lehulltak a kezünkől és az erdélyi kérdés kezelésének a módjait illetőleg *nemcsak itt, de másutt is lehullt a hálóg a szemekről.*

BECSTELENSÉG.

Gyönyörűn szikrázik a téli napsugár a tátrai havon, oly szép a világ itt és oly szomorúnak látja mégis köröskörül az üdülők legtöbbje. Az oláh havasok közt szerzett tüdőgyulladás hajszolt ide, ahol majdnem csupa fiatal tiszt fekszik többé-kevésbé tönkretett tüdővel.

— Miért? — szól az egyik és kínos idegességgel kiabálva ismétli: miért?!

— Megint fölszaladt a láz, öreg baci? — mondja a szomszéd — hogy ok nélkül értelmetlen kérdéseket orditozol.

— Tiszta az agyam, pajtás. Csak arra szeretnék igaz választ, hogy miért kell itt feküdnöm? Miért?

— Hogy meggyógyulj, bacibajtárs. Te még boldog lehetsz, nem hagytad a féllábadat Görgényben, mint én.

— Hogy meggyógyuljak? Jó bolond barátom, félreértettél. Kiköptem már a rokitnői mocsárban tüdőm javarészét és ami rothadón maradt, nem elég egy évre. Másról van azonban szó; miért kell itt feküdnöm, ki tudja azt megokolni? De hazug frázisok nélkül.

— Pesszimista vagy, hiszen meggyógyulsz. A *miérttel* pedig ne törődj, amíg egyenruhát viselsz.

— Ugyan kérlek, vége a régi nyomorult diszciplínának. Az egész emberiség kezdi már érezni. Tudod, mi az a bolometer? Csodafinom műszer,

másfél angol mértföldnyi távolságból jelzi egy gyertyaszál melegét. Az én szívem félmértföldnyire se volt egy Krilenko nevű kadététől, aki szemközt, a muszka lövészárookban undorodott. Nem tölem, hanem a saját főlebbvalóitól és a háborútól, amely becstelenség. Ez az, nem az oroszokkal való barátkozás, amelyet becstelenségnek bélyegeztek tavaly, amikor és főképp emiatt kaptam ott a mocsárvidéken tudóvést karbonulással. A háboru a becstelenség! Hát miért szolgáljuk?

Ebből a könyvből ami nem Erdélyben készült a helyszínén, az a Tátrában íródott, s ennek étertisztaságu levegőjében úgy megélesednek a kontúrok. Ebben a magasságban tudóveszes meg ráadásul néha sánta és vak fiatalok közt, milyen furcsán hat a vöröstoronyi hőstett és a nagyszebeni hőstett és a brassói hőstett és a görgényi hőstett és a többi hőstett föl akár a mazuri mocsarakig. Miért tettek földönfutóvá hatszázezer erdélyit? Miért kellett ezrével pusztulniok csak a csiki hegyek közt nőknek és gyermekeknek is? Miért kellett annyinak megőrülni a borzalmaktól?

Ki a hibás? Milyen *batrachomiomachia* az egész izgalmas vita a parlamentben. Az egész sajtóvita az egész világon, arról, hogy ki kezdte és ki okozta a háborút.

Legyen vége, ez most a fontos.

A könyvnek vége. Mert bármennyi adat következne még az erdélyi rejtelmekről és köztudott eseményekről, mind csak új meg új bizonyosága volna egyetlen utálatos tételnek, ámbár nem szabad még mindenütt kikiáltani: a háboru becstelenség. Hogy így van, arról külön iszonyú leckét kapott jövőendő értékesebb és szebb időkre *szegény Erdély*.

Gyatra, de igaz szójáték szerint:

— Becstelenül, de nem Béctelenül.

TARTALOM

	Oldal
<i>Az oláh betörés</i>	3
A reszkető Erdély	5
B etörés hét helyen	12
A nagyszebeni komédia	22
A legdélibb magyar fronton	26
A szörénységi határ titka	34
A kakastollasok	38
A fölszabadult Erdélyen végig	43
Erdély szívében	45
A legszomorubb fejezet	50
Székely asszonyok és gyermekek	56
A pusztulás színhelyei	63
Csikmegye pusztulása	79
Földült falvakon át	89
A meggyötört „ B .asov”-ban	113
Két tűz közt	133
Tömeggyilkosság a székelyek közt	139
Egy bűnügyi nyomozás	141
Erdély — Romániában	151
Akik legtöbbet szenvedtek	153
Az „erdélyi rejtelmek”	167
A béka-vonat	172
Az oláh álmok vége	181
Erdély jövője	186

HA ELŐFIZET A TOLNAI VILÁGLAPJÁRA

akkor az itt felsorolt

1000 K ÉRTÉKŰ MŰVEKET

megszerezheti — csaknem teljesen ingyen. — Negyed-évi 4 koronás előfizetés után egy, félévi 8 korona előfizetés után kettő és egész évi 16 kor. előfizetés után négy kedvezményt adunk tetszés szerint összeválogatva, az egyes műveknél megjelölt feltételek szerint. — Az új felemelt postai díjszabás értelmében a posta csakis bérmentesített csomagokat vesz fel. A kedvezményekre a szállítási költség tehát előre küldendő be az előfizetéssel együtt. Egy vagy két kedvezmény szállítási díja 1 korona. Utánvéttel 1 kor 40 fillér. Három vagy négy kedvezmény szállítási díja 1 kor. 75 fillér. Utánvéttel 2 kor. 55 fillér.

1. **25 kötet Tolnai Világlexikona.** Egy kötetre 5 korona 60 fillér a ráfizetés, 20 korona bolti ár helyett.
2. **Tolnai: A Világháború Története** című diszmű három kötete. Egy kötet ráfizetése 5 korona 60 fillér, 20 korona bolti ár helyett.
3. **10 kötetes Tolnai Világtörténelme.** Ráfizetés kötetenként 5 korona 60 fillér, 20 korona bolti ár helyett.
4. **Sven Hedin „A rejtelmes India felé”** című utazási mű két kötete. Egy kötet ráfizetése 5 korona 60 fillér, 20 korona bolti ár helyett.
5. **Zeneköltők Albuma,** amely két kötetben jelent meg, 1 kötet ráfizetése 5 korona 60 fillér, 20 korona bolti ár helyett.
6. **Két csoportból álló regényt-könyvtár.** Egy 10 kötetből álló csoport ráfizetése 5 korona 60 fillér, 20 korona bolti ár helyett. Ezen regény-csoportokon kívül még 10 kötet kitűnő Jókai regényt adunk diszkötésben. Ráfizetése 5 korona 60 fillér, 20 korona bolti ár helyett.

Előfizetések a Tolnai Világlapja kiadóhivatalához küldendők: Budapest, VII., Dohány-u. 12. — Telefonszám: 15—17.

Mintegy félmillió uriaszony **vevője van „A BAZÁR” divatlapnak,**

akik évenként több százezer ruhaszabást és egyéb kézimunkamintát rendelnek „A Bazar” divatlap révén. Ha nem ismerné „A Bazar” divatlapot kérjen egy mutatványszámot, amelyet ingyen kap. Az előfizetési ára negyedévre 3 K 50 f. „A Bazar” ugyanazon kedvezményekben részesíti előfizetőit mint a Tolnai Világlapja. Bővebb felvilágosítást „A Bazar” divatlap nyújt.

A kiadóhivatal címe: Budapest, VII., Dohány-utca 12. sz.

HÁBORUS MŰVEK

Cár atyuska földjén

Megkapó címképpel. Székely Aurél százados e könyvében a híres 38-as bakák, az ugynevezett hannoveri muskétások, de még jobban mondva: a magyar tigris-bajnoksereg tetteit az orosz rónákon, sugározza be élénk tollu, magyaros előadásban. Ára 2 korona 50 fillér, szállítási költség 25 fillér, utánvéttel 60 fillérrel drágább.

Hulla mezők — romvárosok

Művészi címképpel. Ifj. dr. Radó Antal, a hadi események és típusok kápráztató sorozatát, egyenesen a bömbölő csatasíkok vérözönéből, romvárosok lángförgetegéből kiragadva, veti élénk lélegzet elfojtó, markáns leírásokban. Ára 2 kor. 50 fillér, szállítási költség 25 fillér, utánvéttel 60 fillérrel drágább.

Gyehennában!

Irta: Magyar Lajos. Pompás címképpel. Az Isonzó partjain s az Adria vizein folytatott küzdelmeket, valamint a légjárók hőstetteit tárja élénk Magyar Lajos speciális könyve, az olasz front izzó hadi képei során, mindvégig lekötő érdekességgel. Ára 2 korona 50 fillér, szállítási költség 25 fillér, utánvéttel 60 fillérrel drágább.

Mackensen katonáival

Irta: URAY DEZSŐ.

Csinos címlappal, 192 oldal.

Ezen mű igazi szenzációt kelt és örökbecsű. Mackensen tábornagy Hindenburggal egy nivón áll tudásban s ezt a lángeszű katonát mi magunknak foglaltuk le. Ára 2 korona 50 fillér, szállítási költség 25 fillér, utánvéttel 60 fillérrel drágább.

József főherceg honvédei.

Irta: Lázár Miklós. A nagynevet viselő honvédezred vitézségének krónikás megörökítője ez a könyv, melynek szerzője, mint a hadjárat személyes résztvevője, hősök és csaták képeit megrázóan érdekes epizódokban tárja élénk. Csinos címképpel. Ára 2 korona 50 fillér, szállítási költség 25 fillér, utánvéttel 60 fillérrel drágább.

Uzsoki esonthegyek

Csinos címképpel. Tábori Kornél a magyar határbástyák, a Kárpátok hegyóriásai között vívott gigászi harcokból ragadta ki és gyűjtötte véres csokorba megrázó történeteit. Évtizedekig lesz közkézen ez a könyv és hirdetője seregeink legendás vitézségének. Ára 2 korona 50 fillér, szállítási költség 25 fillér, utánvéttel 60 fillérrel drágább.

Ezen könyvek megrendelhetők a Magyar Keresk. Közlöny hírlap- és könyvkiadó-vállalatnál Budapest, VII., Dohány-u. 12., valamint minden könyvkereskedésben.